

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1974

A TARTALOMBÓL

BERTHA BULCSU:
A KENGURU

+

MAI BOLGÁR LÍRA:
ATANASZ DALCSEV
LJUBOMIR LEVCSEV
NINO NIKOLOV
NIKOLA VAPCAROV
VERSEI

+

SZILÁDI JÁNOS:
AZ AGRONÓMUS

SZTANISZLAV SZIVRIEV:
MINIATŰROK

+

MIKLÓS PÁL:
KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

TUSKÉS TIBOR:
KÉPZŐMŰVÉSZEK
MŰHELYÉBEN

+

BENKŐ AKOS:
ARCKÉPVÁZLAT
GION NÁNDORRÓL

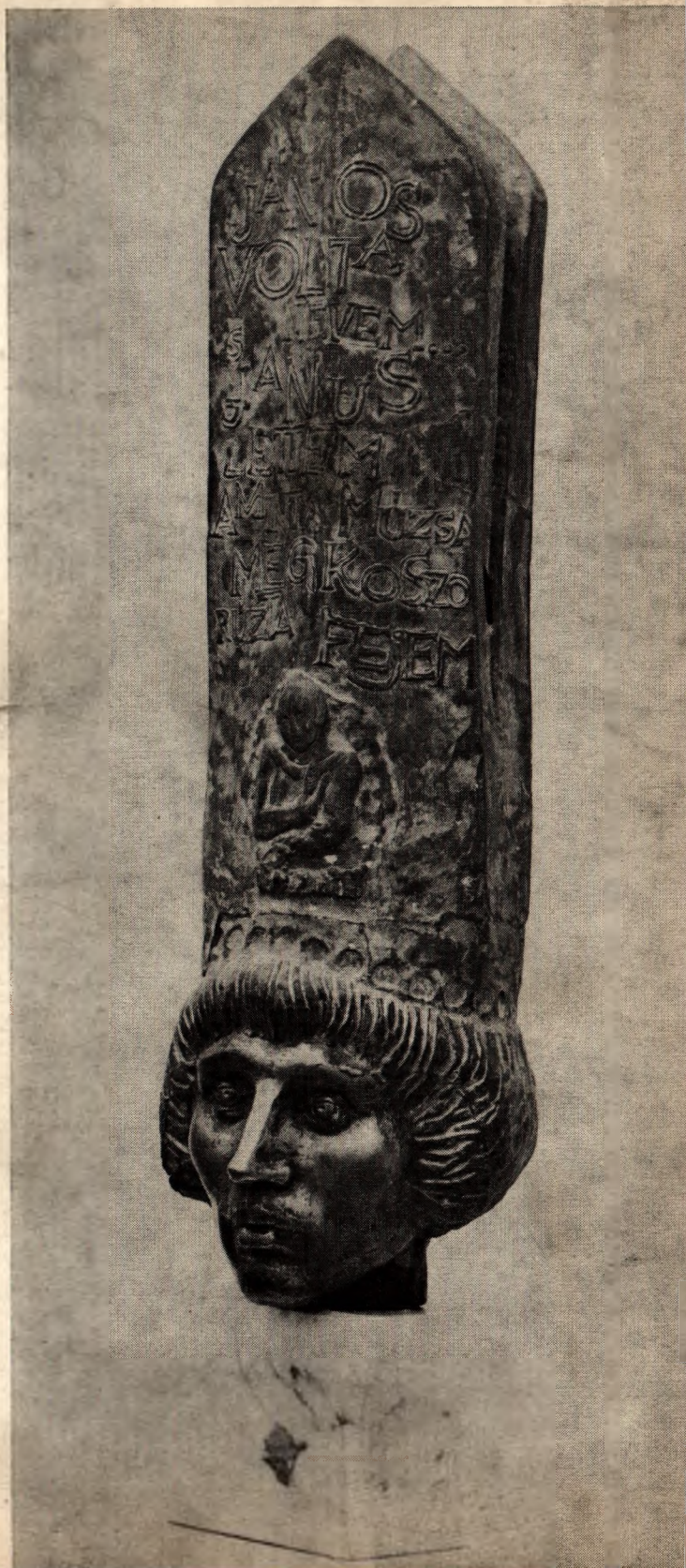

SZÁMUNK SZERZŐI:

ANGYAL ENDRE
BEDE ANNA
BENKŐ AKOS
BERTHA BULCSU
BÉKESI GYULA
BODRI FERENC
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSÍKHELYI LENKE
DALCSEV, ATANASZ
FUTAKY HAJNA
KERESZTURY DEZSŐ
KERÉK IMRE
KOVÁCS LAJOS
LEVCSÉV, LJUBOMIR
MAJTÉNYI ZOLTÁN
MARAFKÓ LÁSZLÓ
MÁTYÁS ISTVÁN
MIKLÓS PÁL
NAGY LÁSZLÓ
NIKOLOV, NINO
SOLYMOS IDA
SZILÁDI JÁNOS
SZIVRIEV, SZTANISZLAV
TUSKÉS TIBOR
VAPCAROV, NIKOLA

KÉPEK:

BERÉNYI FERENC
BIZSE JÁNOS
FURTOS ILONA
KONCSALOVSKIJ
ZS. KOVÁCS DIANA
RÉTFALVI SÁNDOR
SULYOK GABRIELLA
ÚJHÁZI PÉTER

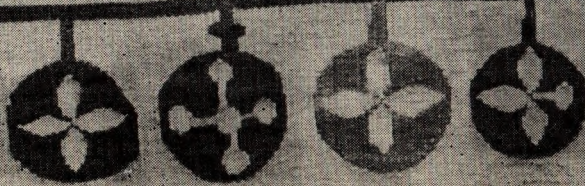

GATJAN LEVI

ESZ-OREG

ETED

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

1974. SZEPTEMBER

TARTALOM

KERESZTÚRY DEZSŐ versei: Beszélgetések, Meghajtott fővel, Lót, Pihenő - - - - -	771
BERTHA BULCSU: A kenguru (regény, II. rész) - - - - -	774
BÉKÉSI GYULA versei: Tüske és virág, Kórkrisztus, Egy nyírségi faluban - - - - -	789
SZILÁDI JÁNOS: Az agronómus (elbeszélés) - - - - -	791

*

Bulgária felszabadulásának 30. évfordulójára

ATANASZ DALCSEV versei: Tavasz, Madár, Szegénység, A gyermek és a fölvonulás - - - - -	811
NIKOLA VAPCAROV versei: Búcsú, Utolsó vers - - - - -	812
NINO NIKOLOV: A partfokon (vers) - - - - - (Nagy László fordításai)	812
LJUBOMIR LEVCSEV versei: Látomás, Seb - - - - - (Majtényi Zoltán fordításai)	813
SZTANISZLAV SZIVRIEV: Miniaturók - - - - - (Csikhelyi Lenke fordítása)	815

*

BEDE ANNA versei: Istenek és sárkányok, Paripák dobogjatok, Az a fa - - - - -	825
SOLYMOS IDA: Zsoltár-töredék - - - - -	826
TÜSKÉS TIBOR: Képzőművészek műhelyében (Beszélgetés Bizse Jánossal és Zs. Kovács Dianával) - - - - -	827
MIKLÓS PÁL: Képzőművészeti krónika - - - - -	839
BODRI FERENC: Képzőművészeti könyvszemle - - - - -	847
KERÉK IMRE versei: Anyám, Gesztenye - - - - -	851
KOVÁCS LAJOS versei: Nagyapa arcképe, Töredék anyámnak - - - - -	852

*

BENKŐ AKOS: Arcképvázlat Gion Nándorról	- - - -	853
FUTAKY HAJNA: Szécsi Margit: Szent Búborék	- - - -	856
CSANYI LÁSZLÓ: Galambosi László: Az irgalom ágai	- - - -	859
ANGYAL ENDRE: Berda József: Száguldj, szabadság!	- - - -	860
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Ne mondj le semmiről!	- - - -	862
MÁTYÁS ISTVÁN: Fénytestű szerelmesek	- - - -	863

KÉPEK

BIZSE JÁNOS: Balatoni kikötő (Fotó: <i>Nádor Katalin</i>)	- - - -	824
ÚJHÁZI PÉTER: Madár kalitkában	- - - -	841
P. P. KONCSALOVSKIJ: Térdeplő nő	- - - -	843
BERÉNYI FERENC: Tengerpart	- - - -	846
SULYOK GABRIELLA: Alvók II. (Fotó: <i>Bokor Zsuzsa</i>)	- - - -	850
FÜRTÖS ILONA: Himestojás menyasszony	- - - -	864
(<i>Kovács Ferenc</i> fotói)		

Műmellékleten

- 1-2. BIZSE JÁNOS: Repülőgépről
Fa-intarzia (Komló)
- 3-4. Zs. KOVÁCS DIANA: Szőnyeg
Szőnyeg és részlete
(*Lantos Miklós és Nádor Katalin* fotói)

A borítón

1. RÉTFALVI SÁNDOR: Táj II.
- 2-3. FÜRTÖS ILONA: Borbála, Virágzó mandulafa
4. RÉTFALVI SÁNDOR: Janus Pannonius
(*Kovács Ferenc* fotói)

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámlára. Évi előfizetési díj 72,- Ft.

74-3754 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Beszélgetések

1

A.: *Mi vagy? Nem magadnak: a többieknek!*

B.: *Tudom, vannak, kik becsülnek, szeretnek,
s juthat-e embernek több, ki magát
mint jó eső kerteknek adta át?*

A.: *A hitványaknak, jóknak egyaránt?*

B.: *Mindegy. Kerülőkkel, toronyirányt
velük kell élnem. Főként nyilván,
hogy ismerjem magam s hogy munkám
hasznossá váljék. Egyetértés, erkölcs
súgja: időt csak emberségesen tölts.*

2

A.: *Kafka hőse azért változhatott,
téreggé, mert Kafka hiába várta, hogy
igazsága lesz; végigjárva sok
térj-meg utcát: sikoltott s lerogyott.*

B.: *Ady is érezte: pók ő, agyon-
hajszolt menekülő, acél-karom
tépi; de tudta: lesz még valahol
nép felkelni s kitörni szilajon.*

A.: *A gondolat, ököl, mely visszavág:
hol a jó költők, honvédő bakák,
hol az a megújuló tisztaság,
s a nép, mely híven megőrzi magát?
Óh komp-országok, vihardúlt hazák,
népek, egymásra marva mint a rák,
emelve egymásra fejszét, kaszát; —
jók, kiknek szíve nyílt seb, néma vád!*

B.: *Nincs szavunkban színes kép, édes dallam,
csak lélek, mely vonaglik véres habban,
szíjjból font ostor, mely a végén csattan.
Holtak, csonkák közt ép hogy is maradtam?!*

Meghajtott fővel

Jártam csillagos házban, menekülttáborokban,
mivel ez volt a dolgom s nem hogy valami zsold
üsse markom. Ki elbotlott, feltámogattam,
mert fájdalma nekem fájt, rajtam égett a folt.
Nem gögből, virtusból láboltam a csatákban:
valami parancs hajtott, megfoghatatlan sors,
nem hagyott nyugton, hogy csendben segítsek ottan,
ahol az iszonyatban minden remény kiholt;
új s újabb farkascorda marcangolt, fordítottan
üvöltve s tizedelve a felbolydúlt akolt,
ami még megmaradt. Eközben óhatatlan:
kezemre is tapadt a szennyből némi folt,
főként a munkától s naivságtól; hisz tudtam
régteől: a megtorlás, bár másért, indokolt.

Így éltem infámis korszakokba szorultan;
magamnak s ki velem járt találva eget, pokolt;
ha sokszor tévedtem, ma is csak az vigasztal,
hogy, míg köröttem vad történelem dobolt,
üvöltött, vért ivott, nem törődtem a sarccal,
mellyel más ékesült, kincstárákat zsutolt,
vagy ellenségként jött rám megcserélt arculattal,
mint tündér-szörnyeteg, lábba-csaló kobold;
vacogva bár, megálltam kivédhetetlen sakkban,
ha láttam, az igazság soknak csak játszma, sport,
s mikor az ünnepek görög-tüze kilobban,
a világ dízruhája toprongy: folt hátán folt;
az üdv-tan visszaélés csak ama hatalommal,
mit Istenként bizott ránk, ki az ember fia volt.

Évszakra évszak jön, de mindig kiforrottan
újul az élet, a vér, amit kiont a colt,
nyomor, kínzás, csömörlet, vagy öngyilkosság folyton
lúktetni kezd a testben, mit a feldarabolt
tetemből egybeilleszt vágyunk bűvhatalommal,
és lesz, mire nem is gondolt, hős vértanú a holt;
kinyílnak virágos fák gyümölcsöző csokorban.
Élek. Tuléltem. Talán a Végzet pártfogolt,
félrecsuszott parancsok lehettek programomban,
vagy valami cél felé visz a rajtam-túli komp;
de örülök a vigakkal, sirok a bánkódókkal,
embertársakkal, kiket nem rontott meg a gond,
kik helyett, között állok, én is csak egy a sorban:
ővék szívem, fejem meg ő előttük hajolt.

Lót

Valami szépnek mindig vége lesz;
sejted a vég vermét a kezdetekben.
Mit örökössé szívünk vágya tesz,
s szándékunk súg: mint szellő, felhő lebben,
és vége: emlék, mint az ifjuság,
vagy nyomtalan futóhomok. Tusák
eldőlhetnek döntetlen; mindig új
szépség, iszonyat kezdi álnokul
s boldogan víg dalát: triss palota
emelkedik, alázat, gőg hona:
álom, vágy, jóreménység: ez is hozzá
tartozik, különben még megszokottá
válnék, mi lesz csalárdság, szolgaság:
győztesek rangja, akik oly szabályt
szabnak, mit bennfentek kijátszanak,
követni a szegénynek kell, szabad.

Ki küldte mégis a zord prófétákat,
s bohócokat, átkozni és röhögni a világ
iszonyatos bohózatát?!

Oh Lót! Te igaz voltál vagy okos?
Angyali sugalmaktól mámoros,
bátran tevékeny, jól informált, gyáva?

Vissza se mertél nézni Szodomára.

Pihenő

Csak tekszem, néha felülök;
víz mosdat, szél fú, száll a köd;
visszhangzik távoli tülök;
alkonyi búzt ont vad bürök;
napfény omlik, nem szédülök. —
Tünődöm: gondtalan erő.

Mi közel: holdtáj-messze van,
a Tejút elúszó tutaj;
se zaj, se csönd meg nem zavar:
fenn az ég, lenn az őstalaj.
Élek? Nő, elnyel az avar.
Nincs se tér, se idő:
pihenek, néma a kő.

A kenguru

II.

Varjú Istvánnak nehéz hete volt. Szombaton délután zsibbadtan mászott ki a Zilből. A miniatűr kultikus rézsobrot, s a képeslapot, melyet a kamionos Jocó küldött neki Marseille-ből, a farmer dzseki zsebébe csúsztatta. Hóna alá fogta a magnót, futólag szemügyre vette a kocsiban hagyott kincseit, aztán bevágta az ajtót. Lassú, fáradt léptekkel ballagott át a telepen. Öt és fél nap alatt kétezer kilométert vezetett. Az ezernégyszázadik kilométer után, kora délelőtt, szemerkélő esőben, Csorna és Enese között, eszébe jutott a húsos szá-jú szőke lány, akit nem vitt el Balatonboglárra. Furcsa, bizonytalan érzés volt, mintha csak az esővel jött volna elő a mélyfekvésű kukoricások, közül. Lassan, motozva, permetezve, nedvesen a kocsira tapadt, aztán átment az üvegen, a karosszérián és Varjú Istvánig hatolt. Hirtelen olyan érzése támadt, ha lekanyarodna Kóny, vagy balra Fehértó felé, akkor váratlanul megtalálná a lányt. Ott állna valahol az egyik vegyesbolt vagy kocsmá előtt és beszállna. Együtt mennének tovább az esőben. Csak bal kézzel fogná a volánt, a jobb kezét a lány térdére tenné. — Nem kanyarodott el, tudta, hogy marhaság, s Győrben egyébként is várták a vagongyárban. Az eső közben megvastagodott. A zápor már dobolt a tetőn, aztán mint egy áradó folyó elborította a szélvédőt is. A gumilapátok nem győzték a munkát, Varjú Istvánnak lassítani kellett. Hatvanra, majd negyvenre csökkentette a sebességet, de így is csak bizonytalan foltokban látta az utat, s a közeledő autókat. A sofőrök bekapcsolták a világítást, Varjú is. Az ömlő zuhatag alatt a két kivilágított kocsisor, lassan, bizonytalanul csúszott előre egymás mellett. Ekkor, a zápor puha mélyén határozta el Varjú, hogy megkeresi a szőke lányt.

Autóbuszra szállt, aztán a metróra. A Keletinél az arénán át a felszínre tört. Amikor elérte a Nefelejcs utcát, bekapcsolta a magnót. Ballagott, nézte a házakat, s halkán zenélt magának. Trini Lopez énekelt. Nem szerette Trini Lopez. Szerencsére hiányzott a szám vége, mert véletlenül letörölte. Trini Lopez hirtelen abbamaradt, s másfél percig üresen forgott a szalag. — „A nevét azért megkérdezhettem volna” — gondolta. — Gianni Morandi rákezdett a „Belindá”-ra. — „Judit nem lehet... Szőke Juditot még a bűdös életben nem láttam... Mari... Gitta... Klári... Magdi...” — Felnézett a mocskos, omladozó házfalakra, s érezte, hogy Gitta nem lehet. — „Saci esetleg, de inkább Klári vagy Magdi... Klári, csakis Klári...” — Elakadtak a gondolatai. Néhány pillanatig Gianni Morandira figyelt, aztán az egyik piszkosszürke ház kapuja előtt megállt. A kapu balszárnyán tizenegy szabálytalan lyuk volt egymás felett, melyeket 1956-ban, vagy talán még 1944-ben géppuskagolyók szaggattak a falba. Megszemlélte a koszos szakadásokat, aztán belépett a kapu alá. A kukás ládákon túl, közvetlenül a lépcsősor alatt megtalálta a lakónévsort. Izgatottan olvasni kezdte a neveket: özv. Takács Ferencné, Strasser Pál, Orsós János, Orsós József, Jáki Géza, Kertész Miksa, dr. Schfrich

Gedeon, Fekete Zsuzsanna, Majos Miklós, Rábel István, Kleridizesz Nikolasz, Beiczter Jenő, Seszták Iván, Makrisz Meneosz, özv. Berger Andrásné . . . Varjú elcsüggedt. Kifelé indult. Utánaszólt egy reszelős hangú öregasszony:

— Keres valakit . . . ?

Led Zeppelinék éppen rákezdtek a „Kinn a tetőn”-re. Varjú nem fordult hátra, ment kifelé. A falak tövében vastagodó fakó ürülék jelezte, hogy fent, a lyukas csatornában galambok tanyáznak. Mocorgásuk, unott bűgásuk belemosódott a Thököly úton rohanó autóoszlopok monoton zajába.

Varjú István tudta jól, hogy a szőke lány, akit a paksi hajóállomásnál magára hagyott, már Boglárón van, vagy Boglárón is túl, Fonyódon, esetleg Keszthelyen. De úgy gondolta, ha végigballag a Nefelejcs utcában, megtud valamit a lányról, és közelebb kerül hozzá. Hallgatta Led Zeppelinéket, s a házakat, a földszinti ablakokat bámulta. Az ablakokban öregasszonyok könyököltek, mint a vidéki kisvárosokban, és figyelték az utcai forgalmat. A zöldegest, s a közelben található néhány kisebb fűszerüzletet megrohanták a munkásasszonyok. A Mónika-féle fodrászszalonból néhány kábult proli lány botorkált elő, s merev nyakukon, büszkén vitték hazafelé a frizurájukat. Az autók lépésben hajtottak az út közepén, s ha a Garay utcából előbukkant a 78-as troli, egészen a járdához húzódtak, hogy a piros szörnyeteg elférjen mellettük. Az utca egyetlen igazi látványossága valójában a szódás volt, aki ziháló wermacht motorjával harminc méterenként nyomult előre az utcában. Minden negyedik ház előtt megállt, megrázta a csengőjét, aztán a láda alakú oldalkocsiból kettesével kiemelgette az üvegeket. Néhányat beadott a földszinti ablakokon, aztán a kapuk alá is benézett. Közben gyermekek és sápadt, pongyolás asszonyok gyűltek az oldalkocsi köré. Amikor megcsappant körülötte az érdeklődés, tovább zihált a veterán masinával.

Az Osmonds együttes éppen rákezdett a „Vad lovak”-ra, amikor Varjú megpillantott egy kék színű olasz kocsit. Lépésben húzott el mellette, aztán húsz méterrel feljebb leparkolt a Tangó előtt. Két trottyos olasz és egy mafiózó külsejű fiatalember mászott elő a Fiatból. Bementek a Tangóba. Varjú megállt a Tangó előtt és a nyitott ajtón át benézett a helyiségbe. Nem sokat látott, mert félhomály borult az asztalokra. Megállította a magnót és bement.

A Tangó az újabkori eszpresszók és a régi vidéki kávéházak keveréke volt. Az asztalok nagyobbak voltak, mint az eszpresszóknál, de nem voltak akkorák, mint a kávéházban. A bárpult opálos neonfényben úszott, s látszott, hogy a forgalmat főleg italra alapozzák. Konyaktól az üveges sörig minden volt. A fal mellett, félig-meddig a sarokban egy zongora szólt. Magas, nyulánk lány ült a kotta előtt, és egy második világháborús foxtrottot játszott. Cigaretta között. Hosszú, piros szipkából Kossuthot vagy Munkást szívott. A pult mögött egy cigánylány főzte a kávékat, s egy harmadik lány éppen kiszolgáltatta az olaszokat. Ez a lány kreol volt, és szőke. Varjú meghökkent. Az ajtó közelében leült az egyik asztal mellé, és cigaretta után kotorászott a zsebében. Az olaszokon kívül még két asztal mellett ültek. Közvetlenül a zongora mellett egy kókadozó öregember, olyanforma ruhában, ami valamikor úriás viselet lehetett. Elandalodva hallgatta a régi foxtrottot. A bárpult és az olaszok között fiatalemberek vetek körül egy asztalt. Öten voltak, egy selyemfiúnak öltözött cigány, s négy hosszúhajú, szélesvállú fehér. Sört vedeltek. Húsz-huszonöt üveg állt az asztalukon.

Varjú meggyújtotta a cigarettáját és várt. A szőke pincérlány az olaszok-

kal cseverészett. — „Ez pontosan olyan, mint az a lány, akiről a stoppos csaj mesélt a kocsiában” — gondolta Varjú. — Cio è vero — hallatszott a lány hangja. — „Ha mindenütt szőke rajt a kóc, akkor ez lehet az a lány, akit a húsos szájú ismer... De hogyan lehet ezt megtudni...?” — tűnődött Varjú. — Sta attento... Sta attento — mondta az egyik trottyos olasz, s közben intett a lánynak, hogy hajoljon közelebb. Suttogtak. Varjú füléig csak a felhangok jutottak el. Aztán újra a lány hangja: — Ci sto... Vedremo... Alle dieci.

Varjú intett a lánynak, hogy rendelni akar. A kreol felpillantott, de nem bírta otthagyni az olaszokat, mert azok elárasztották a szövegükkel. Varjú türelmetlenül megszólalt:

— Prego! — Maga is megdöbbsent, amikor azt az egyetlen olasz szót ki mondta, amit véletlenül ismert.

A kreol lány is meglepődött. Felnézett és elindult feléje.

— Che commenda?

Varjú elnevette magát és belekezdett egy halandzsába.

— Csinkvecsento, palacsinto, macskavitó, naplementó.

A kreol arca megvonaglott.

— Elmész édesapám a búsba...

— Kérek egy üveg sört — mondta Varjú és engesztelően rámosolygott a nőre. A kreol a pulthoz lépett, aztán némán eléje tette az üveget és a poharat.

— Várj egy kicsit — mondta Varjú.

— Mit akarsz még?

— Melyik a lókereskedő?

— Mi közöd hozzá — mondta a lány, s idegesen hátranézett a söröző vagányokra.

— Tudnom kellene.

— Aki háttal ül. Hekus vagy?

— Nem. Egy szőke lányt keresek. Itt lakik a Nefelejcs utcában. Elég alacsony, szép vastag combja van... Nem ismered?

— Nem — mondta a kreol és visszament az olaszokhoz szövegelni.

Varjú elnyomta a cigarettáját, aztán öntött magának egy pohár sört és lehajtotta. A hideg sör egy kicsit enyhítette a kedvetlenségét, amit a szőke lány miatt érzett. Amikor a poharat elvette a szájától, meglepetten látta, hogy a cigány előtte áll, és két tenyérrel az asztalára támaszkodik.

— Mi van? — kérdezte Varjú.

— Idd meg a sörödet és menj innen.

Varjú megnézte magának a cigányt, aztán a másik négy vagányt az asztal mellett, és bólintott.

— Jó, megiszom és elmegyek.

— Most rögtön idd meg és menj! — mondta halkan a cigány.

Varjú szó nélkül kitöltötte magának a maradék sört és felhajtotta.

— Jó sör — mondta, aztán a farmerja zsebéből előhúzott egy huszast és az asztalra tette. Hóna alá vágta a magnóját és felállt.

A cigány megérintette a karját, aztán a magnóra mutatott:

— Ezt itthagyhatsz. Adok érte négy rongyot.

— Nem eladó.

— Ha beviszed a bizományiba, lebuksz vele.

— Vettem.

Az asztalnál ekkor felröhögött a négy besörözött vagány.

— Öt rongy — mondta a cigány.

— Nem eladó — rázta a fejét Varjú, aztán kiment a Tangóból. Ahogy kifelé lépdelt, futkosott a hideg a hátán. Már majdnem megállt és hátranézett, de aztán összeszedte magát. Szépen, nyugodtan kiballagott, le a két lépcsőn, s tovább a járdán, a Keleti felé. A Tangótól húsz méterre kifújta a tüdejében rekedt levegőt és megszólalt:

— Hát, ez nem a Pasarét...

Hazament, megmosakodott, tiszta trikót és nadrágot húzott, aztán gyalogosan elindult a közeli Pillangó felé. Szombat volt, késő délután. Kőbánya kezdett magához térni a bizonytalanul lengedező alkonyi szélben.

Amikor Varjú megjelent a Pillangó teraszán, az alkalmi vendégek össze-reztek, mert a két éve megnyílt jóhírű szórakozóhely hirtelen őszi erdővé változott. A terasz jobb sarkában három összetolt asztal mellett két rövidhajú lány és tizenegy hosszúhajú fiú vad káromlásba kezdett.

— Kár... Kár... Kár...

Bent a teremben elhallgatott a Wurlitzer, s a bárpult mögül előrontott egy ötvenkörüli, kontyos asszony.

— Gyerekek, kezdték megint?!

— Mancsi néni, itt a Varjú — mondták a lányok, s a lépcső felé mutogattak. Az üzletvezető nő hátranézett, aztán elmosolyodott:

— Te vagy az Varjú?

— Én — mondta Varjú szerényen.

— Már azt hittem, kitört a gyerekeken valamilyen hisztéria...

— Ááá... Csak szombat van.

— Gyere Varjú, keverek neked egy száraz Martinit.

— Kösz, Mancsi néni.

Varjú követte a kontyos asszonyságot, s közben, mint egy landoló államfő, integetett a haverjainak a sarokba. Azok újra rákezdték a káromlásra:

— Kár... Kár... Kár...

Varjú felmászott a középső bárszékre. A kontyos asszony gint és citromot csepegtetett a Martiniba, aztán beledobott egy jégkockát is. Miközben keverte, előre hajolt és suttogva beszélt Varjúhoz:

— Írt az Olga...

— Melyik Olga? — kérdezte Varjú.

— Hát a Ridl Olga... Tudod, aki a Terus néni fodrászatában dolgozott. Varjú feleszmélt:

— Ja, az Olgi... Honnan írt?

— Egyelőre Nápoly mellett van egy táborban, de azt írja, jök a kilátásai.

— Kösz, Mancsi néni — mondta Varjú, aztán pohárral a kezében a Wurlitzerhez lépett. Hosszan tanulmányozta a lemezeket, s közben a Martinit kortyolgatta. Amikor a pohár fenekén a szárazra került a jégkocka, beindított egy Essex számot és kiment a teraszra. Vad káromgással fogadták a barátai és helyet csináltak neki az asztal mellett.

— Mi van Kánya? — nevettek rá a fiúk.

Varjú letargikusan legyintett:

— Nem ér a nevem.

Az egyik lány felállt, odament Varjúhoz és a fülébe suttogott:

— Írt az Olgi. Nápoly mellett van...

— Mondta a Mancsi néni.
 — Azt írja, hogy jó kilátásai vannak.
 — Az Olginak mindig jó kilátásai voltak . . .
 — Nem látszol valami lelkesnek.
 — Ez attól van, hogy kissé hervadt vagyok.
 — Megvolt neked az Olgi, nem? — csicssergett a lány a válla fölé hajolva.

— Nem volt meg.
 — Cso . . . Cso . . . És amikor bezárkóztatok a raktárba? Az Olgi elmesélte az egészet . . .
 — Csüccs Pötyike, csüccs — mondta Varjú a lánynak, és könnyedén a fenekére csapott. A lány visszament a helyére. A fiúk közben nyakalták a sört és újra és újra megszólaltak:
 — Na mi van Kánya?
 — Lehervadtam srácok.

A legények letették a poharaikat és közelebb hajoltak Varjúhoz. Volt köztük négy sofőr, egy szerelő, egy gyógyszergyári technikus és néhány sörgyári munkás.

— Bedöglött a kocsid? — kérdezték.
 — Rosszabb — mondta Varjú. — Kenguruvá változtam.

Az asztalnál kitört a röhögés. A hangzavar közepén befutott Mari és Cica. Szájon csókolták Varjút és melléje ültek.

— Mesélj Kánya — biztatták Varjút a barátai. Varjú beleivott valakinek a sörébe, aztán a két lány között az asztal fölé hajolt:
 — Felszedtem egy stoppos lányt Dunaföldvárnál. Jó csaj volt, nagyon jó csaj.
 — A lényeket Kánya, a lényeket!
 — Nem volt semmi lényeg. Z elemeket vittem Paksra. A falu alatt kivettem a csajt a kocsiból.
 — És . . . ?
 — Aztán semmi. Felszívódott. A csaj azt akarta, hogy vigyem el Boglár-ra. Kicsit meginogtam, de aztán rámutattam a Camel reklámra: „Mit gondolsz, ezek közül melyik nem vinne el téged Balatonboglárra?” A csaj egyenként megvizsgálta a fejeket. Moe Mentum, Deious a néger, Gimmick a pincér, Right a selyemfiú, ahogy következnek, aztán rábökött a kengurura. „Akkor én egy kenguru vagyok” — mondtam neki. Aztán két nap múlva kezdtem érezni, hogy tényleg kenguruvá változtam.

Varju várta a röhögést, de a barátai csendben maradtak. Néhányan a söröspohárért nyúltak, aztán nagy sokára megszólalt az egyik sofőr:
 — Nem mondtad neki, hogy melóban vagy?
 — De mondtam.
 — És, nem várt meg?
 — Boglár-ra igyekezett. Mire letettem a kocsit, már eltűnt — mondta Varjú, aztán felemelt egy sörösüveget és beleivott.
 — Én elvittem volna — mondta a szerelő.
 — Én is — mondta a technikus.
 — És a menetlevél? — kérdezték a sofőrök.
 Erre csend lett. Ebbe a feszélyezett, furcsa csendbe toppant be Zsozsó.
 — Sziasztok — gyanakodva végigmérte a társaságot.
 — Szia, Zsozsó, ülj le — mondták a fiúk.

— Gyászoltok valamit? — kérdezte Zsozsó.

— Kenguruvá változott — intett Pötyi a fejével Varjú felé.

Zsozsó szemtelen arcán bizonytalanság suhant át, majd aggodalom. Varjúhoz lépett és megcsókolta:

— Szegénykém — mondta, s közben igyekezett beékelődni Cica és Varjú közé. Cica nem mozdult. Zsozsó tanácstalanul körülnézett, aztán megállapodott a pillantása a gyógyszergyári technikuson.

— Doki, légszíves vidd innen ezt a bigét.

A technikus Zsozsóra kacsintott, aztán átnyúlt az asztal felett és megfogta Cica kezét:

— Gyere, iszunk egy Martinit.

— Nem megyek. Undok szarok vagytok.

— Gyere Cica, iszunk egy Martinit, aztán felteszem neked a Vad lovakat.

— Inkább a Belindát . . .

— Jó, felteszem neked a Belindát, de előbb iszunk egy jeges Martinit.

— Az lesz a vége, hogy bepiállok — mondta Cica és felállt.

— Az a cél.

Cica megfordult:

— Ki mondta ezt?

— Én — vállalta magára Varjú.

— Nem te mondtad — rázta a fejét Cica.

A társaság kezdett elázni. A technikus megfogta a lány kezét és elvonszolta. Zsozsó leült Varjú mellé és átölelte a nyakát. Varjú, mintha csak a sörösüvegért nyúlna, igyekezett kibontakozni a lány öleléséből. Zsozsó megsértődött.

— Na mi van, becsajoztál? — kérdezte.

— Éppen arról van szó, hogy nem csajoztam be.

— Látom rajtad, hogy becsajoztál.

— Kenguruvá változtam, — mondta Varjú letargikusan, és bizonytalanul. Zsozsóval mindig zavarban volt egy kicsit, mivel Zsozsó volt az egyetlen lány, akit a saját vállalatánál szedett össze. Zsozsó bérelszámoló volt a Volánnál, s ráadásul az apja is ott dolgozott. Sofőr volt, akárcsak Varjú. Varjút ez a szituáció mindig feszélyezte.

— Fölszedtél valakit?

Varjú megadta magát.

— Felszedtem egy stoppos lányt Dunaföldvárnál. Azt akarta, hogy vigyem el Boglára, de én nem vittem. Kitettem Pakson, aztán kenguruvá változtam.

— Ki mondta ezt a hülyeséget?

— Érzem . . .

— Mit érzel?

— Érzem, hogy kenguru vagyok. Ha meglátok az út szélén egy száraz fűcsomót, összefut a számban a nyál.

— Szép lány volt?

— Elég szép. Gusztusos.

Zsozsó kedvetlenül vizsgálta Varjú arcát. Beleivott valakinek a sörébe, aztán újra megszólalt:

— Fogadok, hogy megálltatok valahol és dugtatok egyet.

— Nem dugtunk.

— Hát akkor mi lett?

Semmi. A csaj felszívódott Paksnál, én pedig kengurúvá változtam.

A szomszédos asztaltól felállt egy bizonytalan járású, magas legény és hozzájuk lépett. Ahogy megfogózott az egyik széktámlában, a feje előrebillent, s hosszú, ápolatlan haja az arcára csúszott. Olyan volt, mint egy öslény. Kicsit kutya, kicsit oroszlán, de leginkább rozmár.

— Srácok... Megdobhatna valamelyiktek egy százassal. Innánk még egy kis sört, de elfogyott a dohányunk — mondta, s a fejével a társai felé intett.

Varjú és barátai először az imbolygó srácre, aztán a szomszédos asztalra pillantottak. Hat üres üveg körül két középkorú férfi, és egy overálos, bajuszos, öregember ült.

— Elfelejtet — mondta a szerelő.

— Nem felejttem el. Behozom jövő szombaton. Mindig itt ülünk ennél az asztalnál, vagy ott elől, a korlát mellett.

A szerelő előhúzott egy százast és átnyújtotta neki.

— Kösz — mondta a srác, aztán a százassal elindult be, a bárpult felé.

— Ki ez? — kérdezte Pötyi.

— Mindig itt ülnek ezek — mondta a szerelő.

— A munkásszálláson laknak, panelépítők — vélekedett az egyik sofőr.

Ekkor Ferihegyen felszállt egy repülőgép, alacsonyan elhúzott Kőbánya felett, s kezdett beleolvadni a mélykék nyári égbe. Valamennyien az égre néztek.

— Egy Boeing — mondta valaki.

A szerelő csóválta a fejét.

— Nem Boeing... Ez a párizsi járat, az Air France gépe. Az Air France nem repül Boeinggal...

— Mire mi hazaérünk, ezek már Párizsban lesznek — sóhajtott fel Pötyi.

— És akkor mi van? — kérdezte Mari.

— Lehet, hogy mégis Boeing...

— Nem Boeing, ez a Malév gépe, Jak 40-es — mondta az egyik sofőr.

— Ez...? — Varjú kételkedve nézett a gép után.

— Ez — mondta a sofőr.

Zsozsó Varjú füléhez hajolt és belesuttogott:

— Nem feküdt le, erre föl beleszerettél.

Varjú még mindig a mélykék nyári égre bámult, mely elnyelte a párizsi gépet, mint a végtelen tenger egy kavicsot.

— Konzervatív disznó vagy... Imádod, ha egy lány nem engedi lehúzni a bugyiját.

— Nem értem mit akarsz — mormogta Varjú.

— Nem feküdt le, erre te beleestél. Le tudnám rajzolni az egészet, ahogy a plakátjaid között izzadtál vele, de pofára estél.

— Lefeküdt volna...

— Le...?

— Ez biztos — mondta Varjú, s a szájához emelt egy üveget. Hosszan ivott. Zsozsó magába roskadt, hallgatott.

A belső teremből előbukkant a gyógyszergyári technikus és Cica. Vihogva, nagy lendülettel érkeztek. Az asztalnál már eggyel kevesebb volt a szék, így Cica Doki ölébe ült. Doki a lány feje mellett hol jobbról, hol balról dug-

ta előre a saját fejét, így mindig csak az asztal egyik felén lehetett érteni, hogy mit mond.

— Át kellene menni Zuglóba — javasolta.

— Mi van ott?

— Tudok egy jó kis pinceklubot. Állati jó hely.

— És mi van ott?

— Prima fejek... Plusz zsiros kenyér vöröshagymával, vörösbor és blues.

— Ha zsiros kenyeret akartok zabálni, akkor inkább gyertek föl hozzám. Van négy üveg tiktetes söröm is — szólt közbe az egyik sörgyári munkás.

— Aztán majd megint kiutál bennünket a feleséged — mondta Cica.

— Tízíg melózik, csak fél tizenegyre ér haza.

— És fél tizenegyor hová megyünk onnan?

— Menjünk át inkább a pinceklubba.

— Átmehetünk, de mi van ott? — kérdezte a szerelő.

— Prima fejek és blues.

— A prima fejek aztán majd nem engednek be. Igazolványt kérnek, vagy ajánlást. Ez valami értelmiségi banzáj lesz.

— Van ott egy-két egyetemista is, de inkább csak zuglói csajok meg srácok.

— Átmehetünk, de mi van ott?

— Zsiros kenyér meg blues. Mondtam már. — A gyógyszergyári technikus kezdte elveszíteni a türelmét.

— Mi az a blues? — kérdezte Mari.

— To feel blue — szólalt meg Varjú szomorúan, akadozó nyelvel.

— Mit mond ez? — kérdezte Mari.

— Azt mondja, hogy Louis Armstrong és Paul Robeson — szólalt meg újra Doki.

Ekkor szép csendben felállt Zsozsó és bement a bárpulthoz. Lekevertetett két száraz Martinit, aztán Varjú korábbi fogyasztásával együtt kifizette. Amikor a két pohárral visszatért az asztalhoz, éppen Doki szónokolt:

— Körben ülnek a fal mellett és néger spirituálékat énekelnek és bluest. Van ott egy srác, annak csaknem olyan basszusa van, mint Robesonnak.

— Szép kis blues lehet — morgott közbe Varjú.

— Nagyon szép — jelentette ki Doki.

— Még ha eredetiben hallgatnák lemezeről...

— Az benn a jó, hogy maguk éneklük.

— Fehérek nem tudnak bluest énekelni. Fakó a hangjuk.

— Mi az, hogy fakó? A basszus az basszus, akár fehér az énekes bőre, akár fekete — mérgeződött Doki.

— Nem a basszus számít, hanem a szomorúság.

— Milyen szomorúság?

Varjú lehajtotta a fejét. Zsozsó ekkor eléje csúsztotta az egyik Martinit, és a fülébe suttogott:

— Idd meg Kánya.

Varjú megitta a jeges, fanyar italt. Hirtelen feloldódott a torkában és az agyában lerakódott, feszítő, rossz érzés. Kicsit bamba lett és derűs.

— Oké — mondta a lánynak, s úgy tűnt, minden rendben van körülötte.

Szombat van, Kőbányán üldögél a Pillangó teraszán, csupa ismerős arc veszi körül, nem éhes, nem szomjas, nincs vele semmi különös.

Zsozsó ivott egy kortyot a másik Martiniből, aztán azt is Varjú elé tolta. Varjú szórakozottan megfogta a poharat, forgatta egy kicsit az ujjai között, aztán a jégről leitta a maradék folyadékot.

Az asztalnál kezdett anarchikussá válni az élet. A lányok visongattak, a Doki és a négy sofőr át akartak menni a pinceklubba, a többiek viszont tiktetes sört akartak inni a sörgyári srác konyhájában. Varjú már nem figyelt a vitára. A fejek között a nyári utcát nézte. A járóelőket, s az ecetfákat a szemközti udvarok poros sarkában. Amikor Doki a blues és a spirituálé közötti különbséget kezdte fejtegetni a sörgyári srácoknak, Zsozsó odasúgta Varjúnak:

— Gyere . . .

Nem várta meg a választ. Felállt, kézenfogta Varjút és maga után vonszolta az utcára. Varjú engedelmesen követte. Fejébe szállt az ital. Lebegett. Könnyűnek érezte magát és az életet kellemesen elviselhetőnek.

Fogták egymás kezét és lassan lépdeltek az utcát szegélyező poros akác-fák alatt. Az árnyékuk hosszára nyúlt, aztán összement, s az arasznyi maradékon átléptek. Mögöttük ismét nőni kezdett az árnyék. Hallgattak. A szombat esti csend lassan, bizonytalanul ránehezedett Kőbányára. A csattogó, zajos üzemek elhallgattak, de a kerület szélén a legnagyobbak tovább szuszogtak, duruzsoltak. Monoton örök neszükkkel a csend részévé váltak. A morajló, szuszogó esti csendet csak az autóbuszok hördülése szakította meg egyenletes időközökben. Varjú úgy érezte, hogy valamilyen puha, kellemes közegben halad előre lassú biztonsággal, megállíthatatlanul. Váratlanul megfeszült a keze. Zsozsó, két lámpa között, egy magasabb akácfa árnyékszigetén megállította, aztán felágaskodott és szájoncsókolta. Varjú magához szorította a lányt, s a karjában két csók között ringatta egy kicsit. Tovább léptek, megálltak, szorították egymást, aztán újra csak továbbléptek.

A hatodik és a hetedik lámpa között Varjú egy kis nedvességet érzett az arcán. A lány éppen felágaskodott és két kézzel átölelte a nyakát. Varjú megcsókolta, aztán megpróbálta eltolni magától, hogy továbblépjenek, de Zsozsó makacsul csimpszakodott a nyakában, újra a száját kereste. Varjú érezte, hogy a lánynak remeg a szája.

— Te sírsz? — kérdezte.

— Nem sírok — mondta a lány hüpögve, de lehetett hallani, hogy sír.

A következő lámpa alatt Zsozsó lehajtotta a fejét és meggyorsította a lépteit. Varjú megállította, és felemelte a fejét. Zsozsónak folytak a könnyei.

— Te sírsz . . .

— Nem sírok — mondta dacosan és előreomló gesztenyeszín haját hátracsapta a vállára.

Varjú átkarolta a lányt, s így fogva tartva megvizsgálta az arcát. A szemtelen, csinos arcot, a könnyben csillogó szemeket, az arányos orrot, a szép, üde száját. Szépnek és nagyon fiatalnak találta Zsozsót. Egy kicsit elcsodálkozott a látottakon. Még soha nem tűnt föl neki, hogy Zsozsó különösebben csinos lenne. Pedig Zsozsó szép fiatal lány volt. A bőre sima, könnyen barnuló, az álla és a nyaka is nagyon arányos. Varjú magához szorította és össze-viszsa csókolta az arcát, nyakát és a száját. Miközben szorította, érezte, hogy Zsozsó teste milyen törekeny még, szinte kislányos. Zsozsó egyébként sem tar-

tozott a vastag lábú, nagy fenekű lányok közé, inkább karcsú volt, ruganyos, könnyű mozgású.

— Miért sírsz?

— Mert szeretlek — mondta Zsozsó és még jobban nekieredtek a könnyei.

Varjú percekig csókolgatta a lány könnyes arcát, s közben egyre jobban kívánta a csókját és ölelését. Hirtelen kézenfogta, és húzni kezdte a Kápolna tér felé, ahol néhány pad állt a fák árnyékában.

— Nem megyek a térre — mondta Zsozsó szüpögve.

— Nem akarod?

— A térre nem megyek. Mindig mocorog valaki a kápolna mögött.

— Menjünk ki inkább a körvasút töltéséhez?

— Oda sem megyek.

— Miért nem jössz?

— Mert nem.

— Nem akarod, hogy ...?

— Szeretlek Kánya.

— Most én is nagyon szeretlek.

— Akkor menjünk hozzánk — mondta Zsozsó és hirtelen húzni kezdte Varjút a Cserkesz utca felé.

Varjú megrémült.

— És apád?

— Külszolgálatban van a héten, Paks ...

— Paks? Biztos ez?

— Biztos, gyere ...

— De anyád itthon van.

— Dolgozik. Tízkor ér véget a műszakja, féltizenegyre ér haza. Jó esetben. Általában csak háromnegyedre.

Varjúnak megtetszett a dolog. Újra megcsókolta a lányt, aztán sietve lépdelt vele a Cserkesz utca felé.

Az utca elején Zsozsó köszönt egy öregasszonynak. Varjú ideges lett, feltámadt a gyanakvása. Megtorpant.

— Te, biztos, hogy nincs itthon az anyád?

— Gyere csak, biztos. De majd bemegyek előre és megvizsgálom a te-repet.

A ház nem volt nagy. Kis veranda, két ablak az utcára, palatető. Az udvar tenyérnyi. Alig fért el benn néhány fa, és az ólak. A veranda előtt magasított lugas takarta az ablakokat. Varjú a kapuban várakozva vizsgálódott.

— Jöhetsz — hallatszott aztán a lány halk hangja.

Varjú betette maga után a kaput, három alacsony lépcsőn felment a verandára, ott a lány már várta. Megfogta a kezét, s behúzta a sötét házba.

Zsozsó becsukta az előszoba ajtót, s a zárban hagyta a kulcsot. Megölelte Varjút, szájon csókolta, aztán egy pillanatra villányt gyújtott.

— Gyere, adok neked egy kis pálinkát — mondta.

Varjú bágyatagon követte a lányt.

A konyha tágas volt, tiszta és rendezett. Az egyik fal mellett a földön nagy, lekötözött befőttes üvegek sorakoztak. Amíg a lány elővette a pálinkát és a kupákat, Varjú ezeket nézte. A lány megtöltötte a poharakat, s az egyiket Varjúnak nyújtotta. Koccintottak, ittak. Varjú az üres kupával a kezében az üvegekre bökött:

— Mi van ezekben?

— Cefre. Apu ezekből főzi a pálinkát. Két kiló gyümölcs, két rész víz és egy rész cukor . . .

— És hol főzi?

— Itt a gázon — mondta Zsozsó, aztán visszatette a pálinkát a kredencbe, elmosta a poharakat és azokat is elrakta.

Varjú hosszadalmasnak tartotta a pancsolást, törölgetést. A lányhoz lépett, hátulról átölelte és megszólalt:

— Szép házatok van. — Közben másra gondolt már.

— Két szoba összkomfort. Anyuék tizenöt évig gyűjtöttek rá és még legalább húsz év az OTP törlesztés.

Varjú fél kézzel eloltotta a villanyt, és magához szorította a lányt.

— Megfojtasz Kánya — mondta boldogan Zsozsó, de kibontakozott az ölelésből és a sötét folyosón át eltűnt valahol a házban. Varjú várt egy percig, aztán megszólalt:

— Zsozsó . . .

A lány nem válaszolt. Varjú tapogatózva kifelé indult a konyhából. Lepedősuhogást hallott, párna puffanását, majd halk zenét. Koncz Zsuzsa énekelte a Rohan az időt. Ajtóra bukkant, benyitott. Sötét, almaszagú szoba ási-tott rá. Behúzta az ajtót és tovább motozott a sötétben. Erősödött a zene. Megtalálta a másik szoba ajtaját is. Lassan kinyitotta. A növekvő résen át először egy régi, nagy, Budapest típusú rádiót pillantott meg, melynek a skála égője halványan megvilágította a szobát, aztán egy heverőt majd egy vitrint és a szekrény sötét faltját is. A heverőn Zsozsó már megágyazott. Bent feküdt a paplan alatt, s úgy tűnt, alszik. Varjú betette az ajtót és lábujjhegyen odament a heverőhöz. Lehajolt, megcsókolta a lányt. Zsozsó mozdulatlan volt, mint egy viaszszobor. Varjú lerúgta a cipőjét, nadrágját és bebújt a lány mellé. Zsozsó teljesen meztelen volt. Megölelte. Zsozsó moccant egy kicsit, és sutto-gva megszólalt:

— Az ingedet is.

Varjú felült, lehúzta magáról az inget és a szőnyegre dobta. Zsozsó közben oldalra fordult.

— Ez az én ágyam — sutto-gta.

Átölelték egymást.

Politikai kommentár ment a rádióban, mire Varjú felocsudott Zsozsó csókjaiból. Még mindig egymás karjában feküdtek, de már ernyedten, boldogan. Ez volt az első eset, hogy ágyban szeretkeztek. Korábban mindig valamilyen elhagyott padon, fal mellett, vagy vasúti töltés oldalában. Varjú érezte, hogy nagyon nagy a különbség. Boldoggá tette a fehér lepedő, a puha párna és a teljes meztelenség. Zsozsó kidugta a nyelvét, és mint egy kiskutya, végignyalta Varjú arcát.

— Szeretsz? — kérdezte.

— Nagyon szeretlek.

— Mennyire?

— Ennyire — mondta Varjú és megszorította a lányt.

— Csak engem szeretsz?

— Téged.

— Mondd, hogy csak téged szeretlek.

— Csak téged szeretlek. Nem érzed . . . ?

— Most érzem, de ha elmész, újra sírni fogok.

— Nem kell sírni.

— Félek, hogy összeszedsz valakit, és engem akkor már nem szeretsz annyira. Vagy talán nem is szeretsz. Pedig én azt akarom, hogy szeress — mondta a lány, s közben csókoltatta a fiú száját, arcát. Varjú visszacsókolta, mivel újra kívánta a lány száját és ölelését. Közben bizonytalanul, kicsit ködösen felmerült emlékei közül az az őszi este, amikor a körvasút füves oldalában először szeretkeztek. A bizonytalanság, a közeli és távoli zajok, a testük átforrósodása, s az a hosszú harc, míg Zsozsó elernyedtt és túrt, hogy lehúzza róla a bugyiját. S amikor már végre egymás karjában feküdtek Varjú dzsekijén, vonat közeledett. Zsozsó megijedt. Fel akart ugrani. Varjú nem engedte. Szorosabban fogta a lányt és nem bírt várni.

— Ne törődj a vonattal — mondta.

— Kinéznek az ablakon.

— Semmit sem látnak, sötét van.

— Nem bírom, hogy néznek, engedj el...

— Nem lehet, most már nem lehet.

A vonat pontosan akkor ért föléjük a töltésen, amikor a legboldogabbak voltak. De Zsozsó akkor éppen úgy sírt, mint ezen az estén, a poros akácfa alatt. Később azt mondta, hogy nem a vonat miatt sírt. Csak azért sírt, ami történt vele. De Varjú emlékezett rá, hogy a vonat egy körpályára terelt nemzetközi expressz volt, s a töltésen éppen lassítani kezdett. Szerencsére elgurult még ötven métert, s csak ott állt meg. Tilos jelzést kapott. Varjú szeretne volna, ha maradnak még, de Zsozsó felöltözött, és egészen a Makk hetesig sírt. Forralt bort ittak a Makk hetesben.

Zsozsó legközelebb csak december elején, egy deres Kápolna utcai padon engedett újra Varjúnak.

— Emlékszel még, amikor először a körvasút alatt...? — kérdezte Varjú.

— Jött a vonat — mondta a lány.

— Igen, és éppen akkor, amikor...

— És attól olyan izgalmas lett az egész.

— Izgalmas lett? Fel akartál ugrani.

— De nem engedted, és ettől lett olyan izgalmas.

— Zsozsó...

A lány megcsókolta, és szorosabban ölelte újra.

— Az lett... Mert nem csak hogy először történt velem, de mindjárt bele is buktam. Megszégyenültem. Néztek az ablakból bennünket, de éppen akkor olyan különös volt az egész, hogy nem is bántam már. Csak azt éreztem, hogy szeretlek, s ez a legfontosabb.

— Nem néztek.

— De néztek. Bandzsítva hátranéztem, és láttam az ablakokat. Egy nő kihajolt, aztán kiáltott valamit.

— Erre nem emlékszem.

— Érthető. De biztos, hogy kihajolt. S ez a vonat...

— Véletlen volt.

— Lehet, de azóta is, ha hozzám érsz, megjelenik nekem a kivilágított vonat, és már előre olyan furcsán érzem magamat, mintha megvernének...

— Zsozsó...

— Jó ez nekem, mert szeretlek...

Egy Chopin szonátát kezdtek játszani a rádióban. Kábultan ölelték egymást. Varjú úgy érezte, hogy az első fontos dolog most történik vele életében.

Zsozsó elsírta magát. Aztán ahogy elfogyott a vágyuk, újra megnyugodtak. Csendben feküdtek egymás karjában, és hallgatták a rádiót.

Megszólalt egy csengő. Aztán újra, idegesebben.

— Csengetnek valahol — mondta Varjú.

— Ne törődj vele.

Újabb, agresszív csengetés hallatszott, és dörömbölés.

— De itt csengetnek — mondta Varjú és hirtelen felült az ágyban.

— Hány óra? — kérdezte a lány.

Varjú a rádió skálaégője elé tartotta az óráját.

— Fél tíz.

— Nem értem. Ki lehet ez?

Megzörrentek az ablakok. Valaki kopogtatott kívülről.

Varjú nem bírta tovább. Kiugrott az ágyból és gyorsan, kapkodva öltözni kezdett.

— Megyek — kiáltotta Zsozsó és elkeseredetten kimászott az ágyból. Idegesen keresgélte a ruháit. Magára húzott egy szoknyát, majd a szekrényhez lépett, mert nem találta a fehérneműjét.

Ökölrel verték az ablakot.

Zsozsó lemondott a fehérneműről. Bevágta a szekrényajtót és kiment ajtót nyitni.

Varjú dermedten állt a szobában és a neszekre figyelt. Fordult a kulcs, aztán Zsozsó kedvetlen hangja hallatszott:

— Te vagy az? Szétverted a házat . . .

— Miért nem nyitasz ajtót, kislányom?

— Csak tiz után vártalak, rádiózik . . .

— Lerobbant a trafó. Kilenckor elengedtek bennünket. Éjszakai műszak sem lesz. Na mozdulj már odább.

Varjú bénultan állt a szobában. Már felöltözött. — „Talán ki kellene ugrani az ablakon” — gondolta, de nem volt kedve hozzá. Várt. Arra számított, hogy Zsozsó majd kitalál valamit; de a lány nem talált ki semmit. Hallotta a lépteit, ahogy befelé hátrált. Nyílt a konyhaajtó. Zsozsó anyja ledobott valamit a műköre. Talán egy szatyrot. Aztán hirtelen kinyílt a szoba ajtaja és felgyulladt a villany.

— Csókolom — mondta Varjú. — Jó számok mennek a Petőfin. Én a zenét . . .

Látta, hogy a sovány, alacsony asszony az összetúrt ágyat nézi. Azért még kinyögött egy szót:

— . . . kedvelem . . .

Az alacsony asszony megfordult, s a lányát, aki mögötte állt a folyosón, lendületből, teljes erővel pofon vágta. Zsozsó elesett. Varjú előre lépett. Gondolta, megmagyarázza a helyzetet:

— Ne tessék bántani Zsozsót . . . Az a helyzet, hogy jó vagyok nála . . .

— Mi?! — ordított az asszony. A nyakán kidagadtak az erek.

— Jó vagyok nála . . . Szóval mi primán vagyunk . . .

— Primán . . . ?

Zsozsó közben felállt a folyosón és az anyja karja után nyúlkaált bátor-talanul:

— Anyu . . . Anyu . . . Azt akarja mondani, hogy együtt járunk . . .

— Mit csináltak? — kérdezte az asszony és a heverőre pillantott.

— Együtt járunk — mondta Zsozsó.

— Egy stricivel.
 — Anyu, a Kánya nem strici, ha akar, angolul is beszél . . . Kánya, mondj valamit anyunak angolul . . .
 — I love you . . .
 A sovány munkásasszony félig megfordult és a lányára nézett:
 — Mit mond?
 — Azt mondja, hogy ne haragudjon asszonyom.
 — De haragszom! Ezért neveltünk fel?! Huszonöt éve dolgozom apáddal együtt mint egy állat. Kőművesek mellett kezdtem, aztán iskolára kértem magamat, mert én mindig többre törekedtem. Darus lettem. Tudjátok ti mit jelent egy öntödében hiddarut kezelni napi nyolc órában? A munka nektek . . . A munka nektek . . . Ezértadtunk meg neked mindent . . .
 — Én is dolgozom anyu.
 — Másfél éve. De tizenhét évig én etettelek, te te kis . . .!
 — Anyu . . .
 — Harmincéves koromban voltam először színházban. Jutalomból! Nem találtam meg a kijáratot. Sírtam, és te most . . .
 — Majd elmegyünk együtt színházba. Én megtalálom a kijáratot . . .
 — Te! Te kis . . . Te mersz engem oktatni?! Amíg dolgozom, naplopó striciket hordasz az ágyamba!
 — Az én ágyamba. Az az én ágyam. Én vettem pont egy éve a saját keresetemből. Másrészt Kánya nem naplopó, hanem sofőr.
 — El tudom képzelni.
 — A volánnál dolgozik, mint apu meg én.
 Az alacsony, sovány munkásasszony meghökkent. Megnézte Varjút, aztán megingatta a fejét.
 — Ilyen sofőrt én még nem láttam.
 Varjúnak már elege volt az egészből, de kitörni nem tudott, másrészt sajnálta Zsozsót, aki, úgy érezte, sokkal különösebb lány, mint korábban gondolta.
 — Asszonyom, én tényleg sofőr vagyok — mondta.
 — Akkor szégyellheti magát. Sofőr létére, beoson egy rendes házba . . . Tudja, hány évig gyűjtöttünk mi erre az építkezésre?
 — Tizenöt évig, és még húsz év az OTP . . . Zsozsó említette.
 — Szentelen.
 — Anyu . . . — szólalt meg Zsozsó. — Nem kell tüdőre szívni a dolgokat.
 — Te! Akarsz még egyet?!
 — Tényleg, anyu . . .
 — Ha apád ezt megtudja, megöl. Meg eztet is. — Varjú felé bökött a hüvelykujjával.
 — Honnan tudná meg? — kérdezte Zsozsó.
 — Megmondom neki.
 — Nem mondom meg anyu.
 — Meglátod, hogy megmondom. Amint hazajön. Már a kapuban. Nem bírom én ezt tovább. Meló . . . Meló döglésig, aztán te is itt, ilyeneket.
 — Anyu persze te elfelejtetted, hogy én már nem vagyok kiskorú. Szavazati jogom van, pénzt keresek, tagja vagyok a KISZ-nek, a Szakszervezetnek . . .
 — Megettetted a nyulakat? — kérdezte a sovány munkásasszony.
 — Nem.

— Apád Pakson dolgozik, én az öntödében, negyven fok melegben, gázban, és te nem eteted meg a nyulakat. Ezt is elmondom apádnak.

Zsozsó Varjúhoz fordult:

— Tudod Kánya, amióta a bátyám bevonult katonának, nekem kell etetni a nyulakat . . .

— A nyúl hasznos állat — mondja Varjú és idegesen toporgott. Menni készült.

— Én nem bírom ezt tovább — mondta Zsozsó anyja és kiment a konyhába. Lehetett hallani, ahogy kinyitja a szekrényt és pálinkát tölt magának.

— Most mi van? — kérdezte Varjú a lánytól.

— Semmi, nyugodtan hazamehetsz.

— Megmondja apádnak.

— Ne félj, nem mondja meg. De jó, hogy megismerted a családot.

— Miért?

— Látod, hogy milyen vagyok . . . Azt akarom, hogy lásd. Azért akarom, mert szeretlek — mondta Zsozsó, aztán Varjúhoz hajolt és megcsókolta. Varjú kezdte visszanyerni az emberségét. Kifelé indult. A konyha előtt megállt. Nyitva volt az ajtó. Beköszönt:

— Csókolom, én akkor . . .

Zsozsó anyja intett neki:

— Jöjjön csak be.

Varjú bement, Zsozsó követte. A sovány munkásasszony új kupát vett elő és Varjúnak, majd saját magának is töltött a pálinkából. Koccintott a fiatalemberrel. Amikor kiürültek a kupák, azonnal kimosta őket és az üveggel együtt visszatett mindent a kredencbe.

— Maga tényleg sofőr? — kérdezte.

— Hát persze — mondta Varjú. — Mi más lennék. Én mindig sofőr voltam.

— Jó ez a pálinka, ugye?

— Jó. Bár én inkább száraz Martinit szoktam inni, jéggel.

— Az is jó lehet. De ez házi . . . A papa főzi. Ott, nézze csak a fal mellett az ötliteres üvegekben erjed a cefre. Két kiló gyümölcs, két rész víz és egy rész cukor. A papa az Ikarusztól szerzett benzincsovet, és azt építette be a lepárló fazékba . . . Nézze csak, spirálban jön a szeszpara és lecsapódik . . . Különös, ugye . . .?

— Jó módszer.

— Nem akar egy tojásrántottát enni?

— Nem akar — mondta Zsozsó és Varjúra nézett erélyesen. — Köszönd meg Kánya a vendéglátást!

— Nagyon jó volt a pálinka. Köszönöm szépen — mondta Varjú, aztán egyetlenül meghajtotta magát és kifelé hátrált.

A kapuban három percig csókolóztak. Varjú aztán aggodalmasan megszólalt:

— Megmondja apádnak.

— Nyugi. — Zsozsó megsimogatta Varjú nyakát. — Nem mondja meg.

Varjú lassan végigment a Cserkesz utcán. Az utca vége felé összetalálkozott azzal az öregasszonnyal, akinek Zsozsó köszönt. Varjú is köszönt neki. Aztán folytatta útját, és gondolkodott. Semmi nem jutott az eszébe, és semmit sem tudott magában tisztázni.

(Folytatjuk)

Tüske és virág

*Meg kellett volna halnom
jóember koromban
(még tíz évesen),
kevés ördöggel, sok istennel
magam mögött;
és most nem élnék a jogosan vagy jogtalanul
belémköltözött világgal
— társbérletben...*

Talán:

*akácta lennék a nyírségi homokon;
(tüske és virág);
dongna körülöttem az idő,
a Nap megkoronázna alkonyatkor,
tölémszállna éjjelente a hold,
(a sötétet szózó fehérség)
s álmodná, csak álmodná
— hiányzó életemet;
s nézné, csak nézné
— virágzó halálomat...*

Kőkrisztus

*Amióta megfeszítettek:
befelé nőtt szárnyon keringek;
égből-égbe szállok — mozdulatlan.*

Takarék-lételemet: kőbe raktam.

*Kőben szunnyadok. Látok mindent.
Látok csillagsarkantyús istent.*

Egy nyírségi faluban

1

Gépek szaggatják a tarlót.
Szél fúj. Lucifer-mag pereg.

Reszketnek a hajlott hátú levelek;
a közeli kukoricásba
most fészkel be magát a homály...
Valahonnan,
bokrok közt biceregve:
éj közeleg. —

Eke vág hajdani húsomba...

2

... Az emlékekben megigazult
látások elrajzanak
s a régi, rézömléses mezőn:
anyám lebegteti
búzakéve-szárnyát. —
Ó, mese-illatú út!
— sugarak zivatarában,
kotlós fellegek alatt. —
Ó, madárlátta élet,
merre csipogsz az idő kazlai között;
ki fogott be téged,
ki hajtott örök ültre?!...

Toll pengeti a sürgönydrótok árnyát;
az alkonyati homokfúvásban
szárnyal a dal,

dallamok

reszketnek
idegeim
nyút citeráján...

3

Holdfény-hidegség. Néma udvar.
A háztetőkön: bagoly-bánat.
Ittfelejtett cselédalázat
a megroggyant, rozoga fészker.
A szél nyugtalan álmok neszét hozza.
Boszorkány ül a hörgő mellen.
Itt: kísértet, csontváz a szellem.

Csipás kutya vonyit a holdra — —

Az agronómus

(Évek múlva, amikor visszagondol erre a történetre, egyetlen szempillantásnak tűnik majd az egész. Rövidnek és kurtának, mint a mozdulat, amellyel elsiklunk a zongora billentyűi fölött.

És akárhányszor is gondol vissza ezekre a napokra, a történet mindig itt kezdődik. Itt a Harang utcában. Nem előbb, nem később, nem máshol. Itt. Pedig kezdődhetne előbb is, máshol is. Kezdődhetne ott és akkor, amikor Ilus néni elmondta a titkot. Ez logikusabb is, gondolja majd, de az emlékezés más utat követ és hiába tudja, hogy az lenne a pontosabb; emlékezni mégis így fog.

Lassan megy a Harang utcán — ki tudja miért ez a kép ivódott belé a legmélyebben és marad meg, amíg él.)

A Harang utca, mint a falu minden rangosabb utcája, a templom előtti térből indult és szélesen, egyenesen haladt a temetőhöz. Az utca két oldalán csupa új, szögletes ház sorakozott. Nem szerette ezeket a házakat. Az íróasztalok kigondoltsága érződik rajtuk, a mesterkéeltség, a műviség. A hosszú, a kertek mélyébe nyúló házakat nem mérnökök tervezték, hanem a századok alakították ki — megalkudva a mai szűkösséggel és teret hagyva a holnap lehetőségének. Egy szobával, konyhával kezdték az építkezést, aztán ahogy futotta a pénzből újabb szobát ragasztottak a házhoz. Egyet, kettőt, hármat — amennyi kellett, amennyit birtak. Ezekből az új házakból éppen ez hiányzik, a holnap lehetősége. Egyszeriek és befejezettek. Ha nagyok, kihasználhatlanok, ha kicsik, tovább fejleszthetetlenek. Mégse a régit sajnálja egyszerűen. Nem a nádtetőt, nem a vaksi, hunyorgó ablakot kérte számon az újon, hanem a konstrukcióból áradó bölcsességet, a holnappal is számoló okosságot hiányolta.

A temető és a templom felútján állt Gubiék háza: az egyetlen hosszúkás épület az újak között. Ezt sem nádtető, cserép borította, ablakai is tágasak, csak formája a régi.

Kicsit nézelődött, de a ház csendes volt.

Gubiné hátul az ólak körül tüsténkedett. Moslékot öntött a vályúba és hosszú bottal csapkodta el a falánkább malacokat, hogy az élhetetlenebbnek is jusson. Észre se vette Faragót, a köszönését is csak harmadszorra hallotta meg.

— Jó estét — mondta. A botot az ólak támasztotta és a tisztelet jeleként leeresztette a kötényét. — Az uram még nincs itthon.

— Magához jöttem. Kérdezni szeretnék valamit.

Gubiné tehetetlenül pillantott szét az udvaron. Beszélgetni? Most? Nyakába az este, és még sehol se tart. Fejni kellene, ellátni az aprójószágot, vinni a tejet a csarnokba, vacsorát főzni . . .

— Nem tudtam, hogy jön az agronómus úr . . .

— Nem baj az, nem vendégségbe jöttem. Csak arra akarom kérni, hogy meséljen nekem a napraforgó főzésről.

Gubiné szempillája sűrűn rebbent, de nem szólt semmit. Fogta a botot, odacsapott a legjobban furakodó malac farkára, aztán szembefordult Faragóval.

— Ne tessék velem tréfálkozni.

— Nem tréfálok, Gubiné.

— Hát már hogyan lenne tréfa, ha azt kérdezi, hogy főztem-e napraforgót. Miért kellett volna azt megfőzni?

Faragó zacskót vett elő, kinyitotta és a tenyerébe borította a magokat.

— Látja ezeket a magokat, Gubiné? Egytől egyig mind megfőzték. Jó alaposan megfőzték. Még laboratóriumi vizsgálat se kell, hogy meg lehessen állapítani. Elég megnézni. Ehhez mit szól?

— Az agronómus úr a szakember — pillogott Gubiné —, nem én. Én csak azt mondhatom, soha ilyet nem hallottam még.

— Az lehet, de főzni maga is főzte.

— Nem én, soha.

(Az idő sok mindent kimos majd belőle, de erre a jelenetre mindig emlékezni fog, olyan élesen és világosan, mintha tegnap történt volna. Látja magát, amint áll Gubiné előtt, tenyerén a magokkal. Fiala és tapasztalatlan. Lelkes és készületlen. Egy hónapja mindössze a Haladás agronómusa. Egy hónap, négy hét, alig harminc nap — sóhajtásnyi idő. Úgy érzi, mióta itt van, mindennap vizsgázik. Ma is. De erre nem készült, sem az egyetemen sem máshol . . .)

Gubiné karnyújtásnyira áll. Ötven éves lehet, nem több, de már öregasszony. Arcát mély ráncok barázdálják és nyűtt, fekete kendőjét mélyen homlokára húzza. Nem néz rá, a vályút figyel, a moslék maradékán torzszalkodó malacokat . . .)

— Nézze, Gubiné maga vagy megmondja az igazságot, vagy nem. Nem kényszeríthetem rá, de egyet előre megmondok: ha nem hajlandó őszintén beszélni, akkor belekeveredik egy biztosítási csalásba, érti?

Gubiné segélykérően nézegetett az utca, a szomszéd kert felé. Ilyentájt mindig be szokott nézni hozzá valaki.

— Az uram nemsokára hazajön . . .

— Nem az ura, maga főzte a napraforgót. Honnan vették a kondérokát? Most először valami mosolyféle futott át az asszony arcán.

— Minden második házban van kondér. Kell a disznóöléshez.

— Maguknak is van?

— Van. Még az uram vette a vásárba, jó tíz éve.

— Megnézhetem?

— Kölcsönadtuk Földeséknek.

Gubiné győztesen mosolygott. A kondér, a kondér kell a bizonyításhoz? Na azt nézhetik, kereshetik. Három szomszédnál járt már azóta disznóölésen.

— Szóval? Nem mondja meg az igazat?

— Én csak azt mondhatom, amit tudok. Soha nem hallottam arról, hogy a napraforgót megfőzték volna.

(Miért mentem el Gubinéhez? Mit akartam tőle? — kérdezi majd magától, amikor ismét eszébe jut ez a történet, mert ez a történet gyakran eszébe jut, akarva, akaratlan is. Azt gondoltam talán, hogy Gubiné

zokogva elmond mindent? A teatralitás igénye, az olvastam-láttam-hallottam élmények dolgoztak bennem. De ha így is történt volna, ha Gubiné tényleg elmond mindent, akkor másként történt volna? Nyilvánvalóan nem.

Gubinéhoz mégis el kellett menni. Nem azért, mert bármit is változtatt volna a dolgon, önmaga miatt. Önmaga tapasztalatlansága miatt. Egy hónapja? Igen, egy hónapja volt akkor a Haladásban. Váratlanul, készületlenül keveredett bele az ügybe. És fiatalon, ma látja csak igazán, milyen fiatalon.)

— Hoztam egy kis kostolót az agronómus úrnak. Gondoltam úgy is olyan ritkán jut meleg ételhez, hát azért. — Ilus néni, a háziasszonya állt az ajtóban, kezében a tele tányér párolgó paprikáskrumpli.

— Köszönöm, Ilus néni.

Nem kellett kétszer kínálni: nagy falatokban tömte magába az ételt.

— Egyébként hányszor mondjam még, hogy van nekem rendes nevem is. Pista, nem jó név az magának Ilus néni?

Ilus néni a kötényét simogatta és örömmel pironkodott.

— Tudom én azt, de valahogy nem jár rá a nyelvem. Az iskola miatt, megmondom. Mert ugye az előző agronómus, a Béres, itt lakott ő is, az egészen más volt. Igaz, agronómusnak hívták őtet is, de azért csak paraszt volt, mint akárki más.

— Paraszt vagyok én is, Ilus néni.

De az öregasszony már nem hallotta Faragót, az asztalt nézte kerekre meredt szemmel; a zacskót, a kidöntött magokkal.

— Mégis kiment?

Faragó kelletlenül bölintott.

— Véletlenül arra jártam.

— Mondta nekem az én emberem, hogy az ilyen vén csoroszlyákat már csak a hallgatásukért lehet szeretni, de nem hallgattam rá. Pedig bölcs egy ember az én uram.

Ilus néni maga volt a megtestesült szemrehányás. Állt a szoba közepén, s bár csak ágaskodva látta a könyvek mögé szóródott magokat, a világ minden kincséért nem ment volna közelebb. Még az kellene! Annyi mindent beszélnek az emberek, mégis mindig csak abból van baj, amit ő mond. Tegnap is az Erzsi azt sutyorogta a kert végén, hogy tavalý a száj- és körömfájáskor tiz egészséges malacot dobtak bele a döggútba. Abból nem lesz baj? Az Erzsi, pedig csak két évvel idősebb nála, az mondhat mindent, de ha ő kinyítja a száját, máris itt a baj? Ezek a magok is. Nem azért mondta ő, mert akart volna valamit. Dehogyan! Kiszaladt a száján, tán csak azért, hogy Faragó is lássa, tudja azért ő, mi történik a téeszben.

— Higgye el, Ilus néni, ha maga nem mondja, akkor is rájövök én. Negyven hold földet nem lehet lenyelni.

— Azt én nem tudhatom.

Faragó felállt és ucsorlen, suta mozdulattal megsimította Ilus néni vállát.

— Köszönöm a vacsorát, nagyon finom volt. Amit mondott, azt meg úgy elfelejtettem, mintha nem is hallottam volna soha.

— Adja isten, hogy úgy legyen — bölintott rá Ilus néni.

— Levelem nem jött?

A levél, persze, a levél. Még délben a köténye zsebébe tette, nehogy elfelejtse.

— Na látja a bolondját, majd elfelejtettem.

Ilus néni előkotorászta a levelet a zsebéből, aztán fogta a tányért és kiment.

Mária írt. Megismerte a lágyan kunkorodó betűkből. Nem bontotta fel. A borítékot a könyvekhez támasztotta és megpróbálta kitalálni, mit írt Mária. Mit írhat egy lány, aki már három hete nem kapott levelet? A helyzet túl egyértelmű ahhoz, hogy sokáig töprengjen. Mégse bontotta fel a levelet. Últ és nézte a vajszinű borítékot. Miért nem írt Máriának? És ha már nem írt, miért nem válaszolt legalább? Ha az elsőre nem is, a másodikra, a harmadikra . . .

(„Miért nem válaszoltál a levelemre?” — kérdi majd Mária egyszer, amikor rendet rak a régi dolgok közt és kezébe akad a színes zsinórral átkötött boríték csomag.)

„Nem tudom” — mondja ő, és valóban nem tudja.

Mária pedig nem faggatja, hanem odalép hozzá, beletúr a hajába és nevet. „Olyan vagy, mint az apám. Az is, amikor semmi baj nincs, mindent elmond, csak úgy fut belőle a szó. Bezzeg, amikor valami baja van, hallgat, mint a csuka, harapófogóval se lehet kihúzni belőle egyetlen mondatot se. Kislánykoromban, amikor anyám ijedten figyelte apa hallgatását, azt mondtam: meglátod anyú, nekem olyan férjem lesz, aki mindent elmond. Hát ilyen lett?”

Mária nem vár választ, visszarakja a leveleket a fiókba és kimegy a konyhába. Kis idő múlva beszél: „Ma kivételesen hajlandó vagy velem vacsorázni?”)

Évfolyamtársak voltak, egy társaságban is jártak, de két évig nem volt köztük semmi. Aztán harmadévben a nagy téli kiránduláson, amikor Fehér négy napra megszerezte az egyetem autóbuszát és ennek örömeire beutazták egész Zemplént, önmaguk számára is váratlanul, összekerültek. Máriának valami távoli rokona lakott Telkibányán, Délután érkeztek a kis hegyi faluba, mire berendezkedtek a turistaházba, este lett. Mária elment, de félóra múlva visszajött és négyüket meghívta a nagynénjéhez. Kiderült, hogy a nagynéni szarvaspörkölttel várta a távoli rokont. „Bagolyhús” — intette őket a vacsora alatt többször is mosolyogva, hogy tartsák titokban a dolgot, de ők csak nevettek. Később felsétáltak a templomhoz. Havas, világos éjszaka volt. A kopjafákat nézték, aztán — már lent a völgyben — hógolyózni kezdtek.

Mária arcon találta egy hógolyóval. A dobás nem volt erős, a havat se nyomkodta össze úgy igazán, de a bosszú az bosszú. Tele marok hóval rontott rá, nyakába szórni, megmosdatni, aztán hirtelen a lány arca az arca elé került. Nem gondolkodott, látta a lány elnyiló, mosolygó szemét, villanó piros ajkát: megcsókolta. Mária visszacsókolta és azt mondta: — „Örülök neked.”

De nem erre akart gondolni. Mit írt Mária? „Vasárnap este Fehérnél találkozok a csoport.”

— Jó estét.

Faragó nem hallotta az ajtónyitódást. Csak a hangra kapta fel a fejét: Bordás, az elnök állt a szoba közepén.

— Jó estét. Foglalj helyet.

Bordás elhúzta az asztaltól a széket és leült.

— Tudod, hogy ez az agronómusok háza? Ahány agronómus ebben a térszben megfordult, az még mind itt lakott.

— Hallottam róla — mondta Faragó, s mert sejtette, Bordást nem ez hozta ide késő este, arrébb tölta az asztalon a könyveket.

— Mit olvasol?

— A Piszkos Fredet. Szakirodalom.

— Ne mondd, még elhiszem.

Bordás hangjában nyoma sem volt a tréfálkozásnak. Előredült a széken, lapátnyi tenyerét a térdére fektette. Faragó ismerte ezt a tartást: a robbanás előtti pillanatokban pózol így Bordás, hogy aztán egyetlen lendülettel rugja ki maga alól a széket és szentséggel rohángáljon fel-alá a szobában.

— Nem ugratásnak szántam. Az egyetlen hívtuk így a Rejtő könyveket.

— És a napraforgó természetésre vonatkozó kérdéseket is a Rejtő-féle szakirodalomban tanulmányoztad?

Még ki sem mondta, Faragóban már kész volt a válasz, de türtőztette magát. Bordás nem Gubiné, mondogatta magában és hallgatott, amíg csak bírt.

— Nem mindegy?

Bordás felállt. Nem ugrott, nem robbant, mint szokott, csak egyszerűen felállt és az ablakhoz ment. Látni nem látott semmit, tömör sötétség ült az ablak mögött, de azt úgy nézte, mintha életében először csodálkozna rá.

— Ide figyelj, Faragó István. Nem hánytorgatásként mondom, emlékeztetőül: mi szeretettel fogadtunk. Azt hiszem, egy szót sem szólhatsz ellenünk. Határok azonban nemcsak az országok közt vannak.

Faragó túl fiatal és tapasztalatlan volt ahhoz, hogy megmaradjon a Bordás kínálta formánál. Ő még nem tudott úgy megbeszélni valamit, hogy ne nevezze nevén a dolgot.

— Ezt vegyem fenyegetésnek?

— Én nem fenyegetlek, csak figyelmeztetlek. Agronómus vagy és nem újságíró, akiknek az a dolga, hogy kifaggassa az embereket. Neked ott a búza, ahová nem mentél ki.

— Beszéljünk nyíltan — mondta Faragó az idegességtől elcsukló hangon. — Ti gondosan felkészültetek egy biztosítási csalásra. Igaz, akkor én még nem voltam itt, de most mindenestre elvárjátok tőlem, hogy mosolygó képpel statisztáljak a finálénál.

Bordás még mindig az ablaknál állt. Már nem kifelé nézett, hátát az ablaknak vetette, kezét zsebredugta, arca nyugodt, rezzenetlen, mint a májusi határ.

— Azt mondod, biztosítási csalás. Vigyázz, Faragó, nagy szavakat dobálsz a semmibe. Még hogy biztosítási csalás. Ezek szerint az áradást is én találtam ki, vagy társadalmi munkában vödörrel hordtam a vizet, hogy elárasszam azt a rohadt negyven holdat, nem?

— Én nem az árvízről beszélek, hanem a napraforgóról.

— Kit érdekel a napraforgó? Megáradt a Gázló, elöntötte a negyven hold földet. Ez a kérdés, nem a napraforgó.

— Ez az igazság egyik fele.

— És a másik, ha szabad kérdeznem?

A választ már a kérdésben visszautasító gúny fickándozott Bordás kínosan udvariasra kerekített szavaiban, de Faragó ezt nem érezte: a kimondás indulata hajtotta, nem tudott másra figyelni.

— A másik az, hogy utána gyorsan bevetettétek a földet. Be, mégpedig napraforgóval.

— Így igaz — bólintott Bordás —, csak nem utána, hanem előtte.

Faragó nem hallotta az egyezséget ajánló közbevetést.

— Bevetettétek, és nem is akármilyen napraforgóval, hanem főzöttel. Tessék, — az asztalra mutatott. — Elsőrangúan megfőzött magok. Külsőleg a változás minimális, csak éppen csíráképtelenek.

Bordás a székhez ment, leült.

— A téesz negyven hold földjét előntötte a víz. Biztosítva volt, tehát kijár a kártérítés. Ez a lényeg. A többi duma.

— A téesz negyven hold földje vetetlen volt, és azt öntötte el a víz.

Bordás öklét az asztalra támasztotta, előrehajolt és úgy nézett Faragóra.

— Mondd, te tulajdonképpen mit képzelsz? Azt hiszed, valami csalo bondába kerültél, ahol ha kinyitod a szád mindjárt betömik néhány köteg százforintossal?

Faragó nem válaszolt. Tudta, Bordás nem a maga számlájára csinálta, amit csinált, de akkor is. Ültek és nézték egymást, kutatóan, méricskélőn. Az egyezés már elveszett, tudták, most azt szerették volna meglátni a másik szemében, hogy meddig lehet feszíteni a húrt.

— Egyet mondok neked, Faragó István, azt se fenyegetésnek, hanem tanácsnak, hogy ha itt akarsz élni, dolgozni, akkor jó lesz megismerni az embereket meg a véleményüket. Aztán beszélhetünk — mondta végül Bordás, megfordult és kiment.

Köszönés helyett az ajtó dörrenése maradt utána a szobában.

(Miért nem emlékszik Vargára? Minden itt él benne ma is; a mondatok, az epizódok úgy sorakoznak agyában, mint egy gondosan tartott szekrényben az ingek, tisztán, vasaltan, bármikor elővehetően — csak Vargára nem emlékszik. Ez persze nem igaz. Emlékszik Vargára, a folyóparti találkozásokra meg a még régebbiekre is. Nem az emlékezete zűzödött meg az időn: mintha Varga nem találná helyét az ő történetében, soha nem kapcsolódik be a képek, mondatok sorjázásába. Külön kell hívni, külön a többiektől, mintha már nem is ugyanarról lenne szó, mintha vele valami más, valami új kezdődne . . .

Délután ment ki a földre. Egyszer se járt még arra, mégis messziről megismerte: negyven hold feketeség, amit csak itt-ott zöldített meg a gyom a tavaszi földek közt. Cipőjével rugdalta ki a magokat, és egyszerre úgy érezte, ezernyi hangya mászik rajta. Gyermekkorában minden váratlan — és melyik nem volt az? — felelésnél elfogta az a furcsa, viszkető bizsergés. Belevörösödött a teste, és még este is, amikor lemosakodott, tüszúrásokat érzett, apró vibráló fájásokat. Akaratlanul mozdult, ledobta a ruháját és rohant a folyóhoz. A víz görcsberándítóan hideg volt, de megnyugtató, tisztító is. Először csapkodott, aztán ahogy elült benne a remegés, hosszú, nyugodt tempókkal úszott.

A partról magas, hajlott hátú öregember nézte.

„Mint a katonák” — mondta és fogatlan szájával hangtalanul nevetett.

„Micsoda?”

„Mondom, mint a katonák. Azok fürödnek meztelenül. Ledobják a mündért, oszt bele a vízbe.”

Kimászott a vízből, indult föl a gátra. Vizes talpa csúszott a fűvön, gyökérbe, fába kapaszkodott. Törölközője nem volt, némi töprengés után az atlétatrikójával dörzsölte le magát.

„Még nem voltam katona.”

„Majd eljön annak is az ideje. — Varga a folyó felé intett. — Nem hideg?”

„Egy öreg halász ismerősöm azt mondta, csak a hideg víz tisztít. A meleg víz elbágyasztja az embert, de a hideg megtisztítja, mert az pusztít.”

Varga figyelmesen hallgatta, aztán nagyot bólintott.

„Okos ember az a halász.”

„Csak volt. Tavaly meghalt. Belefúladt a Tiszába. A többiek azt mondták, akarattal csinálta, mert előtte való nap nem bírta kiemelni a hálót.”

Varga nem válaszolt azonnal. A motorkerékpárt nézte és mellette a megbontott földet. Ráncos, barázdált arcán kis mosoly villant át, tűnékeny, észrevehetetlen.

„Mégse volt okos ember az a halász, legföllebb akaratos.”

Most az ő érve késett. Nem azért, mintha Varga szavai meggondolkoztaták volna, inkább tiszteletből a halott iránt.

„Nem mondom azt, hogy mindenkinek így kell élni, de az ő élete így volt igaz. Egyébként, ne haragudjon — a kezét nyújtotta —, Faragó István vagyok.”

„Varga Bálint. Ha te . . .”

Nem engedte befejezni a mondatot.

„Ugyanaz a Faragó vagyok. Erre gondolt?”

„Igen. Ismertem az apádat. Sőt téged is.”

Most kellene beszélni, elmondani, kiönteni magából mindent, a félelmet, a bizonytalanságot, a rettegést . . . Leülni a fák alá, az öregember lábához és beszélni, beszélni. De nem. Valami visszaparancsolta, állt mozdulatlanul: önmagának is idegenként.

„Gyakran szokott itt kiönteni a Gázló?”

Varga mosolytalanul nézte és kicsit visszalépett a fák árnyékába.

„Igen is meg nem is. Akinek a földjét előnti, annak bizony elég gyakran. Látja ezt a táblát? — Varga belibbenti a kezét a levegőbe, mintha egyetlen suhintással marokra fogná a negyven hold gázos földet. — Ezt is a Gázló csinálta.”

„A többit is előntötte, mégis megmaradt a vetés.”

Varga bólogatott.

„Nohiszen terem is azon munkaegység bőven, csak pénz nem.”

„Meg kell műtrágyázni.”

„A régiek azt mondták az ilyenre: halott föld, kiszívta a Gázló.”

Felöltözött. Utoljára a vizes trikót lóbálta a kezében, mintha nem tudná, mit csináljon vele, aztán a táskájába rakta.

„Ha hagyják meghalni, minden föld halott — mondta és nem várt választ, — Nem jön velem? Beviszem a faluba?”

Varga tagadóan ingatta a fejét, ő pedig berugta a motort és elporzott a falu felé.

Akkor csak sejtette, ma tudja: Varga nézett utána, míg a vetések közt kifordult az országútra. Később odament, ahol frissen feketélt a megbontott föld. Bakancsa orrával túrkálta a rögöket, és amikor néhány napraforgó szem kifordult, lehajolt. Kőrmével szétpattintotta az egyiket, alaposan megnézte, majd kicsit megrágtá és kiköpte. Még egyet ugyanúgy megpróbált, majd a fák mellett elindult a dombok felé . . .

Ha sok vendég jön hozzád, figyeld meg, mindig van egy, akit, mikor a többiek már leültek az asztalhoz, külön kell hívni. Külön, mintha az a bizonyos „gyertek, foglaljatok helyet” rá nem vonatkozott volna. Varga miért ilyen külön vendég az emlékezetében? Mert öreg, mert a nagypapa lehetne? Nem tudja. Sokat fog gondolkozni rajta, újabb és újabb magyarázatokat keres, de egyik sem nyugtatja meg, míg egyszer minden megvilágosodik előtte.)

Csécsei tekintetében se öröm, se meglepetés nem látszott. Kinyitotta az ajtót és kezével intett hozzá.

— Gyere beljebb.

Faragó bement a szobába.

— Azt hiszem, mondanom sem kell, miért jöttem.

Csécsei borosüveget, poharakat vett elő a szekrényből. Ahogy visszafordult az asztalhoz, belemosolygott Faragó arcába.

— Azért az se árt, ha elmondod. Szóból ért a magyar ember. — Töltött a poharakba. — Egészségedre.

Koccintottak, ittak. Csécsei egy hajtásra fenékgig ürítette a magáét, Faragó lassan kortyolgatta.

— Jó borod van.

— Saját termés. Egyébként pedig mielőtt bármit is mondanál, tisztázzunk valamit. Kihez jöttél? A KISZ-titkárhoz, vagy a távollévő párttitkár helyetteséhez?

— Mondjuk mind a kettőhöz.

Az éveket nézve Csécsei alig valamivel volt idősebb Faragónál. Kicsit lekezelő fölényessége, ami már első találkozásukkor megütötte Faragó fülét, nem ebből táplálkozott. Faragó az út elején állt, Csécsei bent a sűrűben: felesége, gyereke, háza volt. A falu iratlan törvényei szerint megállapodott ember, Faragó meg legény...

— Sajnálom komám, de ez nem megy. A párttitkár az nem én vagyok. Én csak helyettesítem Adait. A KISZ-t vállalom és azonnal meg is kérdezem, hogy milyen funkciót vállalasz a vezetőségben, mert hogy be akarunk választani.

— Erre ráérünk. Most másról akarok beszélni. A segítségedet kérem.

— Szívesen. Miben lehetek segítségedre? — Csécsei megemelte a poharát. — Egészségedre.

— Egészségedre.

Most ő is egy hajtásra öntötte magába a bort. Nem inni akart, minél hamarabb beszélni.

— Ezt a biztosítási csalást nem szabad megengedni. Még akkor se, ha az egész téesz lenne a haszonélvezője.

Csécsei a terítő apró mintáit nézte.

— Nem tudom miről beszélsz.

— Nem tudod, vagy nem akarod tudni?

— Azt hiszem, elég világosan mondtam, nem tudom.

— Szóval, nem segítesz?

— Ha megmondod miről van szó, nagyon szívesen.

Faragó a poharát tologatta: az üveg, és a két pohár háromszöget alkotott. Majdnem szabályos, egyenlő szárú háromszöget.

— Értem. Úgy csinálsz, mint aki semmiről se tud és hallgatsz.

— Nézd — mondta Csécsei —, te valami csalásról beszélsz. Nekem kötelességem az ilyen ellen fellépni. Mond meg kiről, vagy kikről van szó és mit csináltak. Ha igazad van, bárki legyen is, nem kerülheti el a büntetést. Azt azonban te is megértheted, hogy névtelen vádaskodásokat az én pozíciómmal a párt, a KISZ tekintélyével nem erősíthetek meg.

Faragó elnevette magát. Nem sok oka volt a nevetésre, mégis nevetett: gúnyosan, sziszegően.

— Még jobb. Csináljam végig a dolgot és ha a járásbíróság kimondta a döntést, te is igazat adsz nekem. Ahogy mondtad, a párt és a KISZ tekintélyével. Nem rossz taktika.

Csécsei elvörösödött.

— Ne játsszunk a szavakkal. Berontasz ide, vádaskodsz, csalással vádolsz valakit, vagy valakiket, azt se mondod meg, miről van szó, de felháborodsz, ha ezek után nem állok melléd.

Faragó felállt, az ablakhoz ment.

— Szép a kilátás innen.

— Az a Gubiék kertje — mondta Csécsei, nem értve a cselvetést.

— Tudom. Náluk főzték akkor éjszaka a napraforgót.

Csécsei egy pillanatig hallgatott.

— Miért főztek volna Gubiék napraforgót?

— Hát mondjuk azért, hogy ne keljen ki. — Faragó visszament az asztalhoz. — Jó borod van. Mondtam már?

Csécsei máris nyúlt az üvegért.

— Saját termés. Iszol még?

— Miért ne? Végre is megegyeztünk. Az áldomás pedig kötelező. Egészségedre.

„Igen. Ismertem az apádat. Sőt téged is.”

Amikor Varga ezt mondta ott a folyóparton, csak valami furcsa, bénító szorítást érzett és önkénytelenül, tudatlanul, de nem szóval, egyetlen mozdulattal se reagált az öregember szavaira. Beszélt tovább, mintha Varga semmit se mondott volna, beszélt, beszélt bele a világba, a semmibe . . .

„Igen. Ismertem az apádat. Sőt téged is.”

Híd volt ez a pár szó, híd, amelyen egy másik világba léphetett volna. Egy szó, egy mozdulat átlendíthette volna . . . De nem. Nem akart, nem mert, nem tudott. Akkor még nem . . .

A szervezők egy hete keringtek a faluban, de nem jutottak előre. A szegénysor, ahogy még a háború előtt nevezték, az első nap belépett, azóta semmi. A telefonok egyre idegesebben csengtek. Először csak a járás, aztán a megye is jelentkezett. Mi van? Mire várnak? A megyei lap vasárnapi számába már be van tervezve: megszületett a megye első szocialista faluja. Nem, persze nem a lap miatt sűrgetik, de a szervezés politikai kérdés. Értik az elvtársak? Politikai kérdés.

„Így volt ez mindig — magyarázta Varga. — Ha a szőlők felől támadtak, akkor a kukoricásba futottak, ha a kukoricásból jött az ellenség, akkor a szőlőkbe menekültek. Nem volt itt egyetlen valamirevaló gazda emberemlékezet óta, amelyik csak az egyik oldalon rendezkedett volna be.”

Az apja, mert az apja ült 1951 hideg estéjén Varga mellett és forgatta

a nyársat a parázs fölött a volt uradalmi kastély bozótossá romlott parkjában, ahonnan látni lehetett a falu pislogó fényeit, megkérdezte:

„Most merre futnak?”

„Most? — Varga elnézett a házak felé. — Most várnak. Várnak, hogy elmúljon a veszedelem. Azt mondják nem tarthat soká.”

„Ki mondja?”

Varga összébb kotorta a parazsat.

„Ahogy te gondolod, úgy senki. Amúgy meg nagyon sokan, de azt nem hallani ki a csendből se, nemhogy másból. Amondó vagyok, ne is próbálkozz velem, mert vagy nem hallod, vagy rosszul hallod.”

„Nagyon titokzatos kend ma este.”

Az apja legyintett és letette a nyársat.

„Nem vagyok én titokzatos, csak magyarázom neked a falut. Ezt te nem ismered. A falu az falu és nem gyár. Itt azzal, ami a gyárban jó, semmire se mégy. Tudod, ahogy a háborúban; más a síkságon és más a hegyek közt.”

Bicskájával letolta a nyársról a szalonnát és falatozni kezdett.

„Mit csináljunk?”

„Várjatok.”

Az apja belemutatott a sötétbe, amerre a várost sejtette: „Ma már háromszor telefonáltak. Azt mondják, lemaradunk, csak tudnám, miről.”

„Akkor csak az erőszak marad. Az pedig egyszer visszaüt.”

„Én nem akarok erőszakot” — mondta az apja.

Varga befejezte a falatozást. A bicska pengéjét a nadrágjába törölte, aztán becsattintotta.

„Hogy te mit akarsz, egy kérdés. Egy másik az, hogy fent mit akarnak. — Egy darabig hallgatott, aztán felállt, vette baltáját. — Körülnézek, ne mondják, hogy potyára fizetik a csöszte.”

Mire Varga a szőlőkhöz ért, szakasznyi karhatalmista érkezett, két ponyvás teherautóval.

„A listát”. — mondta a parancsnokuk egy fiatal hadnagy.

„Milyen listát akar?”

„A kulákokét természetesen — nevetett a hadnagy. — Rá se rántson az elvtárs, bevált módszer ez. Berakjuk őket a kocsiba és kész. Egy ujjal nem nyulunk hozzájuk, de reggelre — az órájára nézett — hét óra nulla perckor itt vagyunk, szóval reggelre mindenki aláírja.”

Az apja moccanatlanul állt.

„Nincs lista.”

„Micsoda?”

A hadnagy nem akart hinni a fülének.

„Jól hallotta, nincs semmiféle lista, és nem is lesz.”

A hadnagy egy percig bámult az apja arcába, aztán megvonta a vállát.

„Ahogy gondolja. Én jelentem, a többi a maga dolga.”

„Ahogy mondja: az enyém.”

Tíz perc múlva az autók már el is mentek. Csak zúgás maradt utánuk, az se sokáig.)

— Ki az? — kiáltotta valaki az ablakból.

— Távirat.

Fehér jött kaput nyitni. A nyitott ajtóból nevetés, kiabálás, zene ömlött utána az utcára.

— Hát te? Azt irtad, nem jössz.

— Meggondoltam magam.

Fehér kinyitotta a kaput.

— Bujj be.

Bementek.

— Ide süssetek. Hé, nézzétek, kit hoztam. Személyesen maga a nagy Bunkó. Háromszoros hurrá.

— Szevasz, Bunkó.

— Szia, hát te még élsz, gazfickó?

Faragó köszönést legyintett a kiáltásokra és Fehért kérdezte.

— Karcsi?

— Még nem jött. Mari, itasd meg a Bunkót.

Egy hónapja nem találkoztak. Álltak, nézték egymást, kérdőn, kíváncsian, mosoly nélkül. Nem volt házibuli, zene, nem volt senki és semmi csak ők ketten. És nem azért nem beszéltek, mert más is hallotta volna, hanem mert nem akartak, nem tudtak. Ha a pusztában találkoztak volna, akkor is így álltak volna és így nézték volna egymást, szótlánul, hosszan. És akkor is Mária mozdult volna előbb, közelebb lépve, kezét nyújtva mondta volna:

— Szevasz.

És Faragó akkor is kezébe fogta volna a keskeny, hűvös kezét és azt mondta volna:

— Szevasz.

— No akkor én megyek is — fordult el tőlük Fehér, — Mari, verekedni tilos.

— Azt hiszem, még senkit se vertem meg nálad. Nem szokásom.

— Jó, jó nem szóltam semmit.

Az ajtó melletti sarokban két üres szék állt. Leültek.

— Rég láttalak — mondta Faragó.

A pillanat varázsa elmúlt. Mária hátában érezte a vizsgálódó pillantásokat, hallotta a suttogó félmondatokat. Rágyújtott s mint valami elválasztó leplet, maga elé fújta a füstöt.

— Anyám többször mondta, hogy kerestél.

Faragó nem érezte a menekvést, a ne beszéljünk most erről végső kapaszkodóját a lány szavaiban.

— Azóta most vagyok itt először.

— Mondd, a humorod otthon felejtetted?

— Volt egyáltalán?

— Ahogy visszaemlékszem, igen. Legalábbis valami ahhoz hasonló.

Mosolyogtak: megtalálták azt a tónust, ahogy beszélgetni tudnak.

— Most komolyodom.

— Látod, erre nem gondoltam. Valahogy mindig azt hittem, akkor döntötted el, hogy megkomolyodsz, amikor velem szakítottál.

— Óriási tévedés. Mármint a szakítás.

— Igen?

— Igen.

Mária egy pillanatig hallgatott, aztán felnevetett.

— Egyébként közlöm veled, hogy Karcsi nem jön.

— Miért?

— Azért, mert kereszteshadjáratot vív az új technikaért. Boros poharak közt.

— Nagyon fárasztó lenne, ha megpróbálnád értelmesen elmondani?

— A te kedvedért még ezt is megkísérlem. Az történt, hogy vetéskor kihirdették a faluban, hogy a kukorica közé senki se ültessen semmit, mert gyomirtót fognak használni. Az emberek nem hittek neki és szépen megcsinálták úgy, ahogy szokták, babot, tököt ültettek a sorok közé. Ki is kelt. Nevetve mutogatták Karcsinak, nézze, agronómus úr milyen szépen sorol a bab meg a tök. Aztán egyszerre minden kiszáradt. Azóta áll a kereszteshadjárat. A parasztok szidják Karcsit és a gyomirtót, ő meg a parasztok makacságát. Elég érthető voltam?

— Csillagos ötös. Ne haragudj.

Felállt, átment a másik szobába.

Fehér egy lánnyal beszélgetett, de ahogy meglátta Faragót, feléje fordult.

— Egész jól összejött ez a kis házibuli, mi?

— Igen.

— Borsos ígerte még, hogy eljön. Képzeld, a múltkor összefutottam vele a megyénél és kiderült, hogy nagyon komált bennünket. Mindenkire emlékezett, név szerint. Gondoltam, ha már ennyire csipett bennünket, meghívom. Kocsija van az öregnek, fél óra alatt itt van, ha akar.

— Ide figyelj — mondta Faragó, akit most egyáltalán nem érdekelt Borsos —, te itt vagy a járásnál, jobban látod a dolgokat. Nem kell valamilyik téeszbe agronómus?

— Bedobod a törölközőt?

— Mondjuk.

— Nem jössz ki a mentőangyallal?

— Kivel?

— Bordást hívják így, nem tudod? Az egész megyében csak így emlegetik: a mentőangyal.

— Nem tudtam.

Fehér rosszállóan csóválta a fejét.

— Bunkó, az ember ismerje meg a főnöke életrajzát. Alapvető, érted? Alapvető. Hány téeszben dolgozott Bordás?

— Az hiszem, háromban.

— Egyet tévedtél, négyben. Ide figyelj. Bordás a nagy szervezéskor azonnal elnök lett. Két év alatt felfuttatta a téeszt. Akkor áttették az Új Hajnalba. Allati rossz téesz volt, de Bordás két év alatt azt is helyrefofozta. A fene tudja miért, megtetszett neki a dolog és most már ő kérte, hogy adjanak neki egy rossz téeszt. Megkapta. A főnökömmel fogadott, hogy két év alatt kihúzza őket a csávából. Megnyerte. Akkor nevezték el mentőangyallnak. Most úgy látszik, rossz passzban van. Veletek harmadik éve birkózik. Gondolom, ideges lehet. Sportot csinált a mentésből és ahogy elnézem elérte a sportolók végzete: kiöregedett.

Fehér diákkori szobájában ültek. A falakon magazinak képei: vad sziklás tájak és meztelen nők.

— Azt mondják, mióta a felesége elhagyta, már nem a régi.

— Na igen — bólintott Fehér —, ez is hozzátartozik. Az asszony feladta. Nem bírta az iramot, meg azt, hogy mire helyrevergődtek volna, már mentek is odébb.

— Mintha túl kerek lenne ez a történet — mondta Faragó, de Fehér fölényesen leintette.

— Ez az igazság, kérdezz meg akárkit. Egyébként pedig az Egyetértésben most keresnek agronómust. Ha komoly a dolog, gyere be, megbeszéljük.

(Késő délután ér majd haza, de így is korán. A sarokról látja az elhúzott függönyt, a zárt ablakot. Hatóra lehet, a délután és az este mezsgyéje. A napot már nem látni, eltűnt a közeli házak és távoli erdők mögött, de a visszaszökő sugarak még melegbe burkolják a tájat.

Tudja, hogy nincs itthon az anyja, mégis csenget. Talán csak azért, hogy hallja az ismerős berregést és ne csak a tudatába, a zsigereibe is belopja az érzést: itthon vagyok.

Elhúzza a függönyt, kinyitja az ablakot és leül. A képeket nézi a falon. Esküvői kép két fiatal ember mosolyával. Az anyja és az apja mégis szinte ismeretlenek. Soha nem mosolyogtak így, csak ott a gép lencséje előtt, akkor egyszer, nem is gondolva rá, hogy ezzel az idegen mosollyal maradnak önmaguk emlékei. A másik kép már ismerős. Nem is egy kép, hanem egyetlen keretben négy felvétel. Apja munkaruháiban, sáros csizmában röplabdázik. Hol, mikor, kivel? Nem tudja. Az idő — az ötvenes évek eleje — még behatárolható, a többi nem. A másik képen tucatnyi ember, köztük az apja is. Ez Erdősön készült, azután, hogy megalakult a téesz. A harmadik képen ismét az apja munkásör egyenruhában, feszes vigyázzba merevített tagokkal, géppisztollyal. A negyedik fénykép nyaraláskor készült. Nyáriás táj, fürdőzők és ők hárman a parton . . .

„Hát te?” Nem hallotta az ajtónyitódást, a kulcs zörrenését. Arra meg, hogy a nyitott ablakról az anyja is tudja, itthon van, nem gondolt.

„Hazaugrottam” — mondja, amikor megcsókolták egymást. Óvatosan, mérlegelően nézi anyját. Mindig félt tőle: mi lesz, ha egyedül marad. Egyedül élni, irtózott a gondolattól is. A látvány, a nyugodt, sima arc gyorsan békíti.

„Lemegyek, veszek valamit — az anyja már fogja a bevásárló kosarat — Nincs itthon semmi.”

„Nem baj.”

Az asszony leül: „Akkor mesélj”.

„Minden rendben. Mari átvette a Békében a tehenészetet. A gyerekek óvodába jár. Dolgozunk. — kicsit elhallgat, mintha gondolkodna, hogy mondja, ne mondja, végül megkérdezi. — Nem emlékszem pontosan, mondd, hogy is volt az, amikor apa vezette Erdősön a csoportot és elzavarta az ávósokat?”

Az anyja hallgat. Nem azért, mert elfelejtette, hanem mert tisztáznia kell, mit kérdez a fia. Az ő emlékei más rendszerben szerveződtek, mint a fiáé: régebbiről és másként. Erdős. 1951-ben történt. Ő nem volt ott, nem is tudott semmit. Csak később, utána ismerte meg a történetet . . . Másnap reggel a katonák visszamentek. Akkor már nem a kulákokat, a férjét keresték, aki elszabotálta — a hadnagy mondta így — a politikai feladatot. Kemenceinél, a falu legtekintélyesebb emberénél találták meg. Két katona egyenesen a tanácsházára vitte. A férje később azt mondta, tudta is meg nem is, mi történt. Azt már előre sejtette, hogy a sikertelenségért bűnbakot fognak keresni, de nem gondolta, hogy ő

lesz az. Pedig — s míg Kemencei házától, oldalán a két katonával, a tanácsházára gyalogolt — logikus volt az egész. A téesz csak azért nem alakult meg, mert ő akadályozta. Ez világos, nem? Hogy az esetet a párt soraiba befurakodott ellenség aknamunkájának példajaként is hasznosítani lehet, arra nem gondolt, pedig ez is kézenfekvő lett volna. De erre nem került sor. Nem, mert mire a tanácsházán elcsattantak az első pofonok, Kemencei meg öt társa, akik után az egész falu ment, aláírták a belépési nyilatkozatot. Emberségből, tették vagy mert rájöttek, nem tehetnek mást? Soha nem tudták meg. Varga — ismerted te Vargát? Ő volt a csász, tizenkilencben a Vörös Hadseregben harcolt, — átadta a papirosokat a kapuban álló örnek és vártak. Nem szóltak semmit, csak vártak. A hadnagy újra tanácstalan lett. Forgatta a papirokat, nézte az utcán ácsorgókat, nagyokat káromkodott, majd átment a másik szobába és telefonált. Öt perc múlva autóra parancsolta a katonákat és köszönés nélkül elhajtottak. A férje pedig kiment az utcára, kezét fogott az emberekkel és még aznap este hazajött.

„Miért jutott ez most eszedbe?” — kérdezi majd az anyja és kutatón, kíváncsian nézi.

„Nem tudom — mondja ő. — Mostanában sokat gondolok a régi dolgokra. Öregszem.”

Ezen persze nevetnek majd, hosszan, önfeledten. Még hogy öregszik! Alig múlt harminc éves. Felelős állása van; a legfiatalabb téesz elnök az egész megyében. Felesége, gyereke van. Előtte az élet. Öregszik! Még mit nem!

Együtt fog nevetni az anyjával és azt mondja: „Nem tudom miért, de időnként, úgy kavarog bennem minden, hogy azt sem tudom, hol állok.”

És akkor már nem fog nevetni. Nem, mert ez a történet önmaga szembesítése önmagával. Igaz, a barázdák száma, ami határt von a tegnap és a ma közé, nem sok. De nem az évek számítanak egyedül, mert az évek csak arcunkat faragják, a tapasztalat pedig azt, ami az arc mögött van . . .)

Éjfél múlt, mikor visszatért a faluba. Csend és sötétség fogadta. A temető mellett balra kanyarodott, majd az első házaknál jobbra: így rövidebb az út. A kapunál megállt, levette a sisakot és a hátsó ülésre tette.

A sötétben egy férfi lépett a motor mellé.

— Szevasz, Faragó. Már vártalak.

A hang ismerős volt, de nem annyira, hogy azonnal ráismerjen.

— Ki vagy?

— Nem mindegy? — kérdezte a férfi és ököllel belecsapott Faragó arcába.

Váratlan ütés volt; Faragó a kerítésnek tántorodott és egy pillanatra apró, tüzes szikrák táncoltak a szeme előtt. Ki lehet ez? — gondolta, miközben hátát az oszlopnak vetette s vaktában csapkodott bele a sötétbe. A Gubiné fia? Egyszer-kétszer találkozot vele a tehenészetben. Nagy darab, izmos férfi volt. Mintha rá hasonlítana a hangja . . .

Óvatosan a motor felé mozdult. A kerítéstől nem lépett el, így legalább a háta védett. A hátsó ülésen a táskában volt az elemlámpája. Ha egy pillanatra előkaphatná, mindjárt megoldaná a rejtélyt.

Újra a férfi támadott. Először ököllel Faragó gyomrát találta el, majd a homlokán. Faragó érezte az előrelendülő test közelségét, felhúzta a lábát és rúgott...

— Az anyád!... — hallatszott a földre zuhanó test puffanása.

Most már nem várhatott: egyetlen ugrással a motornál termett és már kapcsolta is ki a táskát. Másodperceket, ha késhetett; már a kezében volt a lámpa, amikor valami fémes tárgy csattant Faragó fején és eszméletlenül bukkott le a motor mellé.

(Ketten voltak otthon az apjával, amikor Berényi becsöngetett, majd mert az apja nem nyitott azonnal ajtót, ököllel dörömbölt: „Feri, Feri! Gyere, azonnal!”

Az apja kinyitotta az ajtót. „Mi van, ég a ház?”

Berényi nem volt tréfás kedvében. „Viszik a Haladást. Neki esztek és mindent hordanak, amit csak bírnak. Még a léceket is kiszaggatták az ólból.”

„Kicsoda?”

Berényi már nekilódult a lépcsőnek.

„Kicsoda, kicsoda, mindenki. Megbolondultak. Gyere, itt a kocsis ház előtt. Talán sikerül lebeszélni őket.”

A terepjáró nyüzszítve falta a kilométereket. Berényi előredőlt, mint ha nem is a kezével, hanem a testével tartaná a kormányt. Élelmiszerért ment a faluba, hogy a gyáriaknak valami kedvcsinálót adhassanak a fizetés mellé. Először nem értette, mi az a nagy felfordulás, de amikor rájött, fordult vissza azonnal a városba.

„Öregem, megértem már egyet-mást, de ilyet még nem láttam. Iszatenemre, a rablók se csinálhatták volna különben. Az egyik a zsákot vitte, kukoricát, krumplit, búzát, tán maga se tudta mit. A másik disznót vonszolt. A harmadik tehenet. És ordítottak, mint a sakálok: az én tehenem, az én lovam... A legszívesebben közéjük hajtottam volna.”

Ő a hátsó ülésen kuporgott. Örült is a váratlan útnak, meg félt is. Az utóbbi időben túl sok váratlan dolog történt, amit nem értett. Iskolába már hetek óta nem jártak. Esténként nem egyszer lövöldözést hallottak. Ki lő és kire? Apja alig volt otthon. Ha hazajött, fáradtan, csatakosan, hiába kérdezte.

Most itt ül a kocsiban és mindent meg fog érteni. Most nem titkolódzhat az apja...

„Te — halotta az apja hangját — itt maradsz. Akármi történik is, te itt maradsz, megértetted?”

Már a faluban jártak. Az utcákon emberek, csoportosan, egyenként, de üres kézzel.

„Úgy látszik már mindent elhordtak” — állapította meg Berényi.

Nem álltak meg, egyenesen a téves központba hajtottak. Az iroda előtt nagy tömeg. Kiabálás, szitkozódás.

„Mit akarnak, emberek?”

A kiáltásra pillanatnyi csend volt a válasz.

„A papírokat. A papírokat adják ide.” — kiabálta valaki hátulról.

„Milyen papírok kellenek maguknak?”

Magas, széles vállú férfi tolakodott előre. Egyenesen az apjához ment.

„Az amelyiket maga iratott alá velem. Az kell”.

„Cserhalmi József — az apja hangja olyan nyugodt volt, hogy a nagy darab ember hirtelen megállt —, én magával semmilyen papírt nem irattam alá.”

„Nem-e? — A férfi a többiekre nézett. — Hallják, azt mondja, nem iratott velem alá semmit.”

„Nem.”

„János, egyetlen komám, gyere mán ide. Itt van ez a nem tudom, hogy hívják szervező, oszt azt mondja, nem ő iratta velem alá a belépést.”

Másik férfi lépett ki a tömegből. Alacsonyabb, kövérebb, mint Cserhalmi. A kezében balta.

„Velem se? — kérdezte, — Velem se maga iratta alá?”

„Nem.”

„Akkor a jóisten volt személyesen.”

„Nem a jóisten volt, hanem maguk. Maguk írták alá. Ha akarják vissza is vehetik, de nem most és nem így. — Az apja megkerülte a két férfit és a többiekhez lépett.

— Hol van Béres?”

Senki se válaszolt.

„Azt kérdeztem, hol van Béres?”

Cserhalmi a távoli erdő felé mutatott.

„Talán ott. Legalábbis arra indult.”

„Elkergették?”

„Mi? — Cserhalmi sértődötten pislogott. — Mi csak beszélgetni akartunk vele, ő meg elfutott. Még köszönni is elfelejtett, pedig a magyar ember az olyan, hogy köszön, amikor elmegy.”

Az apja visszament a kocsihoz. Hallotta a kis surrogást, ahogy hátát nekivetette az ajtónak.

„Maga részeg.”

„És? Nem szabad?”

„A részegeknek otthon a helyük. Vagy az árokban.”

„Az anyád!...”

Cserhalmi túl nagy lendületet vett az ütéshez és Berényi bakancsa szabadon csattant a gyomrán. Még igazán kiáltani se tudott csak valami furcsa, reszelős hörgés szakadt ki belőle mielőtt összegörnyedve lezuhant a földre. A barátja nem mozdult. A baltát a csizmája mellett tartotta és nem mozdult.

„Emberek! — kiáltotta az apja. — A téészből ki lehet lépni, de nem így, ahogy most csinálták. Ennek nem ez a módja. Ez csak az ellenségnek használ. Tudom, törtétek igazságtalanságok. Meg fogjuk vizsgálni, és akinek kijár, annak elégtételt adunk. De a téesz nem közpréda. Senkinek sincs joga ahhoz, hogy bármit is elvigyen. Nem tehenet, lovat, de egy szakajtó krumplit se. Aki holnap reggelig visszahozza, amit elvitt, azt semmisnek tekintjük. Aki nem, az ellen eljárást indítunk. Gondolják meg.”

A tömeg lassan szétoszlott. Elsőnek Cserhalmi ment el, őt követte a barátja, majd lassan a többiek is.

„Jól rájuk ijesztettél!” — nevetett Berényi, amikor egyedül maradtak.

„Nem én ijesztettem rájuk, hanem ők saját magukra. Ha egy sza-

kasz katonával jövünk, nagyobb szájuk lett volna. Így nem tudták, milyen erő áll mögöttünk.”

Az irodában ültek, szétdobált papírok, feltört asztalok, szekrények közt.

„Itt maradunk éjszakára?” — kérdezte Berényi.

„Tudsz jobbat?”

„Reggelre visszajöhetnénk.”

„Ha mi innen most elmegyünk, akkor akár ide se jöttünk volna.”

„Legalább egy pisztolyunk lenne” — sóhajtott Berényi. „Az ilyen Cserhalmi félek nem szeretnek adósok maradni.”

„Majd meglátjuk, ki kinek marad adósa.”

A sarokban a szekrény mögött csinált neki fekhelyet két összetolt székből az apja. Nem akart aludni, de mégis majd elnyomta az álmot, amikor Varga óvatzkodott be az ajtón.

„Itt vagytok?”

Az apja nevetett.

„Itt hát.”

Varga elmondta, hogy a faluban nagy a pusmutolás. Cserhalmi meg a barátja házról házra járnak, jó lesz vigyázni. Az apját nem nagyon izgatta a hír.

„Csak járjanak, az a dolguk.”

Inkább Béresről kérdezte Vargát, meg hogy össze tudna-e reggelre szedni néhány megbízható embert. A többire nem emlékszik...

Kiabálásra ébredt. Három puskás férfi állt az ajtóban, előttük feltartott kézzel az apja és Berényi. A rémülettől nyikkanni se tudott.

Később, amikor az apját és Berényit elvitték, ugrott le a székről és rohant ki a sötétbe.

Ketten akkor mentek vissza az irodába.

„Azt mondják, valami gyerek is volt velük. És nem láttam.”

„Lehet, hogy hátul lapult. Megnézzük.”

De akkor már futott. Reggelre ért haza. Csak amikor meglátta az anyját, akkor tört ki belőle a sírás.

Az apját és Berényit négy nap múlva találták meg: félholtra verve, eszméletlenül az egyik tanya mellett az árokban.)

Faragó ököllel verte az ablakot.

— Ki az?

A szoba megvilágosodott. Bordás kinyitotta az ablakot és álmos szemmel méregette Faragót.

— Te meg mi a jóistent keresel itt ilyenkor? Azt mondták, a városban vagy.

— Csak azt akarom mondani, hogy máskor lehetőleg nappal küldj ellenem, ha meg akarsz veretni.

— Részeg vagy?

Bordás már csukta volna vissza az ablakot.

— Nem, csak kicsit vérzik a fejem. Azt hiszem, elvbarátod kerékpár-pumpával dolgozott.

— Verekedtél?

— A verekedés akkor kezdődik, ha visszaütünk. Itt csak engem ütöttek.

Bordás az ajtóhoz ment, elfordította a kulcsot.

— Gyere be.

Faragó belépett a szobába.

— Mutasd a fejed. Nem mondom, jól odasóztak. Nő miatt?

— Negyven hold föld, nő nélkül.

Bordás óvatosan félrehúzta a vértől ragacsos haját a seb fölé.

— Nem is olyan vészes. Csak a fejbőrt sértette meg. Már nem is vérzik.

Azt hiszem, be se kell kötni. — A szekrényből elsősegélyes dobozt vett elő. — Igazság szerint a seb körül le kellene nyírni a haját, de próbáljuk meg így. Nyűszíts, ha kedved tartja, ne szégyelld, mert ez csíp, mint a ménkü — jódos vattával tisztította a seb környékét. — Egyébként ebben a faluban leginkább a nők miatt szoktak verekedni a korodbeliek.

— Sajnálom, de nővel nem szolgálhatok.

Bordás fehér port szórt a sebre.

— Kész. Szébb nem lettél, azt nem mondom, de talán csúnyább se.

Leült és hallgattak. A csend hirtelen, váratlan tört rájuk: ültek és nem tudták, mit mondjanak. Végül Faragó törte meg a hallgatást.

— Azért mentem Völgyibe, hogy körülnézzek, van-e valamelyik téeszben szabad hely. El akartam menni innen, és ha nem támadnak rám, el is mentem volna. Ha azonban ti verekedni akartok, akkor tessék. Maradok. Lásuk, ki bírja tovább.

— Sajnálom, hogy megverték — mondta Bordás.

— És még valami. Azt mondtad, ismerjem meg a falut. Megismertem — a fejére mutatott —, ebből is, másból is. Nem igaz, hogy mindenki egyetért veletek. Nem, csak hallgatnak. Vagy azért, mert félnek, vagy azért, mert így kényelmesebb.

— Megint kezdod?

— Nem kezdem, csak folytatom. Tisztességtelen eszközökkel nem lehet megmentőt játszani.

A szék nagy reccsenéssel lódult ki Bordás alól és a falhoz vágódott.

— Hát ide figyelj, te taknyos! — üvöltötte Bordás. — Te még az anyád szoknyája körül kódorogtál, amikor én már téeszt szerveztem. — Rekedtre dumáltam magam a nyakas parasztokkal és valami nyavalyát szedtem, hogy ne tudjanak asztal alá inni. Mert azt akarták. Demizson számra hordták a bort és csak azt várták, mikor fordulok le a székről, hogy kiröhögghessék a szervezőt. A gyomrom egy életre kikészült az igaz, de engem soha nem röhögtek ki. Aztán jött a munka. Egyik rossz téesz a másik után. Nem én akartam. Előbb a megye küldött, aztán meg ők jöttek. Kértek, könyörögtek. Bordás elvtárs így, Bordás elvtárs úgy, Bordás elvtárs meg ment. Otthagytá azt, ahol végre embermódra élhetett volna és ment bele újra a szarba, a semmibe, hogy mindent előlről kezdjen. A többiek meg röhögtek rajta: Bordás a mentőangyal, aki mindenkit meg tud menteni, csak önmagát nem. Még a felesége is elhagyta, de neki az se használt, ment bele megint a semmibe. Most bezzeg zavarban van, mi? Harmadik éve ül a Haladásban és sehol semmi. Minden évben jön valami. Hol a búza döglök be, hol a szőlő. Tavaly a száj- és körömfájás, idén a Gázló. Ezt kérdezték, mi? Hogy mi van a mentőangyallal. Nem sikerül a mentés? De azt neki se kérdezte, hogy mi van velem, hogy az egész életem ráment a téeszre, a keserves úristenit, azt nem kérdezte senki, mi? Viccet csináltak belőlem és most röhögnek rajtam. A múltkor találkoztam az egyikkel. Akkor azt mondta, előbb lássa a háta közepét, mint a téeszcsét. Most

ő az elnök. Háza, kocsija van, balatoni telke és úgy dől belőle az elégedettség, mint akkor a pálinka. Nekem mim van? Ez a luk, meg az a nagy marha semmi. Ez van. Ez mind az enyém.

Bordás az ágyra ült... Nem is ült, szinte roskadt. Előregörnyedt, keze bénán hevert a lepedőn. Fáradt volt, most hogy a villany egyenesen az arcába sütött, lehetett látni, milyen fáradt. Faragó ismerte ezt fáradságot, a kipihenhetetlent, a soha ki nem heverhető. Az apja arcán látta az utolsó időkben ezeket a kemény, mély vágásokat, az estére mindig ólomszürkére fakuló bőrt, a szemek mélyrecsúszó, fénytelen tompaságát...

— Vessünk csalamádét abba a negyven holdba.

— Abba a kilúgozott földbe.

— Abba. Megnyomjuk műtrágyával, megéri. A Békében nincs takarmány, boldogan átveszik a felét.

Bordás legyintett.

— Miért nem mindjárt kertészetet akarsz csinálni belőle?

— Majd jövőre. Ha részlegesen öntözünk, egy szivattyúval elbirjuk az egészséget.

— És szivattyút meg csövet miből veszünk?

— Kérünk kölcsönt.

Bordás nevetett.

— Az adósságunkra? Hülyeségeket beszélsz. Eredj, feküdj le.

Faragó felállt.

— Szívesen dolgoznék veled, de csak tisztességes eszközökkel. Ezt akartam mondani.

— Senki se kért tőled mást.

— Senki? Azt hiszem, ha olyan tisztességes lenne minden, akkor nem kellene hozzá pumpa.

— Semmi közöm a verekedéshez.

— Lehet. De hogy tudtad nélkül is a te nevedben ütöttek, az biztos.

— Ha ez így lenne, akkor a téeszésítés óta először védenék pumpával egy rossz téesz elnökét.

— Ez az utolsó szavad?

Bordás maga elé nézett. Nem küldte, nem tartóztatta Faragót. Nem is érdekelte, mit csinál. A rátörő fáradság, mint a lezúduló szikla sodorta magával. Szédült, két kézzel kapaszkodott az ágy deszkájába. Szeme előtt apró vörös foltok tántorogtak. Percekig tartott, míg magához tért.

— Még mindig itt vagy?

— Itt.

— Eredj és csinálj, amit akarsz. Jelents föl, vagy vess csalamádét abba a földbe, csinálj belőle kertészetet. Azt csinálj amit akarsz, csak menj innen. Nem hallod? — Már állt, vörösre dagadt arccal üvöltött. — Ki innen! Ez egyelőre az én szobám és csak az lehet benne, akinek megengedem.

(Évek múlva vastag, spárgával átkötött borítékot hoz majd neki a postás. Sebes Tibor, a Haladás elnöke küldi. „Pistám, a téesz régi dolgainak rendezgetése közben találtunk rá erre az anyagra. Az eredetit dokumentációként megtartottuk, de az általad készített másolatot elküldöm. Ha másnak nem, emléknek gondolom jó lesz. Egyébként pedig beugorhatnátok már hozzánk. Ezer éve nem láttunk. Mi, amíg férjhez nem adom ezt a háromhónapos bestiát, mozgásképtelenek vagyunk. Tíbi.”

Hát igen, emlék. Emlék ez a papír: terve a kertészetről, és emlék

a föld is ott a Gázló mellett. A negyven hold, amin mégis csalamádé termett abban az évben és kertészet lett belőle a másikonban. Az ő tervei alapján, nélküle. Ő átjött ide az Egyetértésbe. Összeházasodtak Máriával és itt is maradtak.

Ez lenne minden? És a többi? Az apja halála? Az elnökválasztás? Az utolsó napok a Haladásban? A négyszer megírt levél, Bordás gyűlölködő tekintete, amikor a járástól kijött Fehér és közölte, hogy kártérítés nem lesz, de tekintettel bizonyos szempontokra a fegyelmi vizsgálatról is eltekintenek. Erre miért nem emlékszik? Nem akar? Nem tud?

Az elutazására sem? Egyetlen bőröndben elfért mindene. Az országútról látta a vetőgépeket, azon a negyven holdon.

Ez lenne minden? — kérdi újra és gyanakodva mered maga elé. Az emlékezet a legnagyobb rabló: önmagunktól foszt meg bennünket. Vagy mégsem? Nincs válasza, csak a kétkedés ül benne mozdíthatatlanul.

Ennyi az élete.

„Elaludtál?” — kérdi tőle Mária, amikor bemegy a szobába és felkapcsolja a villanyt.

„Nem, csak elgondolkodtam — mondja aztán később hozzáteszi — Azt hiszem, meg kellene kérdezni anyát, hogy nem akar-e ideköltözni. Rossz lehet neki már egyedül.”

Vacsora után kimegy a kertbe. Domboldalban laknak, a kert végéből látni lehet a falut. Leül a cseresznyefa rönkjére, rágyújt és a falut nézi, a fények apró füzereit. Ez lenne az élete? Ez, bólint rá. Az, ami volt, ez a mostani és az, ami most készült valahol a mélyben.

Csend van. Tegnap fejezték be az aratást. Jó termésük volt az idén. És őszre is lesz mit betakarítani . . .)

Tavaszi

*Az elveszett, a késő
tavasz mégis eljön
a zöld szílen s fehérő
topolya-törzsökön.*

*És rögtön elfelejtem
valahány nevemet,
velük a kint elejtem
s gonoszság, terhedet.*

*Udvarunkba a verkli
beáll, hol nap se süt,
s majd hallom énekelni
az udvarral együtt.*

*A lépcsőn könnyed kedvvel
dalolva lefutok
s a hatalmas tömeggel
majd nevetni tudok...*

*Hatol a hang belülre
s a lélek meztelen
bölcs-írta könyvet, szűkre
begombolt ingnyakat.*

*Egész nap követ vések
lebeg a kő pora,
s már félelmet, kétséget
nem ismerék soha.*

*A kőhidon, ha est jó,
egy asszony nekem int,
s mint a fekete szőlő:
göndör hajfűrtje ing.*

Madár

*Átrepült az utca fölött egy madár. Nem vettem észre, de
árnyékát láttam, amint kőként vetődik a szemközti nap-
sütötte ház homlokzatának.*

Szegénység

*Kicsi vakolatlan ház, egyes-egyedül a mezőben. Udvará-
ban se kutya, se kakas. Csak egyetlen sárga napratorgó.*

A gyermek és a fölvonulás

*Látta a gyermek a fölvonulást, ablakból, a második eme-
letről. És az egész cifra menetből nem maradt meg
benné más, csak a sok plakát, amint az emberfolyamon
vitorlázik, és még a vasutasok gombjai — hatalmas
lémgömb-zápor a szeme hálójában.*

Búcsú

Feleségemnek

*Majd néha álmaidban látogatlak
távoli vendégként, akit
nem vársz, ne hagyd, hogy kívül tébolyogjak,
ne zárd be ajtaid.*

*Belépek némán, leülök a csendben
tekintetemmel a homályt kigyújtva.
S ha látásoddal közelről beteltem,
megcsókollak és távolodom újra.*

Utolsó vers

*Adáz a harc, és nincs irgalom benne,
e harc, mint mondják, héroszi egészen.
Én elbuktam, majd más áll a helyembe.
Itt nem jelent már semmit a személyem.*

*Sortüz, — tudom, a férgeknek adattam,
ily egyszerű és logikus a végzet.
De veled leszünk, népem, a viharban,
mert szeretünk, csak mi szeretünk téged.*

1942. július 20., délután 2 órakor

NINO NIKOLOV

A partfokon

*Már hajnalban emberi hangokon
a gláruszok rikoltanak,
kívül a tengeren, a partfokon,
s tépnek tegnapi maradék halat.
Itt mindegyik nap így kezdődne hát?
Már hajnalban emberi hangokon
a gláruszok rikoltanak — és gondolom tovább:
tegnapi dolgokkal te nem veszödsz-e?
S nem vet-e árnyat igényed szárnya folyton
valakire, valamire, a megszerezhetőre?*

NAGY LÁSZLÓ fordításai

Látomás

*A Panamericana mellett,
e mellett
az aszfalt anaconda mellett
egy mesztic leány
magasra emel
két kék halat,
úgy kínálja.
Egymás alá kötötte őket:
a két Amerika . . .
Aligha emlékeznék
erre a látomásra,
ha nem lett volna
olyan szép
a leány,
bár csak mesztic leány volt.*

*Canete városába menet láttam
egy reggel,
és este újra láttam
Canete városából jövet.
Magasra tartva kínálta
a két fekete halat.*

*Nem fáradt el az a mesztic leány?
Nem állt meg legalább
egy magános gringo,
hogy élményt vásároljon?
Nem.*

*Éjjel,
amikor Limában
lázálomba merültem,
újra átröpült rajtam
a leány
a két éles hallal.
És sok-sok éjjel ezután,
már a másik féltekén,
újra láttam az anacondát
és a csodálatos leányt.
Magasra
emelte
a két
éles
kést.*

Seb

*Chile,
te túrcsa
seb voltál
a Föld túlsó felén.
Most
az én
hosszú sebem vagy
lelkem tengerpartján.
Kardvágta
hosszú seb —
elfelejtett ellenség üdvözlete.
De ebben a forradásban
csoda ébred.
A holnapi idő
ismer téged.
Sajog a sebhely,
Chile,
tehát,
fiúk,
holnap változás
lesz az égen.
Napunk holnap ragyogni fog!
Ezt jósolja
sebem.*

MAJTÉNYI ZOLTÁN fordításai

Miniatűrök

NÉHÁNY SZÓ – ISMERKEDÉSÜL

Emlékszem, három éves lehettem, egy bádóg ládában ültem az öszvér nyergében. A nyereg másik oldalára egy követ kötöttek, ellensúlynak. Ez az intézkedés apám körültekintő természetéről tanúskodott. Tatárékhöz mentünk, a kunyhójuk mellett lugas volt, följebb meg egy bükkfa. Hintát kötöttek az ágára. Ráültem, és a kis Tatar, aki velem egyidős volt, lökte a hintát. Odajött az apja, éreztem, milyen erős lendületet ad a keze, a bükk zöld lombja felől hűvösség csapott meg. Csodálkozva szálltam le a hintáról. Miért van az, hogy ha nagy ember hintáztat, magasabbra repülök? Akkor kezdtem ismerkedni a világgal.

Zlatograd, ahol 1924-ben születtem, fehér volt, mint az álom. Fehérek a házak, a Szőjtüljka folyó forró augusztusi fővénye, fehérek a pomák lakodalmak ernyői, amelyek a babicseteni hid hátán billegtek. Tavasszal tevekarakavánok jöttek, vitték a dohányt. Baktató lépteik egy más, elérhetetlen világ varázsával töltötték be a szűk utcákat. Minden évben vártuk az Illés-napot, kimentünk a határra, xanthei görög lányok hozták a tenger illatát. A Nagy Bajram-ünnepkor a babonák titokzatosságával szállt le a városra az este, éjjélkor a dobok baljós morájára ébredtünk, s tisztán, csodálatos könnyűség érzésével virradtunk. Rozsdás páfrányok ringtak az őszi napsütésben, gyöngyházfénnyel derengett a déli ég a sárguló Jurt felett. Emlékszem a telekre — azok voltak az igazi telek! —, a vastag óra, új sárcipőink nyomára, amelyeket felváltva hordtunk, s amelyekre oly büszkék voltunk gyermekkorunkban.

Tizenegy éves fölvel írtam egy verset, s a kockázattal nem számolva, elküldtem a „Keresztény Gyermek”, című folyóiratnak. Később jóvá akartam tenni ideológiai ballépésemet, de Cano Uzunov, a tanító, megvert istenkáromlásért.

Anyám felfedezte, hogy titokban írok, gyanút fogott, és megkérdezte:

— Tán csak nem írónak készülsz, te?

— De bíz annak — feleltem.

Összegörnyedt a nevetéstől, még a könnye is kicsordult.

— Menj már, buta kölyök! Nézd csak meg az olvasókönyvben, micsoda fejük van az íróknak, a te homlokod meg legfeljebb két ujjnyi . . .

Belenéztem a tükörbe — ha nem is két ujjnyi volt, de nem sokkal több . . . Végiglapoztam az olvasókönyvet. Ami igaz, az igaz, meg lehetett nézni az írók fejét. Csak Vazov csapott homloka öntött belém némi halvány reményt.

Később megkopaszodtam, akkora homlokom lett, hogy egyetlen olvasókönyv se vallana szégyent vele. Csakhogy anyám addigra meghalt, nem dalmaskodhattam fölötte . . .

Az éveleji ájtatosságon a rajkovoí gimnáziumban úgy ragyogtam, mint a frissen hámozott tojás. Az iskolai egyzenzubonyban éreztem először *valaki*-

nek magam. A vécé, amelyből a tízpercekben kékes füst kanyargott, szenvedélyes politikai összecsapások szintere volt. Falai között hol édig magasztaltuk, hol a sárba tiportuk a Nemzeti Légiók Szövetségét. Akkor még nem jött divatba a titokzatos „pubertás” szó, de ettől függetlenül fülig vörösödtünk, ha természetrajz órán ránk nézett a fiatal Jozifova tanárnö . . .

És így folytatódhatott volna minden tovább, az álom és valóság mezsgyéjén, de egyszer kivezényeltek bennünket makkot gyűjteni Varadil erdeibe. Egy Szmirmenszki-kötettel a táskámban tértem vissza. Kedves arcú, álmodozó tekintetű költő, nekem mégis meggyűlt a bajom miatta. Fellázadtam Koszta Kuklev bátya házának álmosító nyugalma ellen, s ez oda vezetett, hogy 1941 fagyos decemberében Amuzska, a falusi rendőr bekísért a szmoljani járási kapitányságra. Csikorgott a csizmája mögöttem a fagyos havon, fennhangon töprengett a világ furcsaságain:

— Ők avatkoznak a cár dolgába, mégis engem csíp a fagy miattuk az utakon . . .

Xanthéból a gitárok hangjára emlékszem, meg a Momcsil-erőd csorba falaira. Emlékszem az elhagyott „Szent Kirik” monostor poros folyosóira; Kiril Madzsarov költőre, ahogy ott ült diákszobámban, katonaköpenyére, meleg pillantására; emlékszem a bűbajos görög lány, Efhari althangú csicsergésére; Boloustra fehér fővenyére; első verseimre a „Bolgár Szó” hasábjain, a boldogságra, amely valósággal kilőtt a gimnázium fehér falai közül, úgy kószáltam a városban, mint egy holdkóros.

Az ifjú ember mindig forrófejű. A gimnázium pártfogójának, Szimeon Tarnovszki fejedelemnek születésnapja előtt röpcédulákat szórtunk, az írott szó erejébe vetett ártatlan bizakodással. Vége lett xanthéi álomnak. Az ábrándok világába süllyedt Tasszosz szigetének zöld dzsungelé is, meg *kira* Pénélopé udvara, a gazdasszonyuk bájától szédült puszpángbokrokkal . . .

A ladzseni iskolaszanatórium igazgatója, Zahov úgy vett fel, hogy kölcsönösen férfiúi becsületszavunkat adtuk: nem okozunk kellemetlenséget egymásnak. Őszintén elszántam magam adott szavam megtartására, de vannak emberek, akik mindig akkor avatkoznak a dolgokba, amikor nem kellene. Földrajzóra volt, az ajtó csikordulása semmi jót nem ígért, egy fehér ballonkabátot láttam, a nevemet hallottam. A rendőr szakaszvezető, miközben azon iparkodott, hogy még egyszer ráfordítsa a lakat rozsdás kulcsát, a lefödött tejről meg a macskákról szóló tanmesét idézte eszembe.

Néhány hónappal később géppisztolyt tartottam ügyetlen kezemben. Úgy értem meg a felszabadulást, hogy egyetlen egyenruhára sem löttem, és ha nincs Miller őrnagy, az angol misszió vezetője, aki Dráma mellett azt bizonygatta, hogy a rosszul felfegyverzetek hőstette értékesebb, most nem tudnék mit mesélni az úttörőknek. Szeptember kilencedikén négy darab ezerlevás csekk volt a zsebemben. A szétzúzott kapitalizmus iránti mélységes lenézéssel téptem szét őket — azóta sincs soha elég pénzem.

Égész Bulgária zászlókért, történytáskákért, partizán-lábszártekercekért lelkesedett, én meg indultam a frontra, hogy letörlesszem a tartozásomat. Volt személyes és lovas összekötőm, a húszesztendős kapitány leírhatatlan büszkesége töltött el, mert a „nagyzási hóbort” kifejezés csak jóval később térített észhez.

A frontról egy kórházvonattal tértem haza. Anyám a Katonai Közkórházban talált rám. Podkova állomástól Szófiáig egyetlen, bekötött szemmel tette meg az utat. Amikor megpillantott, és lecsillapodott egy kicsit, azt mondta,

félszeggel is lehet élni. Nem tehettem mást, jólnevelt fiúhoz illően helyes-
seltem.

Katonai minősítésemben azt írta egyik előrelátó parancsnokom, hogy jó
vezetői képességekkel rendelkező tiszt vagyok, kár, hogy verseket írok.

Levontam a tanulságot, áttértem a prózára.

Kiadtam vagy egy tucat könyvet. Azzal az őszinte szándékkal kezdtem
hozzá, hogy bámolatba ejtem a világot. Sajnos, a világ túlságosan el van fog-
lalva önmagával. Bár lehet, hogy akkor igazán boldog az ember, amikor ihle-
tetten művel ostobaságokat, amelyekre azután nem szívesen emlékezik.

Az utóbbi könyveim mintha tűrhetőbbek volnának. Ezekben oda térek
vissza, ahonnan elkezdődött az életem: a kövel ellensúlyozott bádogládához,
a hintához, Tatárhoz, aki a bükkfa lombja felé lóditott — a világ megismeré-
séhez.

MAGNÓFELVÉTEL

A magnetofon készen áll, rajta vadonatúj szalag. A rendező belefúj a
mikrofonba, ifjú kartársnője a fehér kábeleket igazgatja.

Mia anyó úgy kuporog a párnán, mint egy kotlóstyúk. Most először dug-
nak az orra alá ilyen fényes gombos ládikót. A ládikó zöld szemmel hunyorog,
Mia anyó szeme fekete. Ugy ragyog a ráncok közül, mint két bodzaszem —
a rendező sötét szemüveggel védekezik ellene.

Hosszú ujjú fehér keze van. Mia anyó ugyan száz évet számlál, de még
tudja, milyen egy férfi, milyen a férfikéz. Ilyen ujjakkal legfeljebb rétestesztát
lehet nyújtani.

A fiatal nő egyre a szoknyáját huzigálja, hogy elfedje a térdét. Ugyan,
hagyd, te lány! A piros, reszelt körmöd nem segít rajtad, ha pucér combokkal
veszejted a férfinépet!

A fiatal nő nyugtatgatja Mia anyót: minden a legnagyobb rendben lesz.
Kinyújtja a kezét, lesimítja az öregasszony ruháját.

— Így ni! . . . No, most mi leszünk az unokáid, mesélj . . .

Unokák! Térden fölül érő szoknyában, vörös körmökkel! Hogy nyugtat-
ják, az is csak huncutság. Magukhoz akarják édesgetni. Most megveszik, aztán
eladják!

A rendező meg a fiatalka lapos pillantásokkal noszogatják egymást. Az
öregasszony lesi őket.

Azt mondják, Szófiából jöttek. Aki Szófiából jön, azt a téeszbe viszik . . .
Ezek meg azt akarják, hogy a török rabságról meséljen. A török időkre emlék-
szik, de rabságra? . . .

A török idők! . . . Akkor volt fiatal. Minek idézik vissza? Nem vezetheti
jó szándék azt, aki a megkopott, elhomályosult múltban vájkkal — csak azért,
mert nincs más, aki emlékezne rá . . .

Még pénzt is ígértek!

Mia anyó hátratámaszkodik, mintha fel akarna állni:

— Pénz . . . Az ördög mérgezi az embereket a pénzzel!

A magnetofon bámul a zöld szemével, a tarka szöttesen fehér kábelek te-
keregnék, Mia anyó kuporog, mint a kotlós: mi sül ki ebből?

Belép a Malam-gyerek, a komszomolisták *onbasi*-ja. Összekulcsolt ujjait
ropogtatja, elereszti, megint összekulcsolja. Odamegy az anyóhoz, sandán nézi,
vigyorog.

— Ne hagyj magad, Mia anyó! Egész Bulgária hallani fog!

A faluban nincs, aki meghallgatná, ez meg egész Bulgáriáról papol!

Ez a Malam-gyerek is kígyófajzat, de legalább a mieink közül való. Kora reggel már itt sündörgött, be nem állt a szája, hogy eszébe idézze, hogyan gyilkolt le Kara Oszmán két inoglovói pásztort, s hogyan találták meg később levágott karokkal, fekete volt körülötte a föld az alvadt vértől... Ő tán nem emlékszik Kara Oszmánra, ennek a zöldfülűnek, ennek a taknyosnak kell emlékeztetnie?...

A fiatalka kinyújtja a kezét, újra végigsimítja az öregasszony szoknyáját:

— No, rajta, Mia anyó! Hallgatjuk...

Csak hallgatnátok, de egy szó nem sok, annyit sem fogtok kicsikarni a Mia anyótokból...

A hosszú ujjú megnyom egy gombot, a ládikóban valami kattan. Két kis pléhtányér forogni kezd. Forognak, forognak, barna paszományzsinórt gombolyítanak.

A török idők! Tán igaz se volt... Valóban hordta azt a piros bársonyruhát, valóban épek voltak a fogai? Micsoda körtáncokat roptak! Ringott körülöttük az egész falu, a kápolnák a hegy hajlataiban, fenyők suhogtak, hajladoztak... Brummogtak a dudák, Mia volt a legelső, pörgette-forgatta az egész falu lányait, melléről felszökken a két sor aranypénz — a nap is úgy gurult tova az égen, mint az ötlírás arany...

Nappal a duda szól, éjjel a Cankaliva-erdő zendít csermelycsobogásos dalára; nappal a fenyves orma világlik, akár a zsarátnok a bacskovói kolostor füstölőiben, éjszaka bűn lopózik az álomba, a lüktető vér szinte fojtogat, férfikéz küszik a lányok derekán...

Török idők... Hozzátok vissza a török időket!... Hozzátok vissza az uramat, hadd küldjön megint mazsolát Drámából... S hadd fussak elébe egy lélegzetre a kardzsali szikláig...

Hol vannak már azok az ölelő karok!

Most ez a kis kígyó, ez a taknyos komszomol-basa faggatja a török időről, hogy felvérezze a szívét.

Ennek a kurtaszoknyásnak meséljen Kara Oszmánról? Ennek beszélje el, ki volt Stono Kehaja, aki több iszák Mahmud-arannyal szökött meg Szaid karmai közül, végül aztán elkapta Szaid, olvasztott aranyat öntött a szájába, úgy pusztította el... S akkor már nem feledkezhetne meg a bolgárokról sem, akik Hajdar bejtől asszonyaikat kérték számon. Micsoda lövöldözés, puskaropogás volt, Hajdar bej háreméből csak a tömérdek kiontott vér maradt... Élt-e, volt-e igazában Daud csaus? Daud csaus pisztoly nélkül jött be a faluba. Azt mondta, ebben a faluban a pisztoly nem véd, csak bajt okoz...

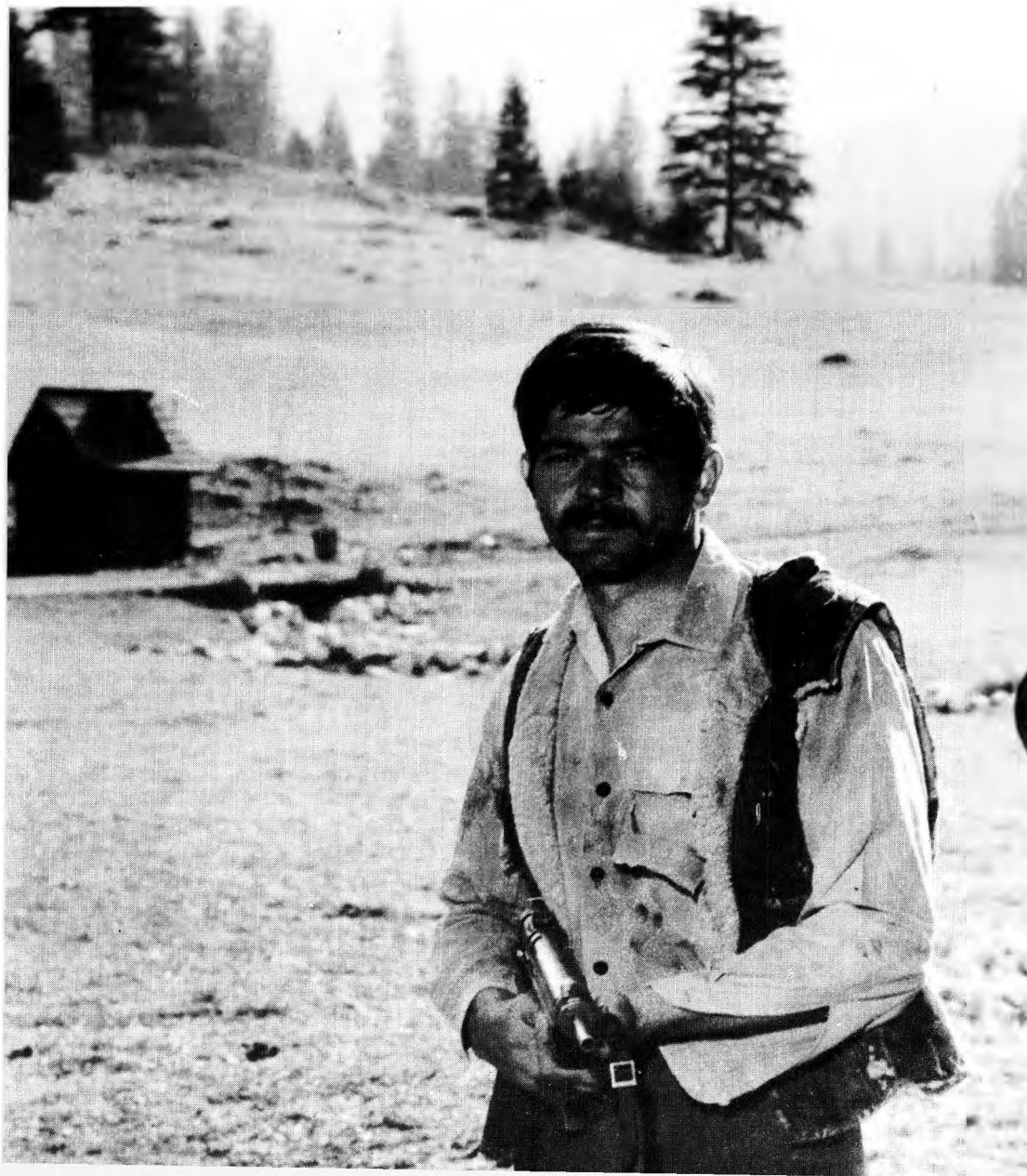
A férfiak — a mieink, meg a gonosztevők... Hol vannak már a gonosz lelkek — hol vannak a férfiak! Elsodort az idő mindent: a fiatalságot is, a kacagást is. Mert milyen nevetés is az, csorba szájjal? Hogy is nyithatná ezt a száját szóra, elmúlt dolgok felemlegetésére! Nem az ő szája már ez, ő sem a régi Mia!

A tört fényű szemek szinte eltűnnek a barázdált arcban. Mia anyó a magnetofon zöld szemébe mered, a múltba fülel, mintha saját elfelejtett kacagását keresné.

Forog, forog a két pléhtányér — gombolyítják a barna paszományt. Paszomány!... Egy hártya. Süket, üres hártya.

CSOÓRI SÁNDOR író – **SÁRA SÁNDOR** operatőr
KÓSA FERENC rendező:

HÓSZAKADÁS

HÓSZAKADÁS

Zászlainkat köpödelem érte, mértéktelen. S nem a kinevezett elenségtől, de az öntelt, a bódult, a koncleső és pipogya zászlósuraktól. A hazaiaktól, akik a lobogót hurcoltatták határon is túlra, legutóbb legmesszebbre, egészen Voronyezsig, hol a címertartó angyalkezek is lefagytak. Butábban s gonoszabbul, mint a mohácsi véaszt, szervezték meg a halált kétszázötven-ezer szegény és családos magyarnak. S Mária, az ország patronája átváltozott a zászlón fülsapkás orosz nővé, partizán szüzzé. Átváltozott szép zöld hegyé, havassá apáink s bátyáink álmaiban. A huszadik századi bujdosók, szökevények a gének parancsára megindulnak a Hegy iránt, atavisztikusan s magányosan. Csak oda föl a csúcsra, honnan a csendőrlovak is lefordulnak! A barlanghoz, hova a medvék halni járnak, ott kitelelhet a család fiastul, asszonyostul. De az ábránd elé odaáll végül a zöld-alapon-piros-parolis halál. A megszervezett halálhoz mérten sírnivalóan gyér a szervezett ellenállás. Hogy kié a bűn és kié a szégyen, kiderült már. Nem a halottaké, nem a csonka-bonkáké, nem a népé. Ha a manipuláció és tudatlanság nagyobb a hegyeknél: a Hegy már nem menedék. Itt már a kenyeret is kövek alá kell eltemetni. Itt egybehangzik a szarvasbőgés meg a kínvallatottak ordítása. Tüzedhez gyilkosod ül, kiüti a halat a kezedből. Itt minden levél mögül téged figyelnek. Méregzöld tömlöcöd lett a Hegy, a hajdani szabad legények édesanyja. Jelképesen is idetorlódik a nemzet: szökött katoná, tisztességet vállaló tiszt, bujdosó röpcédulás, pásztor és filozófus, nő és gyerek, malomba igyekvő öregember, idetorlódik maga az úristen is, a rácsos hegyi pajtába, ami a legújabb temetőre nyílik. Fölöttük pedig nagy zenegép s kurvák és fölesküdt magyar királyi parancsnokuk. S majd szakad a hó a hazára is, akár a Donnál.

Nagy László

Felfordult a világ!

Az erdei bujdosók vörös zászlót hoztak teherautón. A községháza ablakában is vörös zászló leng. Az agák behúzódtak hivatalaik porfészkébe... Pedig ideje, hogy az ember a szabadba menjen, levegőt szippantson, csak az ül a szobában, aki nem tehet másként.

De mi lesz, ha megint fordul a világ, ahogy már az lenni szokott?

Mindenki a másikat lesi, lép-e egyet fölfelé. De ha mindenki vár, világos, hogy mindenki egyhelyben marad!

Elmúlik egy nap, kettő, elröppen a hét. Szmoljanban, meg azon túl forrong minden, arrafelé orosz csizmák is tapodták a földet, de az idevalósiak egyre várnak...

A szegényember vagy a sok tűrésbe szakad bele, vagy elsiet a dolgokat — annak is csak ő vallja kárát.

Emin a nagy sietségre már ráfizetett. Most a várakozás mellett dönt. Belép a kávézóba, körülnéz. Néz, de nem lát, mert a kinti nap elvakította. Csak a kávézó mélyén dereng két lőrésnyi ablak. Érzi, hogy vannak idebent, de csön-des minden. Szippant egy kis burnótot, hogy felhívja magára a figyelmet. Csend.

Emin világlátásban mások földjét túrta, mások lábnyomába lépett, más esze után indult. Felvirradt végre az ő napja, és most arra sem méltatják, hogy legalább moccannának! Rágja a bántódottság, tüzei a harag, hazug bátorság bujtogatja. Összeszorított öklét magasra emelve rázza:

— Jónapot, elvtársak! Ez az ököl majd rendet tesz köztetek!

A szeme lassan hozzászokik a félhomályhoz, kirajzolódnak az arcok. Először sárgás foltok válnak ki a derengésből, azután a foltok közepén megjelenik az orr — hidegen villognak már a szemek is. A turbánok mintája még összemosódik, de Emin tudja: úri selyemturbánok azok. Az agák! Borostyán csibukból pöfékelnek, hallgatnak, pillantásukkal szinte megsemmisítik Emint, aki oda merészkedett be, ahol semmi keresnivalója.

Az ököl elernyed, öt göcsörtös ujj mered ki belőle. Elnehezül a felemelt kéz, Emin békésen leereszti. Kivillantja sárga fogait, görbe vigyor táncoltatja orra alatt a bajuszt: egyszer Emin is megengedhet magának egy kis tréfát... Hiszen nem történt semmi! Behúzza a fejét, és mint máskor, mellére szorított kézzel meghajol:

— Marabá, efendiler...

MOSOTT ING

A durva papír megzörrent Aszen Barduka ujjai közt, Ricsko, a pásztor odanézett, és megismerte a saját üzenetét a papírzsák darabkáján. Rágott végű golyóstollával vetette a papírra, hogy hiányzik a nyájból egy bárány, s kérdezte, mennyit kell fizetnie a kár fejében. Barduka, a téesz-elnök azonban nem szándékozott levelezésbe bocsátkozni a juhászával, hanem Kincsóval, a könyvelővel együtt beült a terepjáróba, és meghagyta a sofőrnek, hogy vigye őket az aklokhoz — ameddig az út tart. Lihegve kapaszkodott fel a Dervenja alatti hágon, izzadt nyakától elállt az inge hátába gyúrt zsebkendő csücske.

— Ti szopogattátok le a csontjait!... Jóízű volt legalább? — csóválta meg kopaszodó fejét, és a zsákdarab ismét megzördült az ujjai között.

Se köszönés, se bű, se bá.

Ricsko szája megrándult. Fakó szempilláival szaporán pillogott. Mintha szólni akarna . . . De nem mond semmit. Kincso, a könyvelő kissé félrehúzódva áll, lehajtja a fejét. Lehajtja, de Barduka ott marad a tekintete sarkában. Ostoba helyzet! Nem tudja az ember, hová nézzen. Barduka hangja metsző, csak úgy süvit:

— Majd ellátom én a bajodat! Az ujjam köré csavarlak, mint a bocs-korszijat . . . Míg kinyúlsz, vagy beleszakadsz . . .

Halkan beszélt. A csendes fenyegetés úgy visszhangzott Ricsko fülében, akár a pofon.

— Bűnt veszel a lelkedre, elnök elvtárs — nyelt keserveset a juhász.

Barduka felkacagott.

— A lator óv a büntől . . .

Sarkonfordult, indult vissza. Ricsko magára maradt a legelésző nyájjal a hegyoldalban. Ugyan, mi lelte ezt az embert! . . . Az elnök hagyta, hadd rágódjék, hadd töprengjen. Azért Barduka is meghökken: a könyvelő nem jön utána . . . Szél támadt. A kiszáradt szilfa mellett két kutya acsarkodott, aztán csaholva eltűntek a bozótban, a legelő túloldalán. Hanyatlóban volt a nap, a síkság zöldje sötétebb lett. Barduka feltette a lábát egy köre, lehajolt, mintha olcsó szandálja pántját kapcsolná, közben lihegve fülelt, nem jön-e Kincso.

A könyvelő a háta mögé ért, megállt. Barduka felegyenesedett, arca vörös volt a feltoluló vértől. Felemelte a lábát, a talpát mozgatta a szandálban, próbálva, kitart-e a pánt.

— Látod, Kincso! Ilyen vacak selejtet kapunk a bőrért cserébe!

Találkozott a pillantásuk. A könyvelő elnevette magát, két ujjával megérintette a szája szögletét, és még egy lépést tett Barduka felé.

— Most, elnök elvtárs, egyszerűen csak Kincso vagyok, de hordtam ám én tükörfényes csizmát is, lépkedtem paloták kövén. Ha akkor a századparancsnokod vagyok, kinn maradtál volna az öszvérek közt, a Binka lovam faránál. Hej, micsoda ló volt!

— Tükörfényes csizma! . . . Ha ez téged vigasztal . . .

Barduka lustán elmosolyodott. Ha erős vagy, mindenből tréfát csinálhatsz. Meg aztán a könyvelő is annak szánta — kissé erős tréfa ugyan, de hát mégsem gondolta komolyan. Csipkelődésére megkapta a választ. Rendben is van ez így: miközben egymást ugratják, legalább elfeledkeznek Ricskóról, aki még mindig bámul utánuk.

— Majd ha te is tartalékos elnök leszel, te is a múltaddal fogsz dicsekedni.

Barduka, aki már megindult a lejtőn, most megállt:

— Megéred te is a pénzedet, Kincso. Magadat se kíméled, de engem se . . .

Egy szántóföld mellett baktattak, aztán átvágtak egy hasadékon, s a téli akloknál bukkantak elő. Az akol oldalához támasztott szekérlétrán frissen mosott ing fehérlett. Kincso óvatosan hozzáért a két ujjával.

— Azóta, ha fehér inget látok . . .

Barduka vállat vont. A könyvelő ráadásul rejtélyeskedik is. Hűvös szellő hajtogatta a gabonatáblákat. Valahol a víztároló táján egy gém rikoltott. Esteledett. A Dervenja gerince élesen rajzolódott az alkonyi égre. Kincso leült a sövény mellett heverő korhadt gerendára. Elhelyezkedett mellette az elnök is.

— Miféle ing jár az eszedben? — kérdezte.

Kincso nem felelt. Elővette a fémdobozt a belevésett madarakkal, két ujja közé fogta a cigarettapapírt, dohányt csippentett a dobozból. Szürke szemében kialudtak a szikrák. Az elnök kifeszítette a nyelvével a félarcát, megtapintott rajta egy fájdalmas, piros pontot, s türelmesen várta, hogy a könyvelő megsodorja a cigarettát. Gyerünk, halljuk a történetet!

— Éppen ilyen idő volt, mint most — hajolt közelebb a könyvelő. — Május, madárdal, vége a háborúnak — örültünk mindnyájan. Nincs ellenség, a főnökök a Stájerekkel bementek a városba. A katonák úgy trappoltak a poros úton, mint a kiképzésen. A lépéseikből hallom, hogy nincs menetoszlop, rendetlenek a sorok, de meg sem fordulok. Hadd menjenek csak, ahogy jólesik! Nekem is kedvem támadt egy kis gyaloglásra. Leszálltam a lóról, odavettem a gyeplőt az öszekötőnek, hallom, hogy előreszól a kis politikai biztos:

— Húz a föld, Kinev hadnagy?

Úgy teszek, mintha nem érteném, miféle földre céloz.

— Épp most húzna, a végén? — mondom. — Remélem, hogy már átugrottam az árkot.

— Átugrottuk mindnyájan — feleli. — Németország ma kapitulált.

Valami elfütyül a fülem mellett. Andrejcsó, az összekötő, a jó hírt hallva elengedte a lovat, s pisztolyával a levegőbe lőtt. Lett erre olyan rivalgás, lövöldözés — alig maradt lőszerünk . . . Egymásra neveltünk a parancsnok-helyettesel, mutogattunk valamit, de egy szavát sem értettük egymásnak. Cseperegni kezdett az eső, az vetett véget a lövöldözésnek. Felverte az úton a sárga port. Az esőcseppek sörétként pattogtak az útmenti gaz levelein.

— Épp idejében találunk menedéket! — dugta ki a fejét a helyettesem a sátorlap alól.

Azt hittük, lakatlan vidéken járunk, s lám az út hirtelen egy téglalábazatú kovácsoltvas kerítésnél ér véget. A fák közül oszlopsor fehérlik, az oszlopok között meg ablakok, ablakok . . . „Gróf leszek, ha csak egy napra is, legalább lesz mire emlékezmem” — gondoltam magamban. Bementünk a helyettesemmel, fel a kölépcsőn, és csak bámultunk. Micsoda oszlopok, testvér, akár a gyertyaszálak! A masszív tölgyfa ajtó zárva, köröskörül néptelen minden, hirtelen valahogy kicsinek éreztük magunkat. A század meg ott toporog a vaskapu előtt.

— Gyerünk, hadnagy úr! Mi is bemegyünk maguk után!

— Jöttök ám a . . . — mutatom feléjük az ökölöm, azok meg nevetnek.

Egy fiatal nő került elő valahonnan. Kopogott a kövön a magassarkú cipője, egyenesen felénk tartott. A fején fehér főkötő, libeg a vége kétfelől, rózsaszín fülecskéi csak úgy lánognak . . . Képzeld el, elnök elvtárs, hogy nő vagy, és egy egész század bámul rád . . .

— Azt a mindenit! — mocorgott Barduka. — Egyszem nőre hagyni egy ilyen palotát.

— Várj csak, még most jön a java! . . . Táncolnak a gödröcskék az arcán, pedig mindenáron nyugodtnak szeretne látszani. No, de nekem is van szemem. Látom, hogy szaporán emelkedik a melle. Félsz, te kislány, ne is titkold!

— Katonák — mondja a helyettesem. — El kell szállásolni őket.

— Igen, igen — bólogat a lány, mintha értené, amit mondunk, és egy melléképület felé vezet bennünket.

Elhelyeztük a századot, nekünk meg — mint tisztéknek — kinyitotta a tölgyfa ajtót. Beléptünk a palotába, a lány előrement. Mondhatom neked,

csinos jószág volt. Hátulról, mint egy mandolin . . . Azt se tudtuk, hova nézünk, öt bámuljuk-e, vagy a csillárokat, a szarvasagancsokat . . .

— Ezt a kutya szerencsét! — csapott a térdére Aszen Barduka.

— Csak hallgasd tovább! — bökött felé az ujjával Kincso. — A falakon órák ketyegnek, muzsikálnak, felfigyel a helyettesem. „Még nem jártak le, mondja. Nemrég oldhattak kereket az uraságok.” Mondom neki: „Ilyen házat egy gazda se hagy itt szívesen” — és megyek a lány után. Az hátrafordul, mosolyog ránk, vezet bennünket egyik ajtótól a másikig. Rájött, úglátszik, hogy vannak katonák, akik nem vetkőznek ki önmagukból, ha nőt látnak. „Ki lehet ez a lány?” — kérdem a helyettest, az meg azt mondja: „A személyzetből valaki. Az ilyenek az urasággal háltnak, aztán ha szorul a hurok, az uraság eltűnik, ezt meg itthagyja, hogy legyen, aki visszavárja.” Csippent a szemével a helyettes: „Tudják ezek, hogy kit hagyjanak itt házőrzőnek, meg azt is, hogy kivel háljanak.” Valahogy felszabadultabbnak éreztem magam a szavaitól. A lány megállt az egyik ajtó előtt. Odaléptem mellé, s magam sem tudom, hogyan, felemeltem a kezem, hogy megérintsem, de a lány elhúzódott, sarkonfordult, és sietős léptekkel távolodott a folyosón. Úgy rémlett a félhomályban, nem is lépked, hanem lebeg.

— Hiába lettél gróf, mégiscsak paraszt maradtál — nevetett a helyettes.

Bementünk a szobába, bámultuk a képeket a falon. Úgy tettem, mintha belemerülnék a műélvezetbe, nem is hallottam a társam szavait. Odakinn besötétedett. A látóhatárra köd ereszkedett, a fák körvonalai feloldódtak a nyirkos sötétben.

— Micsoda unalom, egy ilyen dicső napon — mondta a helyettes a boltíves ablaknál állva. Egy fekete szekrénykére támaszkodott, megcsörrenetek benne a porcelánok. Nem tudom, voltam-e valaha egyedül egy ekkora házban . . . A mi Esztink — így hívták a lányt —, hamarosan visszajött, egy ezüst gyertyatartóval a kezében. A gyertyatartó három ágán három kis láng libegett. A lány megvilágított arca kiúszott a sötétből, megmozdultak a képek, minden moccanni, lebegni látszott. A helyettesem alakja megnyúlt, arca megsápadt, bajusza eltűnt az orra árnyékában. Esztivel és a világossággal együtt főtt étel szaga lopódzott a szobába — a konyhából jöhetett a lány. Viaskodom a gondolataimmal, próbálom belőlük kiűzni a lányt, és közben fecsegek:

— Csak egy tál étel segíthet ezen a grófi éjszakán . . .

A helyettesem végigsimítja a tiszta lepedőt.

— Mosott ruha és vasalás szagát érzem. Mindig ilyen ágyról álmodoztam . . . Gyerünk, nézzünk körül a konyha táján . . .

— Gyerünk, mert ha még sokáig nézem ezeket a vérebekeket a képen, egész éjjel nem hagynak nyugton — helyeslek, s előre engedem a társamat. Én is tudom, ő is tudja, miért nem maradhatunk nyugton a szobában, dehát ilyesmiről nem beszél az ember . . . Átvágtunk az udvaron. Az eresz alatt katonák üldögélnek, dohányoznak. Csak nehogy itt ragadjunk beszélgetni, fut át az agyamon. Reszkető hangom nyomban elárulna. Világos az egyik földszinti szoba ablaka. Lenyomom a kilincset — zárva van. Nekifeszülök . . . Odabentről mintha beszéd hallatszana, valami zaj, azután Eszti kinyitja az ajtót. Ránézek — zavarban van. Megpróbál mosolyogni, de nem sikerül. Itt valami történt! Bementünk. Füstös fa mennyezet. Faliszekrények köröskörül — akárcsak a mi falusi házainkban. Éppen mondani akarom a helyettesemnek, hogy úgy érzem magam, mintha Bulgáriában volnék, de ő rám villantja a szemét, pillantásával az asztalra mutat. Az asztalon két tele tányér, két kanál.

Kié a második teríték? Gazdasszonykánk átszalad valamiért a szomszéd szobába, én meg egyenesen a faliszekrényhez lépek. Kinyitom: egy ember van odabent. Hőfehér, tiszta ingben, vállára vetve sárgás katonazubbony, egy hajfűrt hull a homlokába. Jobb keze bepólyálva. A helyzet világos: katonaezember, sebesült, ide rejtették, a szekrénybe. Előveszem a pisztolyt. Leejtett tányérok csörrennek a hátam mögött, Eszti ugrik elém: „Ne bánts!”

Aszen Barduka eddig hallgatott, most húzogatni kezdi szandálja talpát a homokon.

— Honnan tudod, mit kiáltott?

— Megértettem. A tekintetéből, a hangjából... Ilyen nagy bajban a szavak kiülnek az ember arcára... „Tedd el a pisztolyt!” — szólalt meg a helyettesem. Visszacúsztattam a fegyvert a pisztolytáskába. Az ismeretlen kijött a szekrényből. Nézem — tisztí rangjelzése van. Frissen mosott ing, frissen borotvált arc, az egész ember ragyog a tisztaságtól, mint egy vőlegény. És milyen jóképű... Mondom magamban: vége a háborúnak, mégsem ér az emberi élet egy hajtófát. Elég lett volna egy mozdulat... A helyettesem is azt mondja:

— Egy győztes nem járathatja így le magát! Ölni nem nagy mesterség, de vissza tudod-e adni az elvett életet?

Eszti sűrög-forog. Ételt rak elénk, bort tölt, és beszél, egyre beszél, a fiatalemberre mutogat, de hát ki érti, mit mond! A férfi meg csak néz ránk, furcsa egykedvűséggel, nem szól egy szót se — tán büszkeségből. Az ennivalóhoz sem nyúl. Volt a viselkedésében valami sértő. Mintha azt akarta volna mondani: „Ilyen tuskók miatt kellett a szekrénybe bújnom!” Lobbanékony voltam, egyre éreztem a pisztoly csiklandozását a derekamon, de a helyettes szeme nevetett pillái keskeny résében. Végül megszólalt:

— Így van ez rendjén. Semmi ember az, aki nem büszke... Ne csodálkozz, hadnagy úr, hogy nem nyúl a tányérjához. Az arisztokraták — azt mondja — nem ismerik az éhséget, mértéket tudnak tartani az evésben...

Kialudt a szemünkben az a sóvár villogás. Eszti viszont ragyogott. De úgy ragyogott az a lány, hogy majdnem elszégyelltem magam...

Másnap reggel a helyettesem korán ébredt. Az udvarról hallom a hangját, locskolja magára a vizet:

— Ébredj, barátom! Felhőtlen az ég. Napfényes, madárdalol a béke első napja.

Még mindig a napfényről meg a madarokról fecseg, amikor Eszti ront be a vaskapun, ziláltan, szinte eszelősen. Hol a magassarkú cipő, hol a fehér főkötő!... Eszti valósággal tántorog, egy szó sem jön ki a torkán...

Döbbsenten áll a század, a grófi palotát felferi a sikoltozás, megdermedünk mindnyájan.

Déltájban meghozzák egy parasztszekéren a halott tisztet, délután szlovén partizánok érkeznek, vagy húsz megkötözött, egyenruhás fogollyal...

— Dehát ki ölte meg azt a tisztet, Kincso? — kérdi Barduka.

— Azok, akiket később a partizánok elfogtak. A mi golyóinktól megmenekült, a sajátjai lőtték agyon... Valami szétvert alakulattól szakadtak el, a közeli erdőben bujkáltak. Ketten közülük éjjel belopakodtak a grófi birtokra, kenyérért. A tiszt velük ment. Elmesélte nekik, milyen rendesek voltunk mi, bolgárok, milyen emberségesen bántunk vele... Amazok gyilkos szemmel méregették: „Az ilyenek adták el a hazát, mint te” — mondták, és dirr-durr, már vége is volt... Eszti a véres szekér oldalához rogyott, rázta a vállát a zo-

kogás . . . Ó, az a frissen mosott ing, meg azok a könnyek! Sokmindenhez hozzászoktunk a háborúban, de ez a látvány a torkunkat fojtogatta . . . „Hadnagy úr, rendeld el a riadót! — kiáltotta a helyettesem. — Még folyik a vér, még nem apadtak el a könnyek! . . .”

— És ki volt az a tiszt tulajdonképpen? — kérdezte halkán Barduka.

— Fiatal tiszt volt, magyar egyetemista. Az összeomlás vetette sebesülten a birtokra. És nem kell több, mint hogy egy szép leány kétszer bekötözze a sebét, máris kész volt a szerelem . . .

Elhallgattak. A sötétség mindent a maga képére formált körülöttük. A távolban gém rikoltott, a terepjáró dudája felhasította a csendet. Barduka felállt, csettintett a nyelvével:

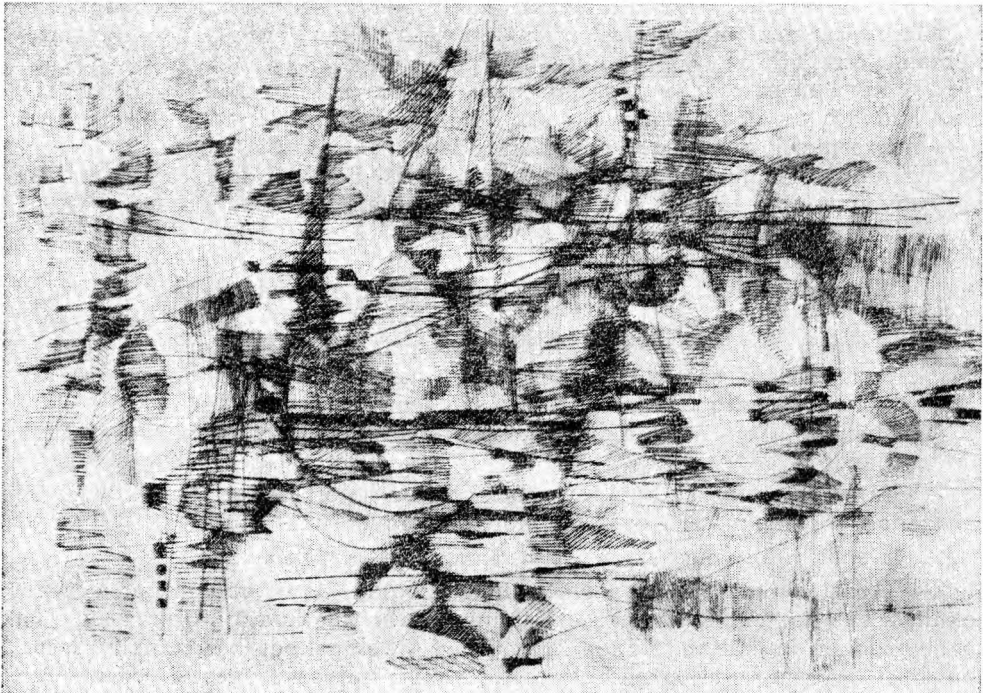
— No, és hol van most a tükörfényes csizmád?

— Hagyd a csizmát! Ricsko juhász miatt meséltem el az egészet.

— Ricsko miatt? — hökkent meg Barduka. — No, ezt jól kifundáltad, Kincso, jól behúztál ebbe a csőbe! Jó lesz, ha a számláidnak is utánanézek, nincs-e bennük valami csalafintaság . . . Mi?

Elindultak. Maguk mögött hagyták a szekérlétrát, amelyen frissen mosott falusi ing fehérlett.

CSIKHELYI LENKE fordítása

Istenek és sárkányok

*Hegyek morognak, föld hánytorog
szállnak tekete térgék.
Nem hittem volna a ködökben,
hogy a platóig érek.*

*Szememből vér fakad,
haza kellene menni.
Nem tudtam, hogy a Minden
csak ennyi.*

*Kibomlott az egek varrata,
alatta hamuból tenger.
Partok porladnak – istenek vére lángol.
Nincs sehol ember.*

*Örök az éj, sárkányfutástól
a föld dobog.
Az istenek és a sárkányok
sem boldogok.*

Paripák dobogjatok

*Paripák dobogjatok
zúgjatok át fölöttem zuhogó paták
zúgjatok tenger idők az éjszakáimon át
csillag-romok fölöttem és élet-rohadék alattam
valahogy megmaradtam
sok veszett szándékú harcon
nem tudom mi zúzta szét szomorú arcom
szemnyes göröngy vagy fényév-léptű láb
paripák dobogjatok gyászban dühödt vigalmak
átok-parancsok s ti boldogság-tilalmak
csak így tovább*

Az a fa

Elek fiamnak

*Az a fa
ki a zivatar után megtisztulva
fölmagasodik
és ha a sárból kitepte a szél
kifordult gyökere az égbe fogódzva
virágbaborul*

S O L Y M O S I D A

Zsoltár-töredék

*Utcádat köveztem követlek
Vágyódással megkövezlek
Vágyódásomért megkövetlek*

*Szemem kinyílt csudavirág
csudavilágú kertre lát*

*Kezed vén kőtaragók álma
vállad a hármás-oltár szárnya
Én kőtaragó unakája*

*Alagútjaimban követlek
sok pillanatra eltemetlek*

*Teleülsz mint koldus a lépcsőt
s hozod a megváltást, a végsőt*

*Pásztorolsz mint barmát a pásztor
Nem ismételhettek, csak százszor*

*Vigyázol mint vermét a gazda
gabonáját melybe takarta*

*Egyenesen tékszel az ágyon
halálom és föltámadásom*

KÉPZŐMŰVÉSZEK MŰHELYÉBEN

BESZÉLGETÉS BIZSE JÁNOSSAL ÉS ZS. KOVÁCS DIANÁVAL

Amióta az újkori magyar művészet történetéről beszélünk, az utóbbi hetven-nyolcvan évben, a művészeti élet szívesen „szerveződik” műhelyek, iskolák, művésztelepek köré. A nagybányaiak voltak az elsők. „Ezzel új fejezet kezdődik a magyar művészet történetében — írja Fülep Lajos. — Amire addig példa alig volt nálunk: egymástól egészen különböző egyéniségek fognak össze, hogy közös feladat megoldásán fáradozzanak, s évek hosszú során küzdenek ugyanazon célért, ha nem is mind egyforma kitartással, s a cél egyforma megértésével, mégis mindnyájan hozzájárulva valamivel a probléma kibontásához, kiegészítői a sokféleségében is homogén szellemű mozgalomnak.”

Évtizedek óta Dél-Dunántúl művészei — festők, szobrászok, építészek, szőnyegszövők, keramikusok, grafikusok — rangos művekkel vannak jelen a magyar művészeti életben. A művészeti értékek vizsgálatában, mérlegelésében Fülep Lajos igénye ma is példamutató: „a lokális jelentőségen túl emelkedve van-e a magyarnak (a mi esetünkben: a helyiinek, a vidékiinek, a dél-dunántúliak) valami sajátos küldetése az európai művészet közösségében, a világművészetben?”

Ezt keresem az alábbiakban én is. Az egyéni különbségek mellett vannak-e közös feladatai, eszméi, céljai Dél-Dunántúl művészeinek? Van-e valami jellegzetessége az itt születő műveknek? A helyi jelentőségen túl hogyan állnak meg „a művészet nagy egyetemén és teljességén belül”, s mit mondanak korunknak és nemzetünknek? Tájékozódni és tájékoztatni szeretnék. Dél-Dunántúl művészetének sokfelé ágazó erővonalait keresem, a maiban a marandót, a helyiben a másokhoz is szólót. Kérdéseket szeretnék föltenni és választ kapni a korszerűségről, a művészet általános és egyéni problémáiról, a tehetség természetéről, a közízlésről és időbeli változásairól, a művészet és a kritika viszonyáról.

Beszélgetni szeretnék az alkotókkal — festőkkel, szobrászokkal, építészekkel, szőnyegszövőkkel, keramikusokkal, grafikusokkal —, kérdésekkel faggatva őket: Hogyan indultak? Mit jelent ma Dél-Dunántúlon élni, dolgozni? Hogyan épül művük, pályájuk? Milyen gyökerek kötik őket korukhoz és társadalmukhoz? Látogatóba, műtermekbe, a képzőművészeti élet műhelyeibe hívom az olvasót. Előítéletek nélkül, egyszerű nézőként keresem meg az alkotókat, a megértés és a megértetés szándékával.

Szeretném, ha a kérdések és a válaszok nyomán kirajzolódna a kép Dél-Dunántúl mai művészeti életéről, problémáiról, a művészek emberi és alkotói egyéniségéről, munkásságáról. Szeretném megosztani az olvasóval az élmény melegét, amit a művekkel és az alkotókkal történt találkozás adott.

* * *

Nyár van, rekkenő július, kora délután. Az izzadság csorog a házfalokról. Az aszfalt folyik az utcán. A fényes szurokban nyomot hagy a pneumatik. Négy órára beszéltük meg a találkozót.

Eredetileg azt gondoltam, majd egyik este kiülünk a sétatéri Kioszk asztalai mellé, az árnyas gesztenyefák alá, hús söröket kortyolgatunk, beszélgetünk, és lassan elkészül az interjú. De nem. Bizséék, úgy látszik, komolyan veszik a beszélgetést. Itt valóban szabályos műteremlátogatásra kell készülnöm.

Zavaromban korábban érkezem, s hogy elüssem az időt, a Barbakán körüli építkezést nézegetem. Műemlékvédelem címén újkori várépítés... Valamikor itt húzódtak a pécsi vár falai, itt volt a várkapu, a felvonóhid. Most frissen fejtett köveket vernek szét a súlyos kalapácsok. A törmelékből készül a helyreállított várfal.

Bartók Béla utca 18. — mondogatom magamban. Allok a 18-as számú ház előtt, de ismeretlennek tűnik az épület. Valaki kijön a kapun. — Bizse Jánosékat keresem. — S bizonytalanul hozzáteszem: — Bartók Béla utca 18. — Itt nem laknak — hangzik a válasz. — Ez a Landler Jenő utca.

Atnézek az utca túloldalára, s akkor ismerem meg a házat, ahol Bizséék laknak. Két utcára néz a telek. Két utcáról van a házba bejárás. A deszkakapus főbejárat a Bartók Béla (volt Árpád) utcáról nyílik. A vasajtós hátsó bejárat a Landler Jenő (volt Klimó) utcáról. Innét viszont a ház a 21-es számot viseli. A kapu mellett a falon piros postaláda: Bizsééknek saját postahivataluk van.

Csaknem húsz éve már, hogy először jártam itt. Akkor Bizse bácsit, a lakatos kerestem. József utcai társbérletünk egyetlen ékessége egy Zeiss Ikon zár volt. A forsriftos zárhoz még egy kulcsot kellett csináltatni. Az egész városban nem akadt lakatos, aki vállalta. — Próbáld meg a Bizse bácsinál. Ha ő nem tudja a kulcsról a másolatot megcsinálni, nincs több lehetőség... — mondta valaki. És Bizse bácsi megcsinálta a másolatot.

Most újból itt állok a Bartók Béla utcai ház udvarán. Bizse bácsi, a nagyszerű lakatos és fémműves, különlegesen szép, kovácsolt vasmunkák készítője azóta — ahogy Pécssett mondják — kiköltözött a Surányiba, s a hajdani vasporos műhelyeket birtokba vették az ifjabb, sőt a még ifjabb Bizse-familia tagjai.

Az udvaron gyümölcstől terhes barackfák, pirosra főstött kertipadok, esővájta kövek, árnyékos bokrok, intim búvóhelyek. Odébb hófehér autók.

— Szép helyen laksz — mondom, amikor belépek a házba.

— Ezt is lebontják egyszer... — mondja Bizse János. — Itt húzódott a régi várárok. Nézték már a műemlékesek.

— Azok inkább építenek. Műkövekből műfalakat.

— Nézd, száz év múlva olyan mindegy lesz már. Senki se tudja megmondani, melyik fal volt az eredeti, melyik az újjáépített.

Amikor beléptem az udvarra, Bizse János az üvegezett verandán éppen olvasgatott. A színes magazint leteszi a kezéből, és ruganyos léptekkel elém jön. Látom, hogy várt. Ebben a tikkasztó délutánban is olyan friss és eleven mozgású, mintha két szett között tartott volna rövid pihenőt a teniszpályán. Szép magas, kisportolt ember, gondolom magamban.

— Akár indulhatunk is — mondja, és az udvaron álló autóra mutat. — Mama, legyen szíves, majd csukja be a kaput...

Beülünk a hófehér Zsiguliba, és elporzunk.

Próbálok közös ügyünkre fordítani a szót:

— Tudod, János, ez csak afféle beszélgetés lesz. Nem tanulmány. Semmi fennkölt esztétika vagy műelemzés. Én kérdezgetek, és te, ha akarsz, válaszolsz, ha nem, nem.

— Na persze. Indiszkrét kérdések nincsenek, csak indiszkrét válaszok . . . De azért előbb nézz körül a műtermemben. Tudod, a hangulat, a környezet. Egy kis atmoszféra.

Csüggedten tapogatom zsebemben a jegyzetfüzetet. Itt képek következnek, képek állványra föl, állványról le, hűmögések, szép, szép, ez még szebb, tudod, ez a részlet, aztán újra képek, na most hunyorits, nagyszerű, kiváló . . . Meddig bírom jelzőkkel?

Egy Kolozsvár utcai négyemeletes ház tetejére mászunk. A földszinten a festőnek külön levélszekrénye van. Megnézi. Üres. Kémények, tévé-antennák, egy szárítóhelyiség és egy szükséglakás szomszédságában van Bizse János műterme. A padlót műanyag borítja. A műterem két falán opál üveggel fedett ablakok húzódnak.

— Tudod, a szórt fény miatt van. A festéshez kell — mondja.

Kinyitom az egyik ablakot, és kinézek. Északra a Makár domb lágy hullámai, a Mecsek oldalára kapaszkodó házak sűrű betonkockái, a hegybe nyíló zöld völgyek.

— Szép innét a város . . . — mondom.

— Én meg, nézd, színes szalagokat rakok az ablak elé, hogy ha kinyitom és szellőztetek, ne bámuljak ki az utcára. Az embert az apró dolgok is könnyen elvonják a munkától . . .

Amíg elkészül a fekete, Bizse János képeket szed le egy tömött polcra.

— Nézd ezt a képet — mondja egy élénk, csupa-lángolás, kék olajfestményre. — Szabálytalan kupolák, ez lesz a címe. Moszkvai emlék . . .

Melléje állít egy kisméretű tájképet.

— Nézd, ez meg milyen egyszerű. Mecseki táj. Több mint húsz éve festettem . . . Most elveszem a kupolákat, és a tájkép mellé teszem ezt a két, ugyancsak régi vászنامat. Ugye, most egyszerre kiszinesedik a régi tájkép? Mert nem mindegy a képnek, hogy mi van mellette. A szomszédság sokat számít . . . Persze van itt még régebbi dolgom. — Két csendéletet húz ki az élére állított képek közül. Vázák, almák egy asztalon Cézanne-os elrendezésben. — Ezeket a negyvenes évek végén festettem . . . Vagy itt van ez a vászon. Tanulmányfej. Az egyik legkorábbi munkám. 1945-ben szerepelt először kiállításon. — Olajbarna férfitórtre Mednyánszky modorában.

— Vallom, a festőnek végig kell járni a maga útját. Nem lehet kihagyni szakaszokat. Aki a végén kezdi, nem jut sehová. Azt hiszem, Brassai könyvében olvastam. Egyszer egy tizennégy éves gyerek elvitte a dolgait Picassóhoz, hogy mondjon véleményt a mester. Másnap Brassai megkérdezte Picassót: Milyenek voltak a képek? Picasso azt mondta: Ez a fiatalság zsenije. Egészen más a zseni fiatalsága. Először meg kell tanulnia majd a mesterséget. Anélkül nem lehet semmire se vinni.

— Hogyan történt a te indulásod?

Bizse egy régi, a mai ívpapírnál nagyobb alakú levelet tesz elém. Címzése: Bizse János úrnak, Pécs. „A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának nevében igazoljuk nagybecsű részvételét a Társaság által 1934. évi május hó 24—27. között rendezett Tehetségkutató Kiállításon, és örömmel állapítjuk meg, hogy értékes munkássága nagymértékben hozzájárult a Kiállítá-

tás művészi színvonalának emeléséhez." Alatta keltezés, pecsét és aláírások. „Gosztonyi Gyula titkár. Török Lajos elnök.”

— Egy tizennégy éves gyerek, egy negyedik gimnazista kapta ezt az írást... Pécsett születtem, itt jártam gimnáziumba, 1939-ben érettségiztem. Bezzegh Zoltán volt a tanárom. Két évig tanított rajzot nálunk. Akkor még fiatal tanár volt. Ő lelkesített, biztatott.

— Mondj valamit édesapádról!

— Nagyon sokat voltam a műhelyben. Minden nyáron a keze alatt dolgoztam. Tudom, mi a munka. A régi, lábbal hajtott fűrőgép alaposan megizaszott. Amíg a többi srác a strandra járt, én vasat reszeltem, fűrészeltam, kalapáltam. Hej, de sokat dolgoztam abban a műhelyben... — Egy pillanatra behunyja emlékeket látó, zölden csillogó szemét. — A munka szeretetét, az anyag ismeretét tanultam meg tőle. A legtöbbet...

— Érettségi után?

— Budapest következett, a képzőművészeti főiskola. Aba Novák Vilmos, Szőnyi István és Kontuly Béla voltak a tanárim. 1945-től újra itthon vagyok. 1946-tól különféle iskolákban tanítottam. A képeim rendszeresen szerepeltek akkor már kiállításokon. Közvetlenül a felszabadulás után igen élénk művészeti élet zajlott a városban. Van egypár régi cikk-kivágásom abból az időből. „Vasárnap nyílik meg a pécsi Képzőművészek Szabad Szakszervezetének rendezésében Bizse János, Gádor Emil és Kelle Sándor kiállítása a Baranya vármegyei Múzeumban.” „Ortutay Gyula közoktatási miniszter megvásárolta Bizse János egyik olaj csendéletét.” „Bizse János vad, fiatal temperamentummal veti oda a színeket.” Ilyeneket írtak az újságok.

— Mit jelentett az induló festőnek a társak közelsége? És a Párizsból hazatért Martyn Ferenc jelenléte?

— 1945-ben ismertem meg Ferencet. — Bizse János egy pillanatra elhallgat. Látom, mielőtt kimondaná, megrágja magában a szavakat. — Sokat tanultam tőle, az biztos. Mint embertől, mint mestertől, mint a szellem kitűnő művelőjétől. Művészi etikája, festői gondolkásmódja fogott meg.

— Véleményed szerint Nagybánya, Szolnok, Gödöllő, Kecskemét, Szentendre, Hódmezővásárhely mellett volt-e, van-e valamiféle pécsi iskola?

— Azt mondják, hogy nincs... — A festő beszívja alsó ajkát. Két jellegzetes ránc jelenik meg az arcán. — De amikor a mi csoportunk, a pécsi és baranyai képzőművészek bemutatkoztak 1969-ben a Galériában, a kívülállók észrevettek valamit. Egy jegyet, egy jellemző vonást, ami erre a társaságra illik. Mi, akik benne élünk, talán nem vesszük észre, nem is figyelünk rá. De aki odajött a kiállításra, az meglátta, hogy ez a társaság frisebb, elevenebb, mozgékonyabb, mint... Nem folytatom. Megfogadtuk, hogy esztétikáról, komoly dolgokról, elméletekről nem beszélünk.

— Martyn Ferencel egyszer közös képet is festettetek.

Bizse elneveti magát.

— Hát persze... Te ilyesmire is emlékszel? Akkor az divat volt... Humorral kezdtük, de komolyan folytattuk. Röstellkedni valóm nincs miatta. Én akkor a gépipariban tanítottam. Gépekkal, mesterségekkel foglalkoztam. Világéletemben szerettem a szerszámokat. Én csináltam a képhez a rajzokat a gépekről, a szerszámokról. Ferenc a figurákkal foglalkozott. Aztán kölcsönösen beleavatkoztunk egymás munkájába. Én voltam a segéd, Ferenc a mester. Végül is elkészült a kép. Tanműhelyben lett a címe. Ha kicsit játékosan, ha ki-

csit kényszeredetten haladt is a munka, a nagy reneszánsz műhelyek levegőjéből, a közös alkotás öröméből éreztem meg akkor valamit.

— Mondj még valamit, amire szívesen emlékszel a korábbi évekből?

— Kerestük egymást... Elmentünk egymás műtermébe... Beszéltünk a képekről... Jól vannak-e a szélek megoldva? Letakartuk a képet, csak az egyik sarkát hagytuk szabadon, aztán megkérdeztük egymástól: Te ezt hogyan folytatnád? Szakmai beszélgetések voltak ezek.

— Ma?

— Ma ez nincs meg. Talán nagyobb az emberek elfoglaltsága. Mondd, mikor ültünk le mi utoljára beszélgetni? Ferencsel is elég régen találkoztam. Talán szemérmesebbek lettünk. Meg érzékenyebbek. Somlyó Györgynek van egy verse... Nem. Szabó Lőrinc írta... Valaki a költő véleményét kéri, és ő őszintén elmondja. Mi lesz a következménye? Hát te is az ellenségeimhez tartozol? — mondja a másik ember. Mert nem bírja elviselni az igazságot. A költő azzal fejezi be a verset: És akkor elkezdtem hazudni és mellbeszélni...

— Úgy tudom, már nem tanítasz.

— 1972 óta a Művészeti Alap a munkáltatóm. Céltudatosan készültem erre az állapotra. Már a művészeti gimnáziumban fél óraszámban, fél fizetéssel dolgoztam.

— Ért valamikor sérelem, méltatlan bántás?

— Én mindig dolgoztam. Én mindig megtaláltam a lehetőséget a munkára.

— Emlékszel az 1959-es pécsi tavaszi tárlatra? Volt ott valami vita... Meg egy magnetofonszalagot is emlegettek sokáig...

— Tánc-szvit című képemmel szerepeltem a kiállításon. Ezen a tárlaton még elég nagy ellenkezést váltottak ki az elvontabb festmények. Az volt az érdekes, hogy az én képemet elvontsága ellenére mindenki megszerette. A konzervatívok meg a modernek is. Azt mondták, érzik benne a tánc ritmusát, a lendületet, a mozgást. Nem tudom, mennyit ér az a kép, de akkor ott, azon a kiállításon volt egy helyzeti értéke. Talán segített kaput nyitni az elvontabb festészet számára... Kosztolányi jut eszembe. A versről mondja, de alighanem a képre is érvényes. Nem kell agyonmagyarázni a műveket. Vagy tetszik, vagy nem. Goethe se magyarázta a verseit. Én is megtanultam: Mindig két képet kell az állványra tenni. És a nézőtől ezt kérdezem: Melyik tetszik? Az egyik biztos mindig jobban tetszik, mint a másik. És az emberek ettől megnyugszanak.

— Hogyan telik el egy napod?

— Nagyon szigorú programom van. Az a jó napom, amikor háromnegyed hat és hat óra között kelek. Beülök a kocsiba, és fölmegyek a Mecsekre, a Mandulásig. Híve vagyok a kocogó mozgalomnak. Ha nem sürget a munka, akkor végigfutom a nagypályát, ha nincs elég időm, akkor a kicsit. Dicu is el szokott kísérni. Nagyon jónak tartom, hogy megcsinálták azt a pályát. A futás mellett jók a kis állomások is. A torna az összes izmot megmozgatja... Aztán gyerünk vissza a városba. Mosdás, borotválkozás, közben rádió, reggeli, újság. Nyolc óra körül elindulok hazulról, és délig itt vagyok, dolgozom. Először megnézem, tegnap mit csináltam. Másnap mindig tisztábban lát az ember. Akkor vagy a tegnapi képet folytatom, vagy egy régebbit veszek elő. Az én módszerem az, hogy egyszerre nyolc-tíz festményt elkezdek. Mindig a legszerényebb foglalkozom. Ha az ütem jó, akkor a sorban a legszerényebb előrelép,

és jön a következő. Ezt így vég nélkül lehet csinálni... Egy órakor hazamegyek. Ebéd után vagy visszajövök ide, vagy elmegyek a grafikai műhelybe, vagy otthon maradok. Most például a házi műhelyben intarziát csinálók. Majd ezeket is megnézed...

— Pihenés, alvás, egy kis ebéd utáni szieszta? — kérdezem, s megint a négy órára megbeszélt találkozásra gondolok.

— Nem jó. Nem szeretem. Inkább korábban fekszem. Nem szoktam sokáig fönnmaradni. Kilenc-tíz órakor már alszom. Jól alszom! Ha korán kelek, akkor az egész napnak üteme van.

— Könyvek?

— Az igen. A verseket szeretem.

— Például?

— Saint-John Perse verseit. Amit irtál róla, amikor Nobel-díjat kapott, kivágtam, és sokáig megőriztem. A Száműzetés, a Tenger... Az valami csodálatos... Annyi képi ötletet tud adni... A magyarok közül Ady a kedvencem. Meg Kosztolányi. Ha egy írónak valamelyik könyvét megszeretem, akkor a többit is meg akarom ismerni. A maiak közül így jártam Somlyó Györgygel...

Most nézem meg jobban a szoba berendezését. A fal melletti polcon, ahol a bekeretezett képek némi helyet hagytak, könyvek. Edith Piaf: Nem bánok semit sem! Paul Cézanne levelei. S hat-nyolc Somlyó-kötet... Apró asztal mellett két összecukható szék. Az egyik fémvázás, a másik apró lécekből összerakott. Már amikor Bizse János hellyel kínál, nehezen választottam. Elég kényelmetlennek látszott mind a két szék. Sehol egy heverő, egy vonzó fotel. (Ismerek költőt, aki verset írni is csak fekve tud...) A kényelem egyetlen jele a villanyrezsó és az ablak alatt a gázkonvektor.

— Nem rideg kissé ez a műterem?

— Csak itt tudok dolgozni. Persze, mielőtt jöttél, rendet raktam.

— Hogyan dolgozol?

— Járok, leülök, járok, leülök, így készül a kép. Előbb a vászon előtt tevékenykedem, aztán eljövök tőle, s mint kritikus szemlélem. Közről is szólni kell a képnek, de összhatásának is meg kell lenni. Ez a fatalpú gyógy-papucsom — mutat a földre —, ennyi kényelmet engedek meg magamnak.

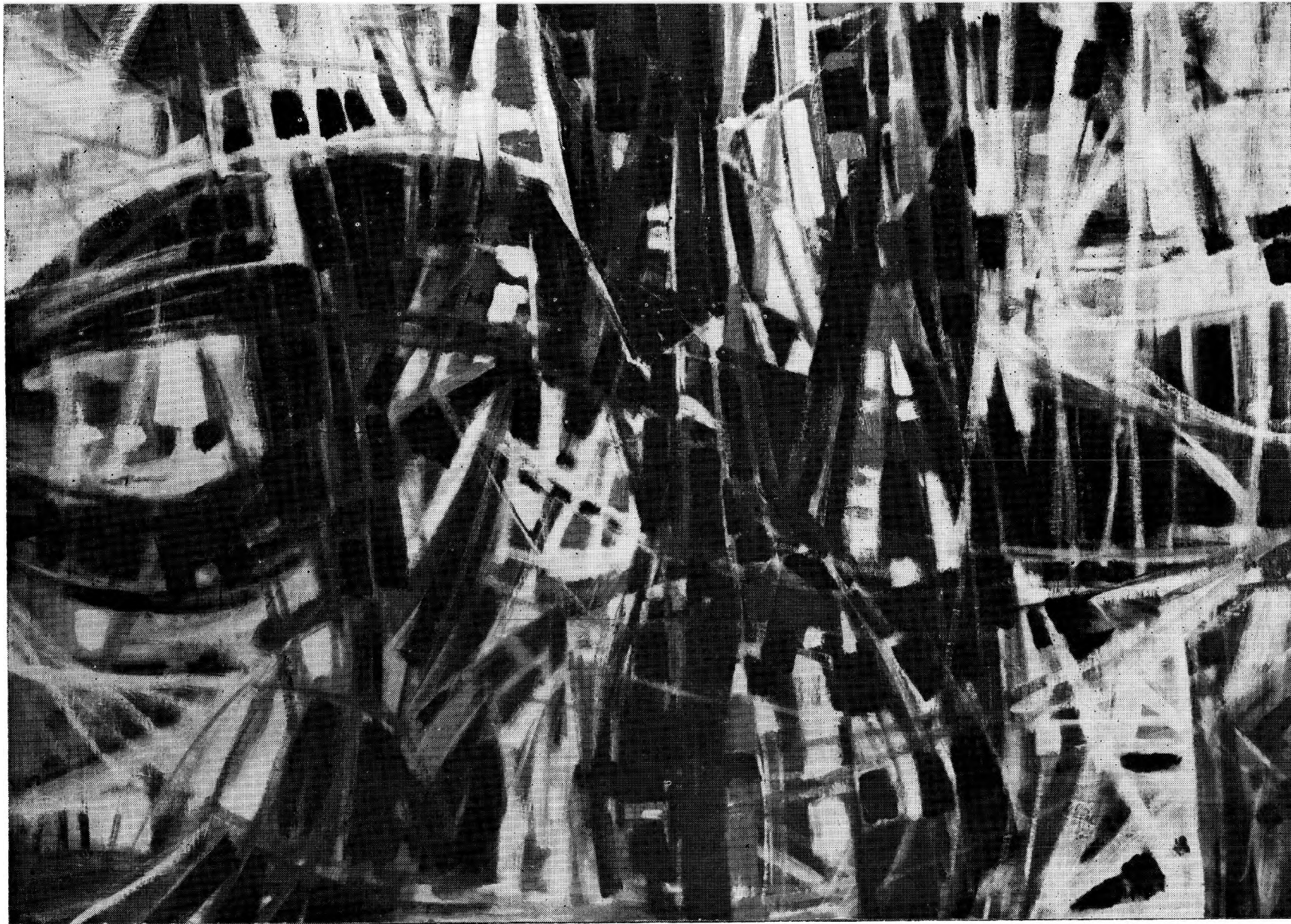
A műteremben megsűrűsödnek az árnyékok.

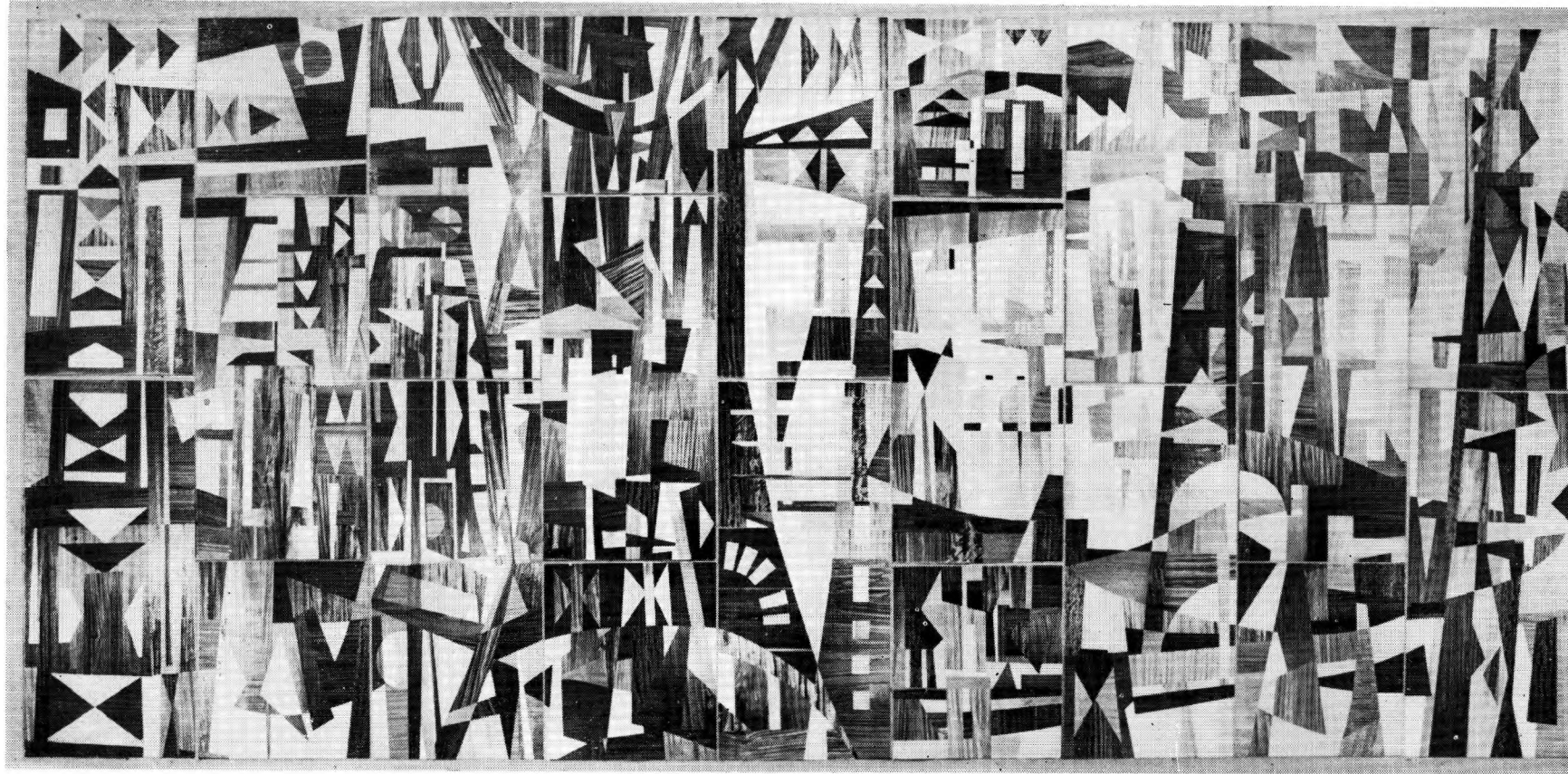
— Na, menjünk tovább — mondja a festő.

Újra a lépcsőház, az utca, az autó. Nagy ívben a Szent István térre hajtunk. Pátzay szép szobra, a Nővérek mögött tesszük le a kocsit.

— Ezt is nézd meg — mutat Bizse a Nevelők Háza felé. — Ha eddig nem volt pécsi iskola, itt majd lesz. Tavaly nyitottuk meg a grafikai műhelyt. A Művészeti Alap és a tanácsok a fenntartói. Tíz alapító taggal indultunk. Vendégművészeket is fogadunk. Külföldieket is. Én vagyok a műhely vezetője...

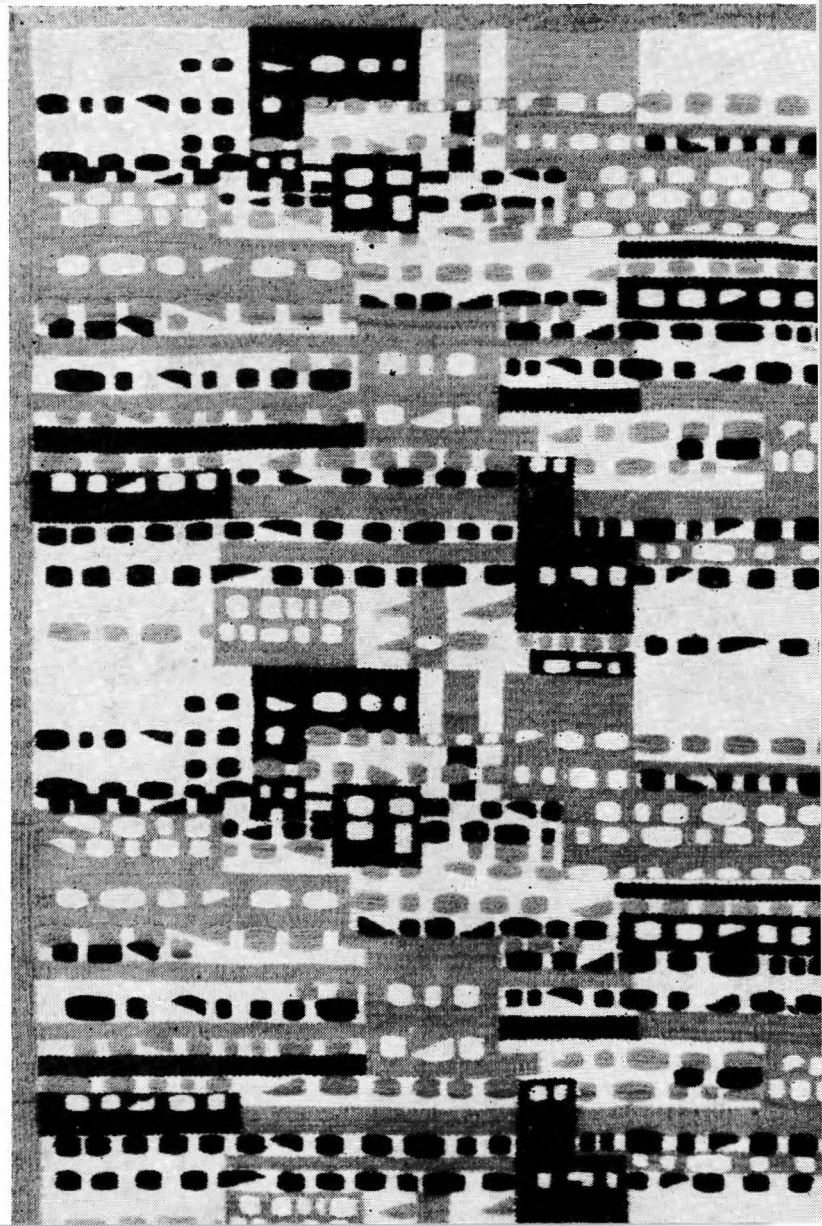
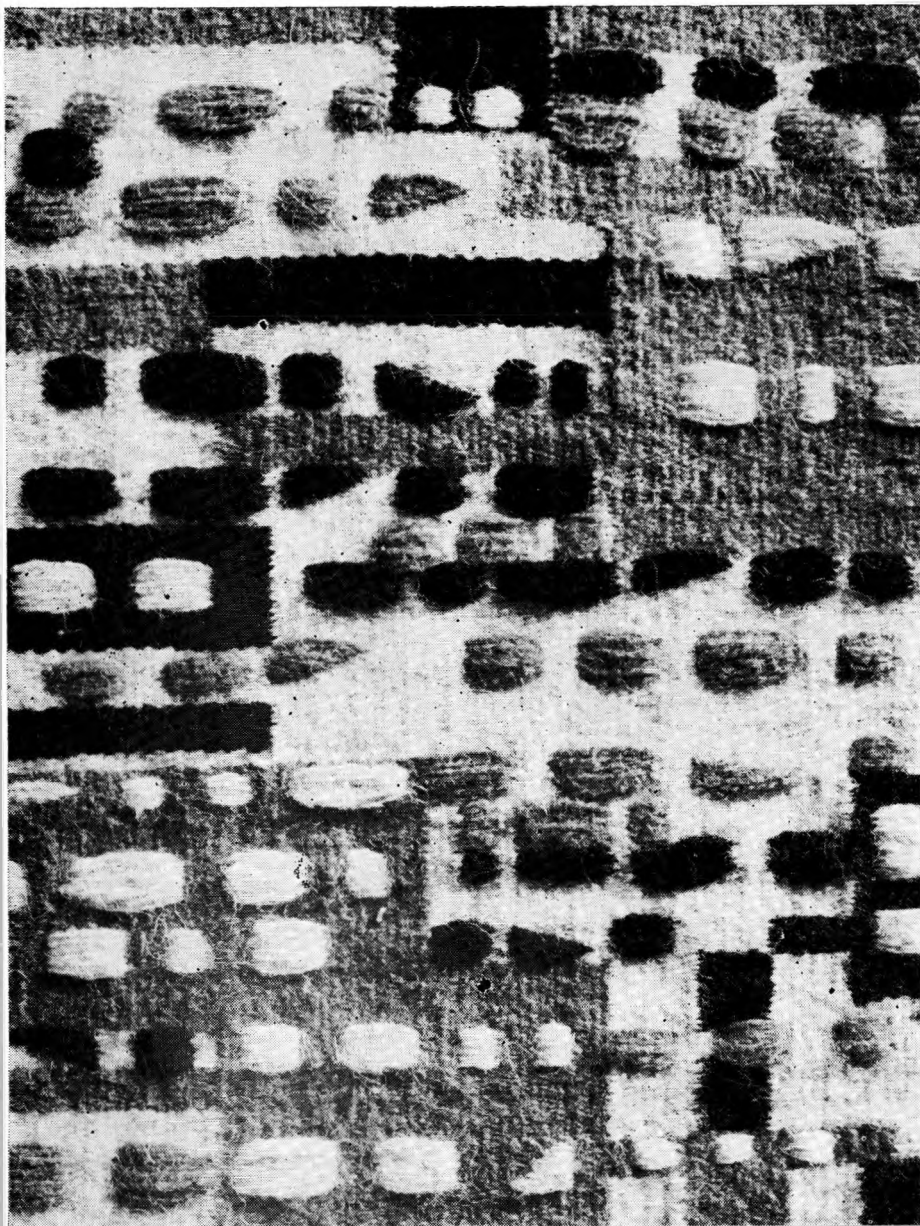
„Egyemeletes, klasszicizáló későbarokk lakóház” — írják a műemléki könyvek. Az egyik legszebb régi pécsi épület. „Földszintjén kosárirívben záródó, lizénákkal keretezett kapu nyílik. Fölötte csigás konzolokon, később átalakított vasrácsos erkély helyezkedik el...” Mi egy kétszárnyú, az udvarról nyíló vasajtón a pincébe ereszkedünk. A falban rozsdás vaskampók. Valamikor jőféle cirfandlival, gyükési, aranyhegyi borokkal telt hordókat gurgattak erre-felé. A kimeszelt, betonozott padlójú pincében most gépek állnak. Köcsiszoló, kéziszajtoló.

— Litográfiát és rézkarcot tudunk itt csinálni. Most készül egy album a harminc éves évfordulóra. Soltra, Bérces Gábor, Erdős és én három-három lapot adunk bele a mai Pécsről. Száz példányban jelenik meg az album.

Bizse kész levonatokat tesz elém. Elmagyarázza, hogyan készül a litográfia, a rézkarc. Az asztalokon munkaeszközök, papírlapok, tervek. Ez a pince valóban nem műterem, hanem műhely.

— Szeretek ide bejönni . . . Ez a műhely közös munkából született. A köveket a litográfiához például a bonyhádi zománcgyár adta, a kézisajtót a MÁV-nyomda . . . Itt azon melegében látjuk egymás dolgait. A sokszorosító grafika mozgékony műfaj . . . Néha Martyn is bejön. Itt nem lehet mellébeszélni . . .

A Bartók Béla utcai hűvös lakásban folytatjuk a beszélgetést.

— Mit iszol? Bort vagy pálinkát?

— Pálinkát . . .

Nevet. Látom, hogy az ő gusztusát is eltaláltam.

— Tudod, azért csináltam így ezt a délutánt, a sorrendet, hogy most én is ihassak. Ma már nem ülök többet kocsiba. Valamikor biciklivel jártunk Mecseknádasdra. Később motorkerékpárt vettem. Most autóm van.

— Vannak kedves tárgyaid?

— Nem ragaszkodom hozzájuk. Nincsenek kedves tárgyaim. Sok képe-met eltűzeltem már. Van egy fiókom — kihúzza a mellettem álló kis asztal fiókját —, ide belerakok mindent. — A zsúfolt fiókban dugóhúzó, papírvágókést, ollót, csontra száradt vadgesztenyét, spárgát, zsilettpengét pillantok meg. — Ha keresek valamit, persze, sose találok meg. Akkor kizsűrizem az egész fiókot. Szpitty, röpül minden. A műterembe is csak a szükséges dolgokat viszem be.

Bizséné, Zs. Kovács Diana bejön a szobába, és az asztalhoz ül:

— Én se mehetek be . . . — nevet az asszony.

— Amikor megkaptam a Kolozsvár utcai műtermet, azt mondta Martyn: János, most légy határozott! Különben vége a munkának . . .

Tulajdonképpen most azt kellene megkérdeznem: Aztán határozott voltál-e? Helyette azt mondom:

— Utazás, külföld?

— Franciaország. Párizs! — mondják szinte egyszerre.

— A tisztánlátás, a mérlegelés miatt fontos — tűnődik Bizse. — Hol van a magam helye ebben a világban? . . . Kétszer voltunk Franciaországban. De nagyon érdekes volt a moszkvai—leningrádi utazás is. Főként építészeti szempontból. A méretek, az arányok, a gazdagság, ami ott van . . .

— Itália?

— Nem olyan tiszta, mint Franciaország. A trecento, a quattrocento persze kivétel. Meg Firenze . . .

Diana veszi át a szót:

— Franciaországnak sugárzása van . . . Először voltunk Párizsban. Ági lányunk is velünk volt . . . Új város. Gyerünk egy kis szabad mozgásra . . . Ha egy új városba érkezünk, először mindig külön-külön bolyongunk . . . Aztán este valahol találkozunk . . . De most elfelejtettük megbeszélni a helyet . . . Egész nap mind a hárman másfelé jártunk, este mégis véletlenül összefutottunk a kivilágított kőtárnál . . . Csodálatos volt . . . A szobrok mindig más-más irányból kapták a fényt. Sétálva mentünk. A Szamothrakei Niké. A terem legmélyén a Milói Vénusz . . . Aztán beértünk a mezopotámiai terembe. Most is megborzongok. Ott volt egy nagy teremben a Bikafejes oszlopfő. Ezeket a

szobrokat én évekig ötször-öt centis fotókon láttam és tanítottam. Oda írták a kép mellé az eredeti méretet, de ez most valami egészen más volt... Óriási volt... Párizsban először Mezopotámiába szerettem bele...

— Róma zavart — mondja Bizse János. — Zavartak a rétegei. Az ókor, a középkor, a reneszánsz, a barokk mind egymás mellett és egymás fölött. Bolyongunk, bolyongunk, de nem látunk ki az erdőből. Az olaszok se tudnak mit csinálni Rómával. Ott van például a Colosseum. Olyan, mint nálunk, Pécssett a pincerendszer.

— Mit jelent a természet, a táj számodra, János?

— Az étellel azonos. Az ősz: a sárguló fűszálak játéka. A nyár: a víz felszínének tükröződése.

— És a szerszámok, a gépi szerkezetek?

— Hozzájuk nőttünk. Ragaszkodunk hozzájuk. Tele van az életünk gépekkel. Ahogy fölébredsz: villanyborotva, gázrezsó, kávéfőző... Régebben sokat foglalkoztam velük. Ma egyre komplikáltabbak. Szakemberekre kell bízni őket... Az emberrel, a figurával kellene többet foglalkozni. Ez az én mostani programom. Vagy inkább csak elképzelésem. Mert ha tudnám előre, hogy milyen lesz a következő képem, nem foglalkoznám már vele. Lehet, hogy ez nem divatos válasz. De nem akarok divatos lenni. Az op art akkor tetszett, amikor a nők ruháján láttam, 65-ben, Párizsban. Mentek az utcán, és együtt mozgott, vibrált vele a testük... Minden eredményt föl kell használni. De nem lehet megállni a művészetben...

Bizséné indiánarcán is a régi utazások emléke játszik:

— Motoros korszakunkban sokat mászkáltunk az országban. Az utazás arra jó, hogy kialakul az emberben az összehasonlítás mércéje. Szép a tenger, de ott Győröknél a Balaton se kutya. Vagy amikor Pestről jövet autóval elhagyjuk Szekszárdot, és beérünk a Mecsekbe, az embert megfogja valami: Gyönyörű ez a Dél-Dunántúl. Vagy amikor először jöttünk meg Párizsból, és megláttuk Uránvárost: Ez a Tillai-féle együttes nem is olyan rossz...

Bizsének is eszébe jut egy emlék:

— Egyszer Hódmezővásárhelyen töltöttem pár hetet a művésztelepen. A helybeliek sehogy sem értették, miért megyek föl minden nap a töltésre. Azért mentem föl, hogy lássak valamit.

— Dunántúlnak derűje van — mondja Bizséné. — Gyöngyösön születtem. A Mátra és a Mecsek között talán valami geológiai rokonság is van. Szőlő és barack terem ott is, itt is. Ezért érzem magam otthon Pécssett.

— János, hiszel te abban, hogy a XXI. században az embernek még szüksége lesz festett képekre?

— Manapság sokat beszélnek a környezetesztétikáról, de azt hiszem, ebbe a kép is beletartozik. Szükség van a köztéri szobrokra, a murális feladatokra. De szerintem a kép intimitása is meg fog maradni. Az új gondolatok mindig a rajzban, a táblaképben fognak megjelenni. Aztán nőnek át más művészetekbe. Az építészetnek a környezetesztétikára van nagy hatása. De ez nem teszi fölöslegessé a festészetet. Delacroix mondja valahol: Az épület geometriáját a fecskéfészkek, a fák rajza oldja fel... Nem biztos, hogy a geometrikus épülethez geometrikus díszítés szükséges...

Kimegyünk az udvarra. A dél felé néző lakásra derékszögben Bizse bácsi, a Papa hajdani műhelyei húzódnak. Azóta, hogy nem pattognak itt a tüzes szikrák, nem hajlítanak vasat, nem reszelnek kulcsot, a szobákat kőlapokkal fölpadlózták, kimeszelték. Itt van a középső lány, Ágnes „zeneszobája”. (Csak az ablakon pillantok be.) Itt van Bizséné, Zs. Kovács Diana szövőműhelye. (Ezt

majd holnap nézzük meg.) És itt van Bizse János házi műterme, ahol jelenleg faintarziái készülnek.

— Ezt se hagyjuk ki — mondja János.

— Nem mondták még rád, hogy túlságosan sokoldalú vagy?

— Nézzük csak! Csináltam már mozaikot, rézkarcot, litográfiát, freskót, sgraffitót, olajképet, hajlítottam vasat, domboritottam réztálat, most itt vannak a faintarziák . . . Nem is olyan sok ez. De ha az is. Tenni valami másikat, nekem az a felüdülés. A megoldott feladatok nem izgatnak. Csak ami még előttem áll . . .

Másnap három órára beszéljük meg Zs. Kovács Dianával a beszélgetés folytatását. Nem merek szólni. Ki jár júliusban, egy mediterrán városban, délután három órakor az utcán? Amíg leereszkedem a hegyről, egy falábú férfivel, egy szemüveges, kezében térképet szorongató csúnyácska lánnyal (úgy látszik, nem akarja kihagyni a város egyetlen nevezetességét sem), és egy fiatalasszonnyal találkozom, aki egy ablakon át kihajló idősebb hölgygel, amíg a kapuzárba dugja a kulcsot, azt beszéli meg, hogy azért jött haza korábban a hivatalból, mert várja a fuvarosokat, akik azt ígérték, hogy ma hozzák meg a téli tüzelőt.

— Üdv a dolgozónak! — fogad Zs. Kovács Diana a veranda legfelső lépcsőjén.

— Hát ami azt illeti, engem alaposan meg is dolgoztatnak Bizséék. Ilyen hőségben utcára menni . . .

— Megiszik egy feketét, és fölébred. A Mama már készíti . . .

— Nagy a család — mondom.

— Nagy? Mama nyolcvankét éves, s ma is nagyszerűen főz. Amíg szegény Papa élt, az volt a kívánsága, hogy minden nap délelőtt süssön neki három palacsintát. Tíz órakor feljött a műhelyből, és megette. Így is halt meg. Leült az asztal mellé, megette a három palacsintát. „Jól tudsz főzni, Mama” — mondta, és többet nem nyitotta ki a szemét.

— A lányok?

— Mari, a legidősebb, férjnél. Iparművészetit végzett. Az újpesti gyapjuszövőgyár tervezője. Ilyesmiket csinál — Bizséné a kezembe nyom egy köteg, kartonpapírra ragasztott szövetmintát. — Ági, a középső, fuvolás. A filharmóniánál meg a színház zenekarában játszik. Ha igaz, éppen most lépi át a határt. Belgiumba utazik a nemzetközi zenei táborba. A legkisebb Katalin. Ő van itthon. A művészeti szakközépiskolában végzett, ötvösséget tanult. Most fölvételizett a tanárképzőn. Rajz-biológia szakos tanár szeretne lenni . . .

— Mit jelent a neve előtt a Zs.? Hiszen maga nem Zsibéné, hanem Bizséné . . .

— Ohó, nem úgy van . . . Azt jelenti, hogy Zsolnai. Édesapám kecskeméti származék. Ott sok Kovács élt. Volt Tót Kovács, Mártélyi Kovács, Katona Kovács . . . Mi voltunk a Zsolnai Kovács-ok. De amikor én születtem, úgy látszik, lusta volt a jegyző, és csak annyit írt az anyakönyvi kivonatomba: Zs. Kovács Diana.

— Milyen volt az út Pécsig?

— Gyöngyösön végeztem polgárit, de már tizennégy éves koromban Pestre kerültem. Aztán jött a főiskola. Jánossal ott ismerkedtem meg, már az első évben. Tulajdonképpen művészettörténész akartam lenni, de a középiskolai rajztanárom azt mondta: Tudsz te annyira rajzolni, próbáld meg a főiskolát. Fölvettek. Kontuly osztályára jártam. Háború volt. Jóformán végigglötyög-

tem a főiskolát. Akkor át lehetett járni a bölcsészetre. Párhuzamosan ott is hallgattam előadásokat. A főiskolán Domanovszkynál megszerettem az iparművészetet, átmentem a gobelin szakra. Ott is végeztem. Azóta mindig együtt mozgott bennem a kettő, a művészettörténész és a faliszőnyegszövő.

— Dianának valamikor művészeti tanulmányai jelentek meg . . .

— Amióta megismertem, mindig izgatott Martyn művészete. Egyszer ősszel, Ferenc napra készítettem egy kis írást róla. Ő biztatott, ő szorított rá, hogy írjak. Így született meg az a pár tanulmány, amit olvashatott tőlem. Rippl-Rónai írói arcképeiről meg Martyn Don Quijote rajzsorozatáról. Van egy íróasztalfióknyi följegyzésem még. Annyi minden történt körülöttem, hogy egyszer meg kellene írni.

— Mozgalmas volt az élete?

— 1946-ban esküdtünk. Egy évre megszületett Mari. Ősszel a zárdában elkezdtem rajzot tanítani. Aztán átképeztek biológia szakos tanárnak. Kiváló minősítésű oklevelem van belőle, de ezt ne írja meg. Mindenki előtt letagadom. Tanítottam a Leöweyben, a szakérettségim, a honvédség tanfolyamán, a zenegimnáziumban, a bányaiipari technikumban.

— De nem biológiát?

— Rajzot, művészettörténetet, ábrázoló geometriát.

— 1955 táján nekem is igazgatóhelyettesem volt a Janusban. Elég vidám idő volt. Nem igen értették derűjét a kollégák . . .

— Azért mentem át a művészeti gimnáziumba. Akkor ott csak zenei tagozat működött. Lantossal, Dulánszky Sárral aztán megcsináltuk a képzőművészeti tagozatot. A magunk szakállára fölvételi vizsgát tartottunk. A festők, Martyn, támogattak bennünket. Először úgy kaptuk meg az engedélyt, mint a zenegimnázium rajz szakköre. Hősi idők voltak . . . A Széchenyi Gimnáziumban tartottuk a rajzórákat. Egy olyan teremben tanítottunk, ahonnét az iskola pincéje nyílt. Óra alatt bejött a szenesember, a modellt elvettük a helyéről, a fűtő lement a pincébe, telemerte a kannákat, és folyt tovább a munka . . . Nagyszerűen dolgoztak a gyerekek. Olyan dolgokat csináltak, hogy kiállítást lehetett belőlük rendezni. Mások is fölfigyeltek. Akkor kitaláltuk, hogy iparművészeti tagozattá kellene alakulni. Kapcsolatot kerestünk a Zsolnay gyárral, a vasasokkal, a háziipari szövettel, a dekorációs vállalattal. Mondták, kell nekik az utánpótlás. Rohantam Pestre. 1960-ban megkaptuk a minisztériumtól a végleges jóváhagyást. Azóta a művészeti szakközépiskola iparművészeti tagozatán minden évben egy osztályt indítunk szövők, ötvösök, keramikusok, díszítőfestők, illetve újabban grafikusok részére. Most is itt tanítok heti húsz órában. A szövő szakosztályt vezetem.

— Hogyan kezdődött a kapcsolata a művészi faliszőnyeggel?

— Mondtam már, a főiskolán tanultam szövést. De én nem akartam művész lenni. Aztán egyszer észrevettem, hogy nekem kell a csend, a nyugalom. Akkor kezdtem el terveket készíteni. Inkább csak a saját örömömre. Meg az iskolának csináltam terveket, amikor megindult a szövő szak. Ezeket leszótták a gyerekek. Persze ezeknél a terveknél technikailag figyelembe kellett venni a gyerekek lehetőségeit. Amikor néhány szőnyeg elkészült, többen mondták, be kellene mutatni. 1968-ban Major Mátéék csinálták meg a kiállítást Pesten, az Építőművészek Szövetségében. Nem mindenkinek tetszett a dolog. Voltak akik azt mondták, nekem semmi közöm ezekhez a szőnyegekhez. A tervezés iskolai, tanári kötelességem. Azóta az iskolának nem tervezek. Az iskolában klasszikus darabokat másolunk, vagy az utolsó évben a gyerekek a maguk

készítette terveket szövök le... 69-ben vettem magamnak egy szövőszéket, és azóta itthon dolgozom. Több csoportos kiállításon vettem részt. 73-ban önálló kiállításom volt. A huszonhárom munkámból álló anyag járt Jugoszláviában és több dunántúli városban. Szőnyeget nem adok el. Csak annyit, hogy a következő munkához a fonal ára meglegyen.

Zs. Kovács Diana széjjelhajtogatja az újvidéki kiállítás plakátját. Aztán rejtélyes mozdulattal egy fotót tesz elem. A fehérreverendás alakot azonnal megismerem. VI. Pál pápa. Nemes díszítésű teremben egy ember nagyságú faliszőnyeg előtt áll. A szőnyegen kardos, palástos vitéz, a fiatal Szent István király.

— Ezt is megírhatom?

— Mondja már... Legföljebb kihúzzák.

— Nem hiszem...

— Dr. Cserhāti József megbízására készítettem a szőnyeget. A Szent István jubileumi év alkalmából magyar zarándokok vitték Rómába. A pécsi püspök adta át a pápának. Úgy tudom, a Vatikánban, az ajándékok folyosóján helyezték el. Nem minden nap kerül oda magyar kéz munkája. Két és félszer egy méteres a szőnyeg. Bizse készítette a tervrajzot, és én szőttem le. Az egyik lányom megszámolta: hatvannyolc féle vörös szín van benne. Nem plasztikusra, hanem darabosra akartam az alakot formálni. A francia gondolkodást akartam visszaadni. Inkább a mozaikhoz, mint a barokk szobrászathoz álljon közelebb. Nekem is nehéz pillanat volt, amikor a szőnyeg elkészült, és a püspök levágta a szövőszékről.

— Levágta?

— Igen. Ez mindig a megrendelő és a készítő ünnepi pillanata. Én is akkor látom meg először az egész szőnyeget. A szövés roppant koncentrált munka. Itt nem lehet fölfejtteni a szálakat. S amikor dolgozom, mindig csak az a húsz-harminc centis sáv van előttem, amivel éppen foglalkozom. Csak amikor elkészült a szőnyeg, látom meg, hogy tudtam-e a kontaktust tartani a tervvel, vagy elcsúsztam valamerre. Egyébként a szövőszék, amin a szőnyeg készül, a lehető legegyszerűbb szerkezet a világon. Talán olyan ősi, mint a fazekaskorong. Jöjjön, nézze meg!

Lemegyünk az udvarba, Zs. Kovács Diana műtermébe. Fölveti a függőleges fonalakat, aztán megmutatja, hogyan bújtatja át a vízszintes szálakat, milyen a csomózás, milyen a bütykös technika, milyen a szumák szövés, milyen a szizálból készült falikép.

— A fonalat én festem — mondja, amikor a színek sokféleségén csodálkozom. — A szizál például eredetileg műanyagszál. Az aratógépeknél használják kévekötözésre. Megláttam benne a lehetőséget, hogy faliképet lehet belőle szőni. Így készültek ezek a darabok...

— Művészet vagy iparművészet a gobelin? — teszem föl a provokatív kérdést.

— Nem teszek különbséget a kettő között — szinte csattan a hangja. — Az egy. Nem lehet különválasztani. A régi nagy mesterek se ismerték a kettő között az értékkülönbséget. Rippl-Rónai egyaránt festett üveget, porcelánt, tervezett bútort, és nagyszerű festményeket készített. Ha elfogadnám a mechanikus felosztást, skatulyázást jelentene. A művészi elképzelés követeli meg, hogy ilyen vagy olyan anyagban csináljam meg. Ez Pécsen, azt hiszem, sosem jelentett gondot. A galériabeli kiállításon is együtt voltunk festők, szobrászok,

keramikusok, szőnyegszövők. És a nézők elfogadták ezt. Csak így lehet egységes képet adni egy területről.

Visszamegyünk a lakásba.

— Hogyan telik el egy napja?

— Az nagyon bizonytalan . . . Először végiggondolom, mi mindent kellene csinálni. Na, ez maradhat holnapra, ez is, ez nem, ez sem. Itt van tehát két dolog. Ezt meg kell csinálni. Na, hogyan osztod be hozzá a napodat, Bizséné? Ezt a két dolgot aztán elvégzem. Nem kapkodok. Nem akarok mindent megcsinálni. Jókedvűen szeretek dolgozni . . . Estére sosem hagyok munkát. Akkor a csöndre, a családra, a magányra van szükség. Igaz, azt mondják, sokat beszélek. De ez hozzátartozik a mesterségemhez, az iskolához. Másképp nem lehettem volna szervező se.

— Zs. Kovács Diana 1964 óta a Képzőművészek Szövetsége Dél-Dunántúli Szervezetének szervezőtitkára. Milyen munkát jelent ez?

— Milyent? Mennyit! Évi százharminc ezer forinttal gazdálkodom. Ötvenhat tagja van a csoportnak. Ebből tizennyolcan az országos szövetség tagjai. Levelezek, alkalmi munkásokat veszek föl, SZTK-kimutatást vezetek, kiállításokat készítek elő, négy megyében tárgyalok, utazok, meghívókat rendeldek, a külföldi kapcsolatokat tartom. Az egyik feladat húzza a másikat. Olyan ez, mint a lavina.

— Megoldatlan problémák, gondok?

— Az ember néha vitatkozik, ez természetes. De mosolygok is. Akkor muszáj a másikkal is visszamosolyogni. Sokszor kérdezték már tőlem: Hogyan van türelmeme ennyi bolond emberrel foglalkozni? Azt szoktam mondani: Mindenki olyannak fogadok el, amilyen.

— Csupán egyetlen kérdést engedjen még meg. Hogyan lehet egyszerre ennyi mindent csinálni: gyerekek, iskola, szervezés, szőnyegek?

— Sajnos, azt hiszem, keveset tudtam a gyerekekkel foglalkozni. A kis dolgokért nem szóltam soha. De ami fontos, amiben az ember hisz, abban nem ismerek engedményt. Korán önállóságot adtunk nekik. Négy éves korukban már kimosták a zsebkendőjüket, a zoknijukat, a bugyijukat. Mindegyiknek volt a lakásban egy kis sarka. Az tabu volt. Ha az egyik bevonult, a másik nem szólhatott hozzá. Elmesélek egy édes esetet. Kati mindig gesztenyékkel játszott iskolást. Ő volt a tanító is, meg a diák is. — Gyere ki a padból, és énekelj — mondta az egyik gesztenyének. — Hamis vagy, menj helyre. — Így ment egész délután. Kicsit untam már a dolgot. Odaszólok neki: — Mondd, te Katalin, nálatok az iskolában mindig énekóra van? Egyszer oroszóra is kellene. — Eh, ahhoz szamarak — válaszolta . . . Egyszóval jókedvű család vagyunk.

— A derű mindenben átsegítette?

— Egy hiányom van. Az életet nem a pesszimizmus oldaláról nézem. Én minden pillanatnak tudok örülni. De arra képtelen vagyok reagálni, aki azt mondja, hogy a világ a katasztrófa felé megy. A legnagyobb bosszúságom, ha valamit húznak, nyúznak. Ez bosszant. Ez nekem tragédia. Ismeri a japán horoszkópot? Azt mondja rólam: Amit akarok, azt tűzön-vízen keresztül megcsinálom. Lehet. De nem a magam által kitalált dolgok érdekelnek, hanem a közös ügyek, ami másoknak használ. Persze néha kell a csend, a magány is. Tudom, hogy ez paradoxon. De ilyen vagyok.

Mint a szőnyegek — gondolom hazafelé. Sokszínű, sűrűszövésű, érzéketes, anyagszerű.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

A képzőművészeti évad júniusban véget ér. Amit a nyári vakációs hónapokban kapunk, voltaképp már csak ráadás: utazások, üdülések, kánikulák és helyettesítések gyorsan múló napjaiban az ember úgyszólván csak véletlenül fordul be egy-egy kiállításra, ha épp arra jár... S a kritikus is ember — legalább ennyiben.

A kiállítások anyaga azonban arról tanúskodik, hogy a nyári látnivalók éppoly változatosak s éppoly gazdagok értékekben, mint a szezon bármely más hónapjában. Most is akad tanulságos külföldi kiállítás, felfedezésre érdemes hazai művész, tiszteletet kiváltó életmű vagy új alkotásokat sorakoztató beszámoló, s természetesen, akad olyan kiállítás is, amelyikről a kritikus szívesebben hallgat. A képzőművészeti életnek is megvannak a már hagyományossá vált nyári attrakciói — mint a színházi életnek a szabadtéri előadásai s legalább olyan rangosak, mint azok: a tihanyi kiállítások — az idén Vilt Tibor szobrai — az utóbbi években a művészeti élet fontos eseményeivé nőttek. A Dunántúl a balatoni üdülőknek kínálja műemlékeit és friss tárlatait: Keszthelyen a Balaton-kiállítás, Fehérváron Schaár Erzsébet szobrai láthatók, Veszprémben pedig Richter Ilona finoman rajzolt vízlakóit láthatják a kirándulásra is vállalkozó üdülők. Nyugodtan állíthatjuk: a képzőművészet ugyan kevesebb, de igazabb kultúrát képviselő produkciókkal látja el az üdülés közben művelődő embereket, mint a szinpad vagy a filmszínház. Igaz, ne feledkezzünk el az emléktárgyak sokat panaszt, de azért vígan virágzó giccсарadatáról — bizonyonnyal él s újjáéled most is, gondolom. Csak gondolom, mert az idén még nem sikerült eljutnom a Balatonra, s az említett tárlatokat is abban a reményben emlegetem, hogy nemcsak olvasunk róluk, hanem még láthatom s élvezhetem őket (s majd lehűt utánuk az emléktárgy-árusok giccсарadéja). Hiszen amikor a nyári krónikát írom, még csak augusztus eleje van (s mire az olvasó kezébe kerül, bizony már szeptember eleje — ha minden jól megy!). S a többi, még csak ezután megnyíló kiállítást, amelyeknek a meghívói már itt gyülekeznek az asztalomon: még augusztusban lesznek nyitva (Szöllösy Enikő szobrász, Szokk Iván festő), de nyári híradásomba nem férnek bele.

De hadd szóljak először azokról a kiállításokról, amiket láttam, s csak azután gondjaimról.

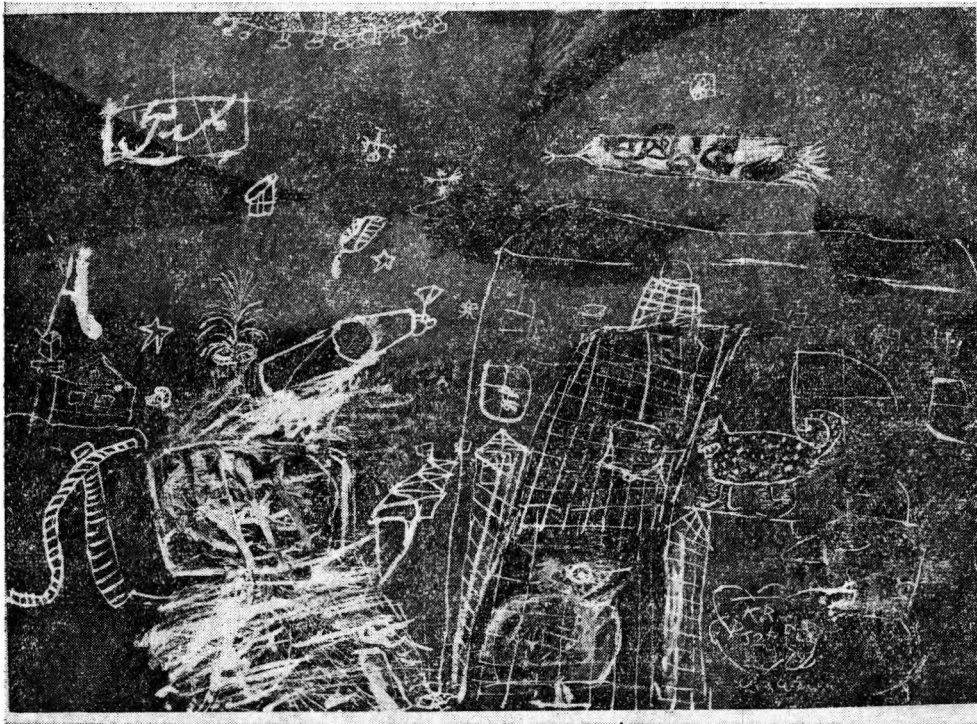
A művészet fogalmába beletartozik valahol, valamilyen formában és fokon a szórakoztatás mozzanata is — aminthogy a szórakoztatásnak jelzett produkciókban is van többnyire egy csipetnyi művészet. A modern pedagógiában meg egész tábora van a szórakoztató, játékos tanítás híveinek; különösen kedvelik ezt az elvet a művészet és az irodalom tanításának apostolai, érthetően, már csak a fenti okból is. Az iskolán kívüli „tanítás”, összefoglaló nevén közművelődés módszerei között pedig a fő helyet foglalják el a szórakoztatással egybekapcsoltak. Az esztétikai élvezet vagy élmény, az ismeretek befogadása vagy tanulás és a kikapcsolódás, szórakozás hármassága között sokszor a határvonalakat is nehéz meghúzni; egy-egy művészeti produkció (vagy produktum) társadalmi funkcióját vizsgálva, inkább csak az

uralkodó mozzanatot tudjuk megragadni — tanultunk, jól szórakoztunk vagy épp nagy művészi élményben volt részünk — mintsem ezeknek az elemeknek a pontos összetételét (vagy netán receptjét) megadni. Pedig olykor nagyon elkelne egy jó recept ehhez a vegyítéshez: ki tudná pl. meggyőzően megállapítani, hogy a művészeti múzeumnak (és kiállításnak) milyen arányban kell vegyítenie ezt a három elemet? Ha a szórakoztatás dominál, az a veszély fenyeget, hogy attrakcióvá züllik a művészet — szükségtelenül háttérbe szorul vagy akár komikussá is válhatik fontos eszméje; ha a tanítást hangsúlyozzák túlságosan, akkor iskolássá szürkül a szépség, terhessé, nyüggé torzul a gondolat; ha pedig az esztétikumot s annak megrázó élményét akarják mindenáron elénk állítani, féltő, hogy az ünnepélyes páthosz sokakat elriaszt a nézők közül s szükségképp sokat kizár a művek közül.

Nos, azt kell mondanom, hogy igen szerencsés ötvözetét nyújtotta ennek a három elemnek a Mücsarnokban látott NSZK építészeti kiállítás: az esztétikai élményt — persze, a kellemesség szintjén — a kiállítás berendezési tárgyai, színes műanyag bútorai, tetszetős makettjai, fotói, tervei és egyéb dokumentumai szolgáltatták, az ismeretközlést pedig szakaszosan ismétlődő diavetítések, magnetofonos előadás kíséretében; maga a kiállítás végigjárása a változatossággal adta a szórakoztatást — egyik termecskében le lehetett ülni és dokumentumokat tanulmányozni, máshol fotókat, maketteket körüljárni, ismét másik fülkében színes diák peregtek. A három elem mindenütt egyszerre volt jelen: a diák szépek is voltak, szellemesen váltakozva peregtek s a művészet elvont törvényeinek az építészetben való érvényesülését mindenféle (rajzi, festészeti, szobrászati és nemcsak építészeti) példával szemléltették. Bizonyos, hogy az így megszervezett kiállítás még propagandaként is hatásos — főként külföldön: ha, mondjuk, a mi metrónk építészetének a kiállítását rendeznénk meg itthon hasonló szellemességgel és anyagi lehetőségekkel, mert méltó lenne rá mindenképp, akkor a kiállítás adta benyomásokat az utcára kilépve föltűrt járdák és zsúfolt buszok hatástalanítanák a „benszülöttekben” — míg egy-két ifjú néző arcán a „Bezzeg Nyugaton!” áhítatos bámulatát véltem fölfedezni, bennem inkább másfajta dokumentumok emléke kísértett s nem is annyira a kiállítás tartalmául szolgáló urbanisztikai szakértelem és szemlélet kvalitásait méltányoltam, mint azt a didaktikai készséget és apparátust, amelynek segítségével mindezt a közönség elé tárják.

A kifejezetten művészeti jellegű kiállításokon természetesen maga a kiállított tárgy szabja meg (s a didaktikus célú kiállításokénál jóval szűkebben) az esztétikum és a szórakoztatás egyensúlyát (a didakszis itt teljesen háttérbe szorul s olyanféle információ nyújtásának elvont képletévé válik, ami minden közlésnek, beleértve a kiállítást is, nélkülözhetetlen, de rejtett lényege). Ha mármost ennek a két elemnek, a szórakoztatásnak és a tiszta esztétikumnak a viszonyát veszem alapul, érdekes típusok különülnek el a látott kiállítások anyagaiban.

Két olyan kiállítás is akad, amelynek alkotásaiból a néző elsősorban a szórakozás fogalmába kapcsolható vizuális élményeket kap. Az egyik egy fiatal festő, Újházi Péter (Stúdió Galéria), akinek a képei olyanok, mintha egy jókedvű és ügyeskezdő gyerek firkálta volna tele az üres (mert csak alapszínnel fedett, kék, zöld stb.) táblát. Pacnik, irkafirkák, vidám színes és hangsúlyozottan gyerekes-játékos figurák. És aránylag sok írás: a betű, az írott szöveg varázsa itt is, mint a gyerekrajzokon, a képek magyarázását szolgálja. De ha ennyire nyilvánvalóan utánozzák a képek a gyermeki kifejezőmódot, lehet-

nek-e akkor műalkotások? Azt hiszem, a válasz az lehet, hogy lehetnek, éppen azért, mert nem utánozzák, hanem felhasználják a gyermeki kifejezőmódot ezek a képek. Ezzel az infantilis kifejezőmóddal a fiatal festő egyrészt el tud mondani valamit a világról, amit a gyerek nem (az csak magáról beszél), ha egyebet nem, hát az, hogy ez a világ olyan kusza, hogy tán jobb gyerekszemmel, játékosan szemügyre venni. Másrészt ez a kifejezőmód, a művek sorában, egyik a másikat magyarázva, egyéni stilussá emelkedik, maga is tartalommal válik: ez az én megoldási kísérletem a világ megértésére. A néző mindenestre jól elszórakozhatik, eljátszhatik a képek ugra-bugráló figuráit, ákombákom írásait rendezgetve. Csak utóbb veszi észre, hogy talán valami esztétikai élményt is kapott: a szép színtoltok emlékeztetések, s marad még valami homályos érzés is — épp az, amit csak a képek tudnak tolmácsolni, a szó már nem. S ha így van, a festő elérte célját.

Egészen más szempontból minősülnek szórakoztatónak Fürtös Ilona faliszőnyegei (Múcsarnok): itt a műfaj maga követeli meg ezt a jelleget. Félreértés ne legyen: a faliszőnyeg is törekedhetik eszmék, gondolatok kifejezésére s a művész nő anyagában is akad erre példa (a „Nem felejtünk!” c. nagyméretű kompozíció reprezentatív emlékmű voltaképp). A kiállításon látott művek többsége azonban kisebb méretű, intímabb hatásra készített faliszőnyeg — voltaképp lakásdísznek a legjobb. A játékoság, a népművészeti figuráktól a geometriai formák játékáig, főszereplő itt, mert ebben a gyakorlati funkcióban a tiszta esztétikum is átalakul: ami az ünnepélyesebb táblaképen és anyag-

ban s főleg az ünnepélyesebb környezetben struktúra, rend, törvény, az itt, a hétköznapi környezetben (különösen, ha anyaga is ezt hangsúlyozza) játék, lepkeánc, mese.

A másik végletet azok a művek képviselik, amelyekben a tiszta esztétikum kíván megszólalni. Végvári I. János festményein (Múcsarnok) a meséből is a sötétebb, fenyegetést is sugalló motívumok jelennek meg, a történelemből is a nagy események jelképei s még a tájból is a nehéz sorsú emberek alakjai vagy éppen a nehéz sors tárgyi emlékei (fejfák, feszület) hívják fel magukra figyelmüket. A témák súlyát a megformálás is hangsúlyozza — síkba rendezett, merevvé foltosított figurák és szilárd tömbnek ható, leegyszerűsített térformák a kép felépítésének jellemzői; csak a színezés mozgalmassága, olykor tarkaságig merészkedő skálája enyhíti a komorságot s teszi szerencsés esetben ünnepi hangúvá a képeket, máskor, kevésbé szerencsésen, a tartalomnak ellensúlyává a színeket. Végvári képeinek világa az élet komorabb, árnyékosabb oldalát tartalmazza, mondanivalójából csak itt-ott tör fel a derű, úgy tűnik, olykor szándéka ellenére, vallott programját ösztönével, művészi érzékével megcsúfolva. Nekem úgy tetszik, akkor legsikerültebbek a képei, ha ez a színes derű vonja maga után a kép világát is a napfényesebb oldalra. („Ezeréves Esztergom”).

A másik ilyen típusú művész, Nagy Sándor Zoltán (Múcsarnok), egészen más eszközökkel dolgozik, korához illően (két generációval fiatalabb Végvárinál). Annak a mai technikának a művelője, amelyet a montázs uralma jellemez: a pop-art megjelenése óta elfogadott itt a plasztikus eszközök használata is. Az egyszínű vagy néhány szabályos mezőre tagolt többszínű alapon váratlanul tűnik fel egy-egy természetűen megrajzolt részlet (egy majomfej, számok, betűk, tárgytöredékek). De abban teljesen azonos az imént idézett idősebb pályatárssal, hogy képeiből hiányzik a derű. A hatalmas színes, olykor harsány mezőkön ezek a váratlanul felbukkanó valóságdarabkák ijesztőek vagy legalább szorongást sugalmazók, másképpen: az égvilágon semmi játékosság, semmi szórakoztató nincsen bennük. Csak meghökkentenek („Jövő?”), a homályos, tárgyatlan aggodalom, a létbizonytalanság hangulatát árasztják. A művész ugyan olykor a történelem hősi lapjait is ezekkel az eszközökkel idézi fel (A Tanácsköztársaság emlékére), nem túl meggyőző módon, már csak azért sem, mert az azonos kifejezőmód nem tud tartalomná, hitelessé válni, ha egyszerre használja ugyanaz a művész patetikus lelkesedés és tárgyatlan szorongás tolmácsolására.

A következő csoportba azokat a kiállításokat sorolom, amelyek az esztétikum és a szórakoztatás tradicionális egyensúlyát valószínűsítik meg, pontosabban folytatják. Mert ennek a két tényezőnek évszázadok folyamán létrejött egy — sokáig optimálisnak vélt, sőt normává emelt — egyensúlya, az t. i., amit a természetűség elvét valló előadasmódok képviselnek. P. P. Koncsalovszkij (1876—1956) emlékkiállításán olyan művészi pályafutás nyomait láthattuk, amelynek első állomásain francia hatások érződnek (Térdelő nő), később azonban a századforduló nyugati művészetének eredményeiből csak a színességet és a laza ecsetkezelést örzi; az egyensúly aztán úgy valósul meg itt, hogy az esztétikumból is enged a művész — az élet bármelyik érdekes, tarka vagy egzotikus szöglete, tehát szórakoztató mivolta vonzza elsősorban, de ezt sokszor megkísérli ünnepélyes, nagy formátumúvá növelni — visszametszi a szórakoztatást (példák erre hatalmas méretű zsánerképei, pl. a „Misa menj sörérr!” című). A kompromisszumná szelídített ellentmondás persze nehezen

szül nagy művészetet, de a derűs, színes tájak s a látható világ sok apró mozzanata a kis képeken kellemes benyomást ad a nézőnek (Múcsarnok).

Hasonlóképp kialakult, tradicionális egyensúlyt őriz képein Nagy Emerencia (Fényes Adolf-terem). Néha teljes az összhang a képek tartalma és funkcionális szándéka között: kisméretű akvarelljei hangulatos tájképek, monotípiái kulturált rajzúak (pl. a „Várakozó fogat”). A természet és az élet meghitt élménye jelenik meg a képeken, s teszi őket a jó iskolára valló előadás által esztétikum és szórakoztatás legjobb értelemben vett köznapi szintézisévé.

Ugyancsak szerények — sokszor köznapiak — a témái Simon Béla fest-

ményeinek (Műcsarnok): tájak, virágok, falusi élet. A Baranyában élő művész azonban erős egyéniség: ezeket a szerény igényű témákat érzelmeivel tölti meg — a művészi érzelmek kifejezője a mozgalmal lendülettel festett, sokszor el is torzított formavilág s a sok és erős szín ragyogása. Itt tehát a szórakoztatástól az esztétikum érvényesítése felé tolódik a hangsúly: a művész egyénisége, sajátos látásmódja, a forma- és színkezelésben kifejeződő derűs és mozgékony életszemlélete nyújtja az esztétikumban azt a többletet, ami a köznapiság részleteinek szórakoztató voltát meghaladja, de még megőrzi azt az egyensúlyt, amelyet a posztimpresszionisták és az expresszionisták tradíciója egyszerre alapoz meg.

Ismét más csoportot képeznek azok a művészek, akiknek műveiben valaminő újfajta, nem hagyományos egyensúly keresését találjuk; az esztétikum és a szórakoztatás egyensúlyát a mai művészet eredményei nyomán, de egyéni módon próbálják megteremteni. Rétfalvi Sándor szobrain (Műcsarnok) anyaggal és műfajjal való kísérletezést láthatunk. Fát és ólmot használ együtt a hagyományosan síkábrázolású szimbólum plasztikai megformálására („Családfa”), ólmot és színes követ elvont téma jelképezésére („Eszme”), s még ezeknél is furcsább kísérletek a fába faragott, egyszerre geográfiai maketre és női domborulatokra emlékeztető „táj-szobrai”. Az utóbbiak ötletét bizonyára az érmék adták, bár a „táj-szobrok” nem domborművek, hanem valódi körplasztikák, s eredetiségükkel igazán szórakoztatóak. A meggyőzőbb megoldásokat azonban a „Pannónia dicsérete” sorozat elvont kisplasztikai adják (különösen az V. számú). A megmunkálásban pedig a felületek nyers játékossága, karcolások, gyűrődések, bemélyedések és domborulatok szeszélyes kavargása, valamint a fő tömbből kiágazó nyúlványok csápolása a jellemző vonások: ezek közelítik szobrait a természet eróziós és oxidációs játékaihoz.

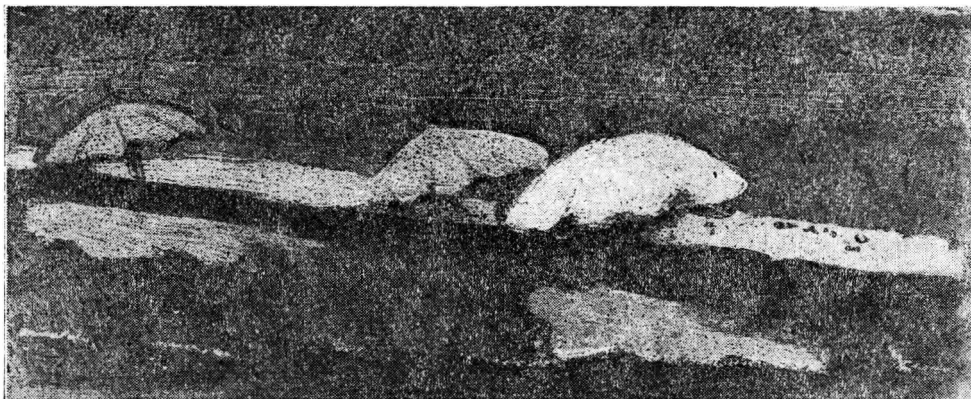
Ugyancsak új szintézist keres Cs. Kovács László (Műcsarnok), de egészen más erényeket kamatoztatva szobraiban. A tömbök, plasztikai formák ön- elvű értékeit próbálja meg hangsúlyozni azzal is, hogy a felületet simára csiszolja is ily módon szorítja háttérbe hatását; más szobrokon a felület gépiesnek ható recézésével éri el ugyanezt. Nagyon kedveli a fát, ebben az anyagban próbálja ki a stilizálás különböző fokozatait a leegyszerűsített, de még jól felismerhető figurális formáktól („Harlemi kiáltás”) az egészen geometrikus tisztaságúvá csiszolt tömbökig („Vörös fej”), s a téma plasztikai megoldásait a portrészzerű ábrázolástól a plasztikai jellel való „felmutatásig” („Keletkezés”). Bár nála a hangsúlyosan esztétikai témák uralkodnak, a szórakoztatás mozzanatait is megtaláljuk a dekoratív funkció számításba vételében. Cs. Kovács rajzai, tusvázlatai ugyanarról a formakultúráról vallanak, amelyek legsikerültebb szobrait is emlékeztetessé teszik.

Végül egy grafikusművész szórakoztat el bennünket megkapó rézkarcaival: Szemethy Imre (Stúdió Galéria) nem illusztrációkat ad Zrínyi műveire, hanem inkább grafikai refleksiókat Zrínyiről, műveiről, koráról — és a mi korunkról. Mert egy sajtószerű művészi történet szemlélet bontakozik ki ezeken a különös lapokon, ahol nem tudhatjuk mindig pontosan, hogy tragikus emlékművet vagy épp karikatúrát kapjuk. Amíg csak fel nem fedezzük azt a képpárt, amelynek címeit ide írom: „Zrínyi és szülejmán (sic!) — kettős arc-kép a Magyar Mausoleumból” és „Szulejmán és zrínyi (sic!) — kettős arc-kép a Török Mausoleumból”; a nagy kezdőbetűs saját hős, mellette a majompofának rajzolt ellenség, török szemmel is, magyar szemmel is — mindegyik kép a történelmet idézi, egymás mellé állításuk azonban a mi kritikussá — mű-

vészi megoldásban: irónikus — történetiszemléletünket. Szemethy azok közé a művészek közé tartozik, akik már megteremtették saját művészi világukat: ez a világ látszólag lomtár, szeszélyes összevisszaságban hevernek benne felismerhető és rejtélyes tárgyak, egén is gépek vagy épp lábnyomok láthatók, figurái is különös dolgokat művelnek s fura ruhákat hordanak. S mégis: tisztavonalú rajzosság, a pontosan megszerkesztett rendetlenség az értelmezhetőség, a megfejtés reményét kínálja a nézőnek. Ha az előbbi a szórakoztató benne, az utóbbi épp a művészi mondanivaló, az esztétikum: a kettő itt a műfaj és a téma jegyében alkot szerencsés és — különös értéként — eredeti, egyéni ötvözetet.

Végül szólnom kell két olyan seregszemléről is, amelyeket nem sorolhatók be egyik típusba sem: anyaguk ilyen szempontból is (egyébként értékben és stílusban is) heterogén. Az egyiknek az a pontosabb címe, ami a katalógusa fedelén áll: „A jelenkori szlovák képzőművészet” (Műcsarnok). Mert az „elkötelezettség” az én szótáramban más jelentéssel szerepel, mint ennek a kiállításnak a plakátján; hiszen ennek a szónak a politikai értelme csak a kiállítás anyagának felére illik — tájképeket nehezen tudok „elkötelezettnek” minősíteni. Egyébként az anyagnak mindkét — elkötelezett és semleges — felében akadnak jeles művészi munkák és szokványos megoldású penzumok egyaránt. Hadd ne szóljak róluk részletesen, egy kuriózumot kivéve: Julius Nemcik tájképein a kínai tuspiktúra hatását vélem felfedezni (sajnos, a „kombinált technika” elnevezésből nem tudtam meg semmit arról, hogy valóban tustecnika szolgál-e alapjukul; mindenesetre nekem úgy látszik, igen).

A „Vásárhelyi Tárlat” (Magyar Nemzeti Galéria) tíz esztendő őszi tárlataiból válogatott anyag, a hódmezővásárhelyi művésztelep iskolát alkotó állandó tagjainak és alkalmi látogatóinak műveiből. (Egyébként épp ez a kettség teszi alkalmatlanná a kiállítást arra, hogy a „vásárhelyi iskola” reprezentációjának tekinthessük.) Sok ismerős kép és szobor látható ezen a kiállításon — nekem, aki a vásárhelyi őszi tárlatoknak nem voltam rendszeres látogatója, tartogatója néhány felfedezni való érdekességet is. A kisméretű festmények között találtam néhány szépet, a szokványos megoldásoktól egyéni kifejezésmódjával elütő: Berényi Ferenc, Fülöp Erzsébet, M. Szabó István képeit. A kisplasztikák közt viszont Rátonyi József figuráinak a humorát találtam vonzónak. A képek és szobrok többsége azonban elég nagy méretű s ez a méret és az a tény, hogy a kiállított művek jó része köztulajdonban van, sajátos összefüggésekre figyelmeztet. Talán fölösleges mondani is, hogy Vásárhely, a város és intézményei, jó mecénások: a Múzeum elsősorban, de a városi és a megyei tanács is sok képet (kevesebb szobrot, azaz kisplasztikát, mert az itt nem látható köztéri szobrok az övék!) mondhat magáénak. Természetesen vásárolnak országos intézmények is (a Galéria főként), magángyűjtők is: a kiállított művek alapján is megállapíthatjuk ezt. Hanem, úgy tűnik, a város és intézményei a maguk mecénási kedvével és áldozatkészségével nem kis szerepet játszanak a vásárhelyi „iskola” téma- és műfajkereteinek kijelölésében. Nem előírásokra gondolok, hanem inkább afféle elvárásokra, amik kimondatlanul is kialakulnak lassankint; másképp ugyanis nehezen tudnám megmagyarázni a paraszti portrék, falusi életképek eredetileg intim műfajának (és méretének) emlékműszerűvé növekedését. A Vásárhelyt, a tájat és embereit, házait és szerszámaikat megörökítő képeknek bizonyára nagyobb esélyük van arra, hogy belekerüljenek a helyi közgyűjteményekbe — feltéve, hogy méretük is alkalmassá teszi őket nagyobb helyiségek díszítésére. Így

jön létre a vásárhelyi „iskola” egyik sajátossága, az intimebb műfajok felduzasztása, ami bizony nem igazi művészi megoldás, jó adag provincializmus érzik benne. Az igazi művészi probléma, amit csak kevesen és bátortalanul kerülgetnek, az lenne: miképp lehet a világot — az egész mi világunkat — Vásárhelyről, vagyis a falusi életforma felől művészileg ábrázolni és — ez lenne a fontosabb! — értelmezni.

*

Szezonzáráskor a krónikás is számadást készít önmagának. Nem akarom az olvasót minden gondommal untatni, csak azt a legnagyobbat mondom el, ami rá is tartozik. A számadás fő kérdése — amit egyébként magam el sem dönthetek, csak kétkedve latolgotok — az, amit az erkölcsi „cui prodest?” foglалhat magába: *ki* vehette hasznát ezeknek a krónikáknak? Az *olvasó*, aki esetleg nem is rendszeres tárlatlátogató, de igényt tart bizonyos, akár közvetett információkra a művészetről? Nagyon valószínű, hogy az ilyen olvasónak keveset mondhattam, két okból is: a krónikák (az én hibámból) elsősorban azoknak szóltak, akik látták is a műveket, s így is voltak megfogalmazva; az illusztrációk lehetőségei igen korlátozottak. Az viszont bizonyosra vehető, hogy a *tárlatlátogató* olvasó későn kapta az útikalauzt; a „post festa” megjelent krónikában esetleg épp arról esett legtöbb szó, amit ő kihagyott. Marad tehát reménységnek az *utókor műtörténésze*, aki majd pár évtized múltán forrásanyagot keres a mai művészeti életről. Gyöngye vigasz az olyan krónikásnak, aki a közönség szemszögéből és a közönségnek óhajtva szolgálatot tenni írja útikalauz-krónikáit.

Lehetséges persze, hogy az első csoport, az információt igénylő olvasók száma akkora, hogy kizárólag az ő szolgálatukra is — és a fent említett fogyatékok ellenére is — érdemes folytatni a krónikát ebben a formában. (Ezt nem tudhatom: a kritikának még kevesebb „visszajelzésben” van része, mint az alkotóművészetnek.) Mégis, úgy gondolom, kell lenni valamilyen megoldásnak, amivel a „post festa” jelleg és a krónika műfaj ellentmondásait fel lehet oldani — az elsőt nem lévén lehetőség változtatni, a másodikon kell. Ez tehát a krónikás szünidei penzuma, ezen gondolkodni. De nagyon jó lenne, ha az olvasóktól, bármelyik igényt képviseljük is, valami segítséget kaphatna ehhez.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

KÉT KITŰNŐ MŰVÉSZMONOGRÁFIA

A szerzőket aligha kell bemutatni, mindketten a modern művészeti irodalom ismert mesterei. *Sir Herbert Read* (1893–1968) két alapműve több kiadásban nálunk is olvasható, Mario de Micheli könyve mellett egy évtizede az ő modern festészete és szobrászata az első összefoglalás volt a témáról, hasznos és sokat forgatott kézikönyv napjainkban is. Csak részlettanulmányokkal lettünk gazdagabbak, hasonló szintézissel aligha. De Readet kiadta már az Európai Iskola is, füzetsorozatában (1946) a szürrealizumról írt szép tanulmánya olvasható.

Az összefoglalások mellett a költőnek és filozófusnak is kiváló Readnek nem kevés művészmonográfiája van (Henry Moore, Naum Gabo, Ben Nicholson, Wordsworth stb.), ezek közül a *Jean Arpról* írt jelent meg magyarul. Read a modern művészettörténetírás gazdag készségű képviselője, a kötet szép képanyaggal tárja fel Arp változatos életútját és azonos formákban változó művészetét. Az elzászi születésű mester (1886–1966) absztrakt reliefjei és szobrai, kollázsai és „papírtépései” (a szót a kötetben franciául találjuk a képek alatt), ugyanígy más grafikai művei és költői alkotásai a dadától a klasszikus absztrakcióig ívelnek. Művészetének feltárása és követe nem kevés megoldást ígér a század teljességének megértéséhez, Arp hatásában és személyiségében egyaránt jelentős egyéniség. Ő a magát inkább „konkrét művészetnek” nevezte, vitatta az „absztrakt” jelzőt és kifejezést: „... egy kép vagy szobormű, amelynek nem volt valamely tárgy a modellje, éppen annyira konkrét és érzéki, mint valamely falevél vagy kő...” – írja, a művész kezével Arp meghatározásában maga a természet teremt. „A művészet gyümölcs, amely az emberben növekszik, mint a gyümölcs a fán...” – folytatja tovább. „A szobrászat és a festészet csak a mi korunkban szabadította fel magát egy mandolin, egy frakkba öltözött elnök, egy csata, egy táj képének külső alakjától...” – zárja az önmagára szabott elméletet. Arp átvette a természet alakító szerepét, erre utalnak formái, műveinek névtelensége is. Ahogy a természet nem szignál egy folyami kavicsdarabot, úgy tesz ő is, hiszen keze a természet eszköze.

Read elemzése, a képanyag követi és igazolja az arpi gondolatokat. Az elemző nem kíván mást megértetni, mint amit a művész kifejezni szándékozott. Read történeti rendszert és esztétikai szintézist teremt; megkapó a tiszta szellemiség, amelyet követ és követel. A tanulmány egyszerűségével és tiszta nyelvi-logikai-gondolati megfogalmazásaiban példája lehet annak a művészettörténetírásnak, amelyet nálunk a maga korában Lyka Károly és Genthon István képviselt. Ha vannak a művészeti elemzésnek modern klasszikusai, az Arp-monográfia szerzője ezek közé tartozik. Mint ahogy klasszikussá érett választott művésze is.

Nehezen értjük a szép kötet borítójának fanyalgó és tartózkodó megállapításait: azt kéri számon az írótól és a képzőművésztől, ami aligha követelhető. Read és Arp egyformán segített egy kicsit a Földnek forogni tovább. Hasonlók nélkül még máglyák állnának a főtereken, felnegyelt tetemek díszítenék az útkereszteződéseket. Tetük hát nem csekély dolog.

Ilyféle szerepet töltenek be a másik monográfia szerzői is: *Lise és Oto Bihalji-Merin*. Arcképük, életrajzuk és személyi bibliográfiájuk az *Henri Rousseau* biográfia

és album borítóján megtalálható. Az esztéta-házaspár nevét kihagyta mindkét művészeti lexikonunk, e kötet borítója (és a Világirodalmi Lexikon címszava) pótolja az akkor elfeledetteket. Különben ez a második Bihalji-Merin-könyv magyarul, a 20. századi művészportréból olvashattunk kitűnő válogatást nemrégiben (1969). Boldogan olvassunk az ikon- és freskófestészetéről, a naivok művészetéről irt tanulmányköteteket. Szívesen térünk vissza a Jugoszlávia című vallomáskönyvre majd, amely időközben tőlük harmadikként megjelent. Benne az itt hiányoltak néhány részlete.

A Vámos-Rousseau-val, a „nagy naivval” a szerző már előző tanulmánykötetében is foglalkozott. A festő – és drámairó és zenész és költő és ki tudja, mi még, legkivált varázsló talán – életútja és képvilága nem ismeretlen, bár képével Budapesten ritkán találkozhatunk. Emlékezetes a Prágában őrzött *Őnarckép* látogatása a Szépművészeti Múzeumban. Feledhetetlen a festő „lebegő alakja” a Szajna-híd előtt, a képpel Bihalji-Merin is illendő részletességgel, kellő melankóliával foglalkozik. A „neoprimitivista művészet vezéralakját” nálunk Szabó Júlia gondos monográfiája, Kassák szép verse mutatta be, Brummer Józsefről festett portréjára büszkéek vagyunk, az ártatlan varázslót „vezéralaknak” a Művészeti Lexikon nevezi.

Az új Rousseau-könyv az előzőnél terjedelmi lehetőségei révén jóval gazdagabb, így a képanyag is. A Vámost ábrándos utóhatásában sokan (R. H. Wilenski, Dora Vallier, Bihalji-Merin és mások) Cézanne fölé emelik, léte és művészete Picassoéknak szinte szárnyakat adott. Rousseau alakja ott lebeg a 20. századi modern képvilág kialakulása körül.

Bihalji-Merinek nagy elevenítő erővel idézik a festő, Picasso és mások híres szeánszeit, a Bateau Lavoir ismert estélyét a születésnapon. A bankettet, amelyet a vasárnapi kollega tiszteletére a „hivatásosak hada” rendezett (1910). Szép elemzést olvashatunk a daliás festő asszonyalakjairól, a dzsungelképek forrásairól, a sajátos képköltészet formáiról és indítékairól.

A tanulmány kitűnő érzékkel megírt és élvezetesen magyarított alapvetés. Legendákat oszlat és tényeket közöl, szinte élményesen követi a hős életét és idézi művészetét. A szerzők nagyszerű aránnyal tudják elemezni ezt a képköltészetet. Mésélve tárnak fel pszichikai vonatkozásokat, olvasmányosan végeznek nehéz összehasonlításokat. A szakmunkába – mint egy regénybe – belefeledkezünk. Hibátlan és a könyv arányaihoz mértén teljességet ígérő a képanyag és a bibliográfia is. A Rousseau-ról megjelent művek írói sorában a Kassák által sokszor említett *Szittyá Emil* nevével is találkozunk. Szittyának Hamburgban két könyve jelent meg a naiv festőről (1925) a vagabund magyar német területen svájci kiutasítása után és párizsi letelepedése előtt tartózkodott. Pályája és műve akár egy Simenon-regény.

Mindkét monográfiáért dicséret illeti a *Corvina Kiadót*, bárha követné a könyvet hasonló folytatás. Telik még Read és Bihalji-Merin ocuvre-jéből a továbbiakra is.

ARADI NÓRA ÚJ SZINTÉZISEI

Úgy tűnik, a kitűnő művészettörténész egy már régen időszerű, mindegyre esdekesebb kutatási programot teljesít; az utóbbi évszázad legnagyobb vonulatát, a szociális forradalmi mozgalmak és a művészetforradalom kapcsolódását kutatja, elemzi és ismerteti. Olyan témát tehát, amelyből részlettanulmány is csak kevés olvasható; az új könyvek szerzőjének munkássága túllép szaktudománya területein. Az említett kontaktusról korábban szinte csak beidegzett sablonokat fogadott el és ismételt sokáig a művészettörténeti irodalom, ezeknek igazolására szerveződtek szinte a tárlatok. Elfogadtuk, hogy a társadalmi indítékú realista vagy avantgarde képzőművészek – szemben a polgári szalonpiktúrával vagy a csontosan fénylő akadémizmussal – nem formalista mozgalmi szükségszerűen találkoztak a szocialista forradalmi munkásmozgalommal. A hosszabb-rövidebb ideig tartó szellemi és akciók közösségek nem kevés dokumentumát és eredményét ismertük, ezeket idézve és újra-

idézve a kurrens művészettörténet csak újratermelte önmagát: változatokat teremtett és nem új alapvetést. Igaz, kevesebb lehetőség nyílt a művek és dokumentumok szemrevétele. A sok rész tanulmányból nem kevés előítéletet félretéve most teremt egész; és magyarul a szerző munkásságában legelébb.

Aradi Nóra a kimeríthetetlenül nagyszerű témának nemcsak magasabb szintű összefoglalására, de új szempontú megközelítésére, egyben újszerű, az ismétlődően változó szimbolikát megfejtő értelmezésére, a kapcsolat és közösség tágabb szempontú elemzésére vállalkozott. A most megjelent könyvek vizsgálódási folyamatának már második állomásai, hiszen a *Daumier, Derkovits és utódaik* (Elvek és Utak, Magvető K. 1968.) tanulmányai – közöttük az október és a forradalmi művészet kapcsolatát, a kutatás új szempontjait elemző írások, Kandinszkij művészetének, Herbert Read és Jean Cassou összefoglalásainak új horizontokat nyitó értelmezései, a korszak és korstílus filozófiai indítékú koncepciója – és *A szocialista képzőművészet története, Magyarország és Európa* (Corvina K. 1970.) című egyedülálló monográfia volt az akkori folyamatában jelentkező munkásság első két nagyobb összefoglalása. Előttük jónéhány kötet és gazdag publikáció.

A szocialista képzőművészet jelképei (Kossuth K. – Corvina K. 1974.) című album és módszeres ikonográfia (a szerző „módszermonográfiának” nevezi) a korábbi összefoglalás sokrétű kiegészítésének, a szimbolikai rendszer összegyűjtött lexikonának és elemző feltárásának tekinthető. A motívumkutatás, a jelképek vándorlásának és alakulásának összehasonlító vizsgálata valóban izgalmas, célravezető és sok esetben perdöntő jelentőségű szemiotikai szakterület, és Aradi Nóra széles horizontokat nyit és tár fel, az eltelt évszázad teljes képzőművészetéből idéz. A gyűjteményben a motívum-készlet megnevezésének alfabetikus rendjében helyet kap a kor képzőművészetének szinte minden jelentős alakja, a mutatóban közel félezer név szerepel. A bevezető tanulmány szociológiai és filozófiai indítékokat ad, a képanyag gazdagon feltárja az ismert és kevésbé ismert műveket, az idézett jelkép elemzése a művek szociális tartalmait. Hasonló jellegű kézikönyvet és összefoglalást nem ismerhettünk eddig (csak néhány korábbi korszakról összegyűlt ikonográfiát), az új album minden további kutatás alapműve lehet. A maga egyedülálló minőségében és úttörő jellegével a monográfia és az ikonográfia példa nélküli a nemzetközi művészettörténeti kutatásban, a szerző jegyzetanyaga csak rész tanulmányokra hivatkozik.

A kutatás és feltárás módszerét a szerző másik most megjelent könyvének (*Képzőművészet és munkásmozgalom*, Elvek és Utak, Magvető K. 1974.) előszavában maga jellemzi. Szavai szerint „a képtéma alakulásának belső logikáját” vizsgálja és elemzi utóbb, „az osztálytömeg-ábrázolás kialakulását és változatait”. Egyszerűbben azt tehát, „hogyan lesz jelvényvé vagy jelképpé egy műalkotás”. És mindezt a maga történetiségében és jelenkorában, témáját ez teszi újszerűvé, módszerét és eredményeit magas hőfokon izgalmassá és eredetivé.

A tanulmánygyűjtemény a hatalmas munka elvi megalapozásának és műhelyrészleteinek eredményeit tárja az olvasó elé. A *Jelkép és történelem* című egységben előbb a kutatás időszerűségéről, a szimbolika művészeti és társadalmi szerepéről, ikonológiai problémákról és néhány konkrét történelmi témáról (pl. a Dózsa-témáról, Derkovits önarcképeiről stb.) értekezik. A kötet további egysége (*Képzőművészet, demokrácia, felelősség*) a szerző aktuális kritikai és történeti problémákról írott tanulmányait foglalja egybe (művészettörténetírásunk 1945 után, vita a kritikáról stb.) és jónéhány jelentős kiállításról szóló beszámolót (Bortnyik, Szabó Zoltán, Fritz Cremer, Guttuso, Léger, Chagall, mai szovjet képzőművészet stb.).

A harmadik részben (*Művészet és környezet*) Aradi Nóra egy nálunk újabban reflektorfénybe állított témával, az ipari technika és művészet kölcsönösségével, a textil és iparművészettel foglalkozik. Egy másik könyve előbb a gondolatkör történetiségét tekintette át (*A katedrálístól az ipari formáig* – 1967.).

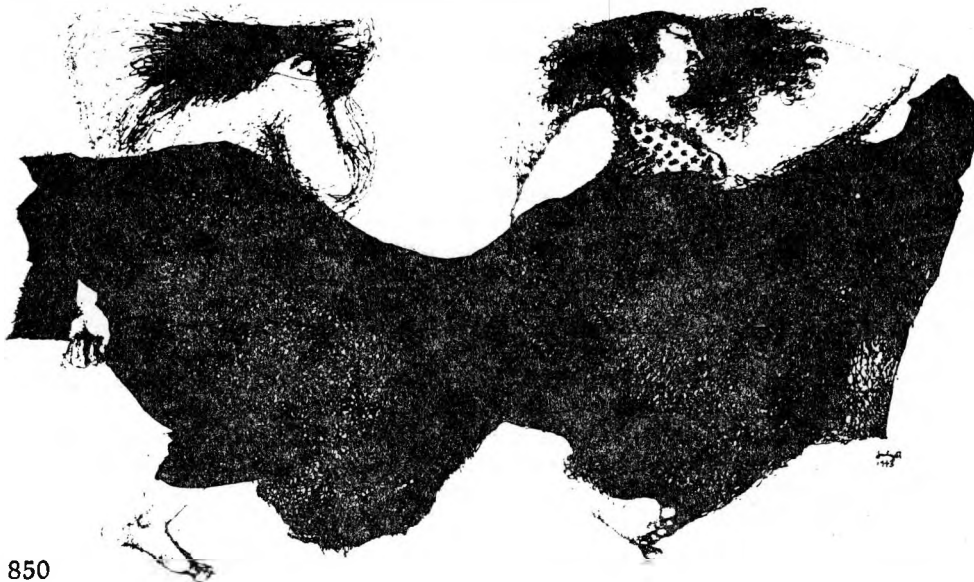
A gyűjteményből sok érdekes és figyelemre méltó beszámolót emelhetnénk ki, jónéhány új szempontot és nem kevés a korábbiaknál elmélyültebb és korszerűbb megfogalmazást. A *magyar aktivizmusról* szóló tárlatmegnyitó Pécssett hangzott el és a Jelenkorban volt olvasható elébb. De a képzőművészeti demokráciáról és felelőségről, a nürnbergi konstruktivista biennáléről szóló írások is túlnőnek az alkalmi kereteken. Elvi jelentőséggel bírnak, eszmei töltésükkel meghatározhatják a kutatás útját és feladatait.

Igy Aradi Nóra munkássága és itt jellemzett új kötetei a maguk nagy érdeklődésre méltó témája, megállapításai és eredményei mellett egy mindinkább gazdagodó szemlélet példái is. Áttekintő készségű és igényű tanulmányok egész sorozatában figyelhettük meg, hogy a vizsgálati módszer (bárha látszólag „szemantikai”) mindig a kor teljességének horizontjáról jellemzi a képzőművészet eseményeit és mozgalmait. A kor és stílusa közötti kölcsönhatás mindenki előtt nyilvánvaló, a korábbi értekezések és módszerek mégis sok esetben inkább az artisztikum vagy a mai beidegzések oldaláról kísérelték követni és feltárni a képzőművészet eseményeit. Né tán renitens mozgalmait. Nos, itt a megközelítési mód fordítottját látjuk és tartjuk követendőnek, bár a kutatói igény így is elsősorban a művészet jelenségeit kísérli megközelíteni. Formátlan beidegzések nélkül, a maguk helyzeti dialektikájában látunk távlatokat és egykori eseményeket.

Sok résztanulmány új szintézisét véljük felfedezni az elemzett kötetekben, ugyanakkor egy tágabb és toleránsabb szemléletet. Folytatásra méltó utat a tervezett teljes szintézis felé. A mai szemlélettel és kutatói gyakorlattal már kiszínezhetők a készíandó térkép eddig csak ideiglenes kontúrokkal megrajzolt területei: pl. a huszas évek szovjet művészetének, az egyidejű európai alakulatoknak (magyar és kelet-európai avantgarde, Bauhaus, De Stijl stb.) hatalmas és jelentős kincsekkel bíró kontinensei.

Távol áll tőlünk, hogy tanácsot adjunk, de a szándék megvalósulását és a szemlélet célravezető tisztaságát látjuk a monográfiákban és a tanulmánygyűjteményekben egyaránt. Végül is *Camilla Gray* felemás könyvének meg kellene írni az anti-póduszát.

A szocialista képzőművészet való történetének megírása, szociális értékei való feltárása a szocialista szellemű művészettörténetírásra vár. A teljesség így ígérkezik, a lehetőséget az itt jellemzett alapművek és szerzőjük munkássága jelentheti. A folyamat teljesevével csak gazdagodhatunk.

Anyám

Virágok virága, jégverés
 vasszőgeivel átvert, kék tagyok
 késeitől szabdalt, keserű
 gyökereddel magadhoz láncoló,
 szelek áramában, lélegzetem
 ritmusában lüktető, védtelen
 bogár fölé violaárnyú
 napernyőt teszitsz, nektárizzó
 kelyhedből mézet itatsz, madarak
 pályáját eltéríti ragyogásod,
 mosolyod kiapadhatatlan
 napenergiája nélkül mivé
 lennék, sarlótépázta szallanc
 kóró, érzéketlen kő, nyelvemen
 kiszáradnának a szavak, segits
 világ terhétől, önmagad
 súlyától roskodóan is atomnál
 hatalmasabb hatalom, adj erőt,
 temetetlen élőhalott, magam
 múmia-koporsója ne legyenek,
 lobbantsak piros tüzet, cellaszűk
 létemen túl parázslót, tudjam a
 dolgom, helyre tenni, amit
 lehet még ezen a vak csillagon.

Gesztenye

Süntüskés burkában, tejfehér
 rostok közt fészeng, moco-rog a mag.
 Centrumát iszonyú erő
 feszíti szét ezer irányban,
 világmegváltó akarat
 lövedékei bombázzák a héj
 vastag páncéltalát.
 Kívül égboltnyi csönd.
 Elnehezült leveleit
 épp csak szellőzteti az ág.
 S hirtelen, mintha rianás
 repeszi kétfelé a tó jegét —
 a hasadékon át kipattan
 az érett, barna gesztenye
 s mint gömbvillám, a fű közül
 dübörgve gurul eléd.

Nagyapa arcképe

*nehéz őszi konokság
a másébol elszántott barázdákkal,
a föld hátából hasított szijakkal.
Befonnak minden magyarázatot
a juss gubancos kötelei.
Körül szép menyasszonyok, szép
halottak emléke kuporog.
A lila hidegben örült ták
vetkőznek az ablak előtt,
az eresz alatt készülődik a szél.
Hanyattesik a világ.
Mielőtt megütné magát,
szeme szűkülő recesíkján
átrepülnek a madarak.*

Töredék anyámnak

*Szálkák szögeznek gyűrődéskádhoz.
Piros hagymákat könnyezel.
Évek teknőnyi verejtékéből
napba emeled tisztaságod.*

*Inkább mesélnék
Sárkánycsikó leszek,
orromból tüzet fúvok,
megtűtöm kenyerünket . . .*

*Kezembe csíp a konyha göze.
A csészék alján savanyodik még
a tegnapról maradt korty.*

*Ma is magamra ébresztettél.
Levelet ültettél
ágyam szélére,
álmos sorok közt fészülgetem
gondod varkocsait.*

Apa is jól van. Mindenki.

*A küszöbön a hűség
szürke verebe ugrál.*

ARCKÉPVÁZLAT GION NÁNDORRÓL

Gion Nándor a jugoszláviai magyar próza hatvanas években feltűnt új hullámának egyik legtehetségesebb képviselője. Az idén ő kapta a legrangosabb irodalmi elismerést jelentő HÍD-díjat.

Gion Nándor 1941-ben született Szenttamáson. Először szakmát tanult Szabadkán, majd az újvidéki egyetem magyar tanszékén szerzett diplomát. Írói pályáját az Ifjúság c. lap irodalmi mellékletében, a Symposionban kezdte a hatvanas évek első felében. Jegyzetekkel, irodalmi bírálatokkal, tanulmányokkal mutatkozott be, majd – anélkül, hogy a kritikáirással felhagyott volna, hiszen mostanában is rendszeresen találkozunk recenzióival és kulturális jegyzeteivel az újvidéki rádió Szempont c. adásában – novellákkal vezetett át az irodalom vizeire. Minden jel arra mutat, hogy tartósan és nem mindennapi sikerrel, mivel az utóbbi évek minden jelentősebb irodalmi pályázatán neki jutott az első díj. A Magyar Szó novellapályázata (*Olyan mintha nyár volna*) és a Fórum 1968-as nagy regénypályázata után (*Testvérem, Joáb*) az ifjúsági regényre kiírt pályázatot is megnyerte *Engem nem úgy hívnak* c. regényével. A Fórum legutóbbi pályázatára befutott történelmi regények közül is az ő *Virágos Katonája* jutott el elsőként az olvasókhöz.

Első jelentősebb munkájában, a *Kétéltűek a barlangban* (1968) c. kisregényében szenvedélyesen támadja az utilitarizmust és az eszközökben csöppet sem válogatós karrierizmust. Sajnálatos, hogy a mű egységét csak egy groteszk alapötlet – két fiatalember a tudás bástyáinak ostromára készülve megalapítja az Első Amatőr Hegymászók Egyesületét –, középponti cselekményét pedig a különc fiatalok beszélgetéssorozata helyettesíti – csupa haszontalan dologról, mert „ma már csupán a haszontalan dolgok szilárdak” –, s minthogy a kisregény szimbólum-rendszere is meglehetősen mesterkéltséggel és átlátszó, a szerző gyakran „kibeszélteti” hőseit. Az egyik gyűlésen például a kigyókról, gyikokról és más csúszómászókról beszélgetnek, de mindenekelőtt a barlangokban élő kétéltűekről, amelyek „teljesen haszon nélkül való lények, hiszen csak a kőveket csiszolják, hogy kényelmesebben hozzájuk tapadhassanak, és még a látószervük is fejletlen, kinek használhatnának ők”. Ám ezek a fejletlen látószervű, haszontalan és látszólag értelmetlen kétéltűek nagyon alattomosak és veszedelmesek tudnak lenni: „Borzalmas, milyen lehet, amikor valakinek az idegrendszerét vagy a véredényeit megtámadja a csúszómászók mérge. Szörnyű kinok azok. A legszörnyűbb pedig az, hogy mindössze tizenhét százalékuk mérges, a többi szelíden meglapul a talpak alatt, álcázza azokat, melyek alkalomadtán a lábukba marnak.” Nem nehéz megfejtetni, hogy az évek óta mozdulatlanak tűnő környezetben gyáván meglapuló, óvatos, de olykor alattomosan támadó, életünket megmérgező két lábon járó embertársainkról szól a „mese”.

Jóval szélesebb társadalmi tablót kapunk Gion Nándor pályadíjnyertes regényében, a *Testvérem, Joáb*ban (1969), amelynek középpontjában nagyon időszerű társadalmi és erkölcsi kérdés, a közélet tisztaságát veszélyeztető, az egyént pedig megalkuvással, erkölcsi zülléssel fenyegető összefonódottság áll. Így a regény közeli rokona Deák Ferenc *Áfonyák* c. verses drámájának, amely hasonló problémát jár körül. A történetet a hős, S. Tamás építésügyi ellenőr – becenevén Tom – meséli el egyes szám első személyében. A végig jelen idejű cselekmény során fokozatosan ismerjük

meg Tomot, baráti körét, szerelmét, Máriát, valamint a regény színhelyét képező kisváros helyi hatalmasságait: Búrt, az önkiszolgáló bolt vezetőhelyettesét, a külföldön élő Pazavert – társai Fehér Lónak becézik –, aki minden évben új kocsival érkezik haza ügyeskedni-üzletelni, Joáb I.-et, a dúsgazdag városelnököt, Joáb II.-öt, az egykori ifjú kommunistát, aki a felszabadulás utáni években alaposan megszedte magát a közből, Opatot, a sánta pincért, aki rendőrpáncsnok korában jó néhány embert – köztük ártatlanokat – segített át a másvilágra, Akilevet, a jelenlegi rendőrfőnököt... E díszes társaság tagjai keresztül-kasul lekötelezettjei egymásnak, egymás kezében vannak. Mert, aki egyszer belépett egy ilyen hitvány, de hihetetlenül erős érdekszövetségbe – amely ismét csak az *Áfonyák* szerzetesnek álcázott gonosztevőit idézi az olvasó emlékezetébe –, annak számára nincs visszaút. Ha nem adja fel egyéniségét, ha dacolni próbál, ha ember szeretne maradni az embertelenségben, akkor lenézik, kiközösítik, vagy lassú pusztulásra kárhoztatják, mint Török Ádámot, az elvhűség és naiv becsületesség regénybeli megtestesítőjét.

A cselekmény kibontakozása során az olvasó érdeklődését kezdetben még a Tom lelkéért folyó harc köti le, amelynek végső kimenetele a későbbiek során egyre kevesebb kétséget hagy maga után. Hősünkben igen hamar antihős lesz, mert hiányoznak belőle az igazán hősi tulajdonságok. Ebben a kisvárosban, ahol döntő többségben vannak a gyáván meghunyászkodók, az egyéni érdekeiért minden hitványságra képes megalkuvók, a tisztaság és a becsületesség számára csak a strandkabinokban, a raktárhelyiségek padlásain és az ideggyógyintézetekben van hely. Török Ádám és Mária sorsa mindenesetre ezt példázzák. Gion nem fogalmazza meg tételszerűen mondanivalóját, nem is mondatja ki valamelyik regényalakjával, hanem informatív jellegű, látszólag jelentéktelen és érdektelen leírások felsorakoztatásával hozza az olvasó tudomására. A *Testvérem*, Joáb nyelve, a maga szürkeségével, egyhangúságával, szándékos ismétléseivel nemcsak az atmoszféra-teremtés eszköze, de néhány epizódot leszámítva a jellemzésé is, vagyis végső soron a mondanivalót szolgálja. Ez a mondanivaló meglehetősen pesszimista kicsengésű, ami önmagában még nem tekinthető hibának, annál fájóbb viszont, hogy inkább állapot- mint fejlődésrajzot kapunk, s a regény közegét képező erkölcsi fertő előzményeinek és okainak behatóbb ábrázolásával a szerző adósunk marad.

Gion következő könyve – alighanem eddigi legjobb munkája – műfajával egy kissé zavarba hozta kritikussait. Voltak, akik regénynek tekintették az *Ezen az oldalon* (1971) c. kötetet, noha formailag semmiképpen nem az, de nem is hagyományos értelemben vett novellás kötet, hanem egymáshoz annyira szorosan kapcsolódó, egymásba játszó, visszatérő motívumokat és szereplőket felvonultató novellák füzére, amelyből már-már egy regény, a Keglovics utca mozaikszerűen felépített filmregénye bontakozik ki. Nagyon találóan nevezte Bányai János a művet „az eltűnt regény utáni nyomozásnak”. Mert a novellák cselekményének színtere csaknem kivétel nélkül az egy sor kisebb-nagyobb kertés házból álló Keglovics utca, hősei pedig az utca lakói, ezek a társadalom peremén, a maguk sajátos törvényei szerint élő, többségükben jobb sorsra érdemes emberek, akik sanyarú helyzetükben is megőrizték emberségüket, a még náluk is szerencsétlenebbek iránti őszinte együttérzésüket. Érdekes, különös figurák népesítik be a könyvet: Romoda, az ácsmester, Berger, a feltaláló, Kordován, a késdobáló, Madzsgáj, az egykori partizántiszt, Gizike Schladt, a félhülye Sebestyén-gyerek meg a többiek. Tekintélyével s már-már legendába illő nagy szívével kiemelkedik közülük Romoda alakja. Róla szól a kötet egyik legszebb írása, a *Régi megható történet Romodáról, az ácsmesterről*. Romoda hasztalan várja Berger melegítő készülékét. Ezért különös módon védekezik a hideg ellen. Órákon át táncol feleségével a nyirkos lakásban, s amikor a tüdőbeteg asszonyka

kimerült, Romoda „karjaiba vette beteg feleségét, és úgy táncolt körbe-körbe a hideg szobában, hogy valamennyire felmelegítse az asszonyt”. Az *Ezen az oldalon* nagyzerűen felépített – hat négyes tagolású történetből álló –, sajátos atmoszférájú s költői szépségekben rendkívül gazdag mű, amelyet Dér Zoltán joggal hasonlított versciklushoz: „Versciklushoz, mely a szeszű, közönséges anyagból végül megkapó költőiséget hív elő.”

A *Virágos Katona* (1973) c. regényét Gion a történelmi regénypályázatra írta. A mű cselekménye Szenttamáson játszódik századunk első évtizedeiben. Hősei a citerázásból élő Rojtos Gallai István, a csavargástól az útonállásig, sőt a gyilkosságig eljutó Csozogó Török Ádám, valamint a német származású Stéfán Krebs és családja. A regény úgy indul, mint egy családregegy: a magyargyűlölő Krebs viszonylag részletes bemutatásával. A második fejezettől kezdve azonban afféle fejlődésregénybe csap át, amelynek már Gallai István lesz a hőse, de amely nem nélkülözi az „álomregényekre” emlékeztető csodás, mesés elemeket sem. Ebben a részben ismerkedünk meg a címadó Virágos Katonával, aki a hős kedvenc tartózkodási helyének, a Kálváriának egyik képén látható, amint szöges korbáccsal veri a Megváltót s közben mosolyog. A körülötte lévő tülekedő embereken látszik, hogy összetartoznak, a Virágos Katona viszont „úgy járkal közöttük, mint aki véletlenül került oda”, mint aki „ki akar lépni a képekből”. A képet nézegetve indul el Gallai „lelki kirándulásaira”, képzeletbeli utazásaira olyan helyekre, ahol szabadon, boldogan élhet, ahol nem kell félnie senkitől és semmitől, mert ekkor még ebben véli felfedezni a Virágos Katona titkát: „El kell menni onnan, ahol a ronda dolgok történnek, ki kell lépni abból a képből, ahol a Megváltót korbácsolják... nem futni, hanem szépen kilépni közülük, és elmenni oda, ahová éppen kedvünk tartja.” A regény társadalmi közegében ugyanis senki sem boldog, legfeljebb a kis kanász, de ő is csak akkor, amikor az ujjáival játszott, mivel ilyenkor vele is csodálatos dolgok történtek. A Virágos Katona csodás hatása csak akkor szűnik meg, amikor hősünk sebesülten hazatér a háborúból.

Érdekes, olvasmányos regény a *Virágos Katona*, jól pergő dialógusokkal, ügyes cselekménybonyolítással. A csodás elemek és a népmesei motívumok is mindig a helyükön vannak, alkalmazásuk előkészített és indokolt. A cselekmény középpontjában álló szereplők azonban meglehetősen ellentmondásosak. Krebs magatartását és viselkedését a regény befejező részében például egyáltalán nem indokolják korábban megismert jellemvonásai. Rojtos Gallai nagyon büszke arra, hogy komoly munkát soha nem végzett: „Nem túrtam a földet, mint a tuki vagy a Kálvária utcai vakond-emberek – mondja –, a citerámmal már tizenöt éves koromban is megkerestem annyit, hogy ne kelljen kijárnom a földekre, tehát szabadon kószálhattam naphosszat...” Barátjáról, Török Ádámról – aki nagyon messze esett a *Testvérem*, *Joábban* szereplő névrokonától – sem mondhatunk sok jót. Bármilyen bátor és vakmerő tettel mutatkozik is be, végül mégiscsak a legrosszabb fajta kívülálló, rablógyilkos lesz belőle. Így végső soron csak Krebs becsületes, dolgos lánya, Rézi nyeri el az olvasó rokonszenvét. Az ő határozottsága, szorgalma és embersége biztat azzal, hogy Gallai is hasznos tagjává válhat a társadalomnak, bár a lánykérésre adott tréfás válasza, amelyet a hős előéletének ismeretében akár komolyan is vehetünk – „Egész életemben dolgozhatok rád.” –, nem erről árulkodik. De várjunk a végső ítélettel, mivel a *Virágos Katona* csupán részese egy nagyobb kompozíciónak. A folytatásban a szerző napjainkig óhajtja követni hőse sorsát.

A viszonylagos teljesség kedvéért hadd említsük meg Gion jelentős ifjúsági műveit is, de ezúttal röviden, mivel ezekről már éppen e folyóirat hasábjain (JELENKOR, 1972. 12.) volt alkalmunk szólni. *Engem nem úgy hívnak* (1970) c. regénye –

amellyel a szerző megnyerte az 1969-ben kiírt ifjúsági regény pályázatát – minden szépitgetés nélkül szól a felnőtté válásról. Nem vidám történet, mert ifjú hősei – Péter, az elsőéves ipari tanuló, akiről csak a regény végén derül ki, hogy őt „nem úgy hívják”, hanem Lajosnak, a fontoskodó Pollák, a tehetségesen rajzoló H. Sz. Dollár és a kis Andrea – gyakran kénytelenek szembenézni a mai élet valódi problémáival. Gion másik ifjúsági műve, az 1972-ben megjelent *Postarablók* is megérdemelt sikert aratott – odahaza és a határokon túl is. A történet hősei gyerekes postarablásra készülnek, de amikor tervük meghiúsul, egy éjszakára birtokukba veszik a telefonközpontot, melynek segítségével megakadályozzák a játékba belekényszerített felnőtteket a hitványságok és gaztettek elkövetésében. E különös játék folyamán is találkozunk a mai valóság egész sor komoly problémájával, de a szerzői szándék megvalósítását nem érezzük olyan maradéktalanul sikerültnek, mint a díjnyertes ifjúsági regényben.

Gion Nándor eddigi munkáival kétségtelenül bebizonyította tehetségét, a társadalmi és erkölcsi problémák iránti fogékonyságát. Hagyomány és újítás egészen sajátos módon elegyedik műveiben. Legjobb írásainak újdonsága úgyanis – amellet, hogy új módon jelenik meg, új értelmet kap bennük a „couleur locale” – végső soron a próza hagyományos művészi kifejező eszközeinek újszerű alkalmazásában keresendő. Gion Nándor különös, egyéni arcú, nemzedéktársaival alig rokonítható alakja a jugoszláviai magyar irodalomnak, amelynek megújítási folyamatához értékes alkotásokkal járult hozzá. További útját – amely remélhetőleg még kellemes meglepetéseket tartogat – ezért érdemes és ezért kell figyelemmel kísérnünk.

Szécsi Margit:

SZENT BÚBORÉK

Szécsi Margit költői hangját egy hajdani kőbor poéta, útfélre vert garabonciás meg egy haragvó, bibliai próféta és egy ártatlan-csúfondáros tündér testvérisége alakította ki. Hangzásába ezek, akár egyenként akár egyszerre szólaltak meg – tüzes, eredeti szólamokat keverték. Végeredményben egy vásott angyal szabadszájúságával és morális jogával, mit sem törődve illemmel és protokollal, hetykén, keserűn tépázott hamis glóriákat, hazuggá torzult értékeket. Megvetése a kor, a pillanat hipokrizisének, uborkafára kapott pöffeszkedéseinek szólt, de nem pusztá elvetést jelentett, mert sosem mulasztotta el tudunkra adni, hogy minek a nevében kiáltja el haragvó-sait. Egy valamikor soklakásos udvar szederlombos világában tette múlhatatlanul magáévá a tiszta és egyszerű emberség, az alapvető érzések és kapcsolatok cáfolhatatlan törvényeit, szegények és fiatalok forradalmas hitét, ami mellett életreszólóan

elkötelezte magát. Azért nem hangzott a szava elidegenült ítékezésnek, de a vilájobbító szenvedély értünk hargavó ostromozásának, mert fél szemmel ilyenkor is a régi eperfára, meghitt Édenére, a „szűz álom”-ra figyelt, áhitatos vurstli-csodákra, ünnepi ingek tisztaságára, a „koldusi múlt” üzeneteire. S ezek nemcsak ellenindulatait fűtötték, de felszabadítottak tündéres varázslatot, ellágyuló nosztalgiát is sokszor. A tiszta, egynemű szólamok dalokban hangzottak fel, különleges szépségű és erejű dalokban. Összetettebb életviszonyait, élményeit viszont mindig szívesen fogalmazta meg széles látomásokban, nagysodrású költeményekben, ahol emlékek és jelen valóság, tények és lírai reflexiók torlódó képei úsztak át egymásba. Gyakran kiforrtak költészetében az élmények többrétegű jelentéseit sűrítő szimbólumok; ezekbe az érzékletes képi általánosításokba sikerrel transzponálta tapasztalatait és válaszait a valóság tényeire.

Legújabb verseiben korábbi költészetének valamennyi említett jellegzetességét feltaláljuk ismét. Más kérdés, hogy az idő múlása meghozott bizonyos *átrendeződést*, ahogy meghozta a költői kedély *elmélyü-*

lését és megsötétedését is. Haragvó proféta-dühe megcsillapult, bár a profétaság metaforájával nem szakított, de vádló-itélő tartalmai a rezignáltan harcos magatartásba hajlottak át. A dacos, zabolátlan tündér meg felnőtté komolyodott, a hangja fájdalmas, telt asszonyi szóvá sötétedett. Az ifjúságtól, szerelemtől búcsúzó, halállal álmódó asszony szavává. Újabb versei mélyen ez az élmény szinte állandóan ott lapang, akkor is, ha a vers tulajdonképpen témája más. De sok versben éppenséggel ez az új tónus dominál, költészete legszébb pillanatait teremtve. Az elmúlás megsejtése, átélése jobban egyneműsítette líráját, mint eddig bármi. Közéleti és magánéleti mondandói teljesen összesimulnak benne, így pl. a *Pünkösdőiő*-ben:

Pünkösöd vasárnapja,
én, a pünkösöd papja,
kelek hajnal-ihletéssel
születésem-napra.

Söprök udvaromban
virággal virágot,
az én erős életembe
vendégeket várok.

Nézek erre-arra,
tükörben magamra,
hát im aki élő vagyok
én meg vagyok halva!

Az emberi ünnep
embertelen lángol,
tűzet-fuvó ifjúságnak:
képünk a világról.

Hasonlóan a *Midón* címűben, és ez adja magvát a *Néptelen Éden* c. versnek is: az élet nagy ígéreteinek, szépségeinek lassú elfoszlásában utal a valóság elsivárosodására, a közös múlt társától való búcsúban a pusztulás örök magányára („Jöjj el ó jöjj el csak odáig / csak az ébredés fekete kapujáig / ahol Éva kiüzetése valóra válik / halálra nekem az élet . neked könnyű bura a örömrre / könnyeidet töröld le...”) A címeket még hosszan sorolhatnánk.

A világról nem mond szelidebb véleményt, mint eddig, de ítéleteiben kevesebb a lángoló düh és több a lángoló fájdalom: „Csikók tündér sörénye játék, / a kedves meg a gyilkos szándék, / s holnap talán a lebcgó: / eladó, minden eladó”. A Kender

Bélát elsirató vers a mai művész és az értetlen környezet nem-találkozására konkretizálja keserűségeit („Ringyó a világ nem anyád / fiakat kirúg de striciket imád... / /... a befelé fordított képek emléke / ... az kísér bennünket az éjszakába!”), de gyakoribb ennél az elvont ellenkezés, a megcsúfolt proféta szentül makacs szembeszégülése az alpári világgal:

A bibliai isten,
a nagy hadviselő
általam perlekedve
tébolyt vet életemre –
tetteimből kinő

(*Proféta-ének*)

Ebben a tántoríthatatlan hivatástudatban, a régi, hétszer szent eszményekhez való hűségben gyökerezik legfrissebb *ars poetica*ja, ember és költő együttes életprogramja (*Dávid a szederfán*). A sokszor idézett Úr, „a bibliai isten” – itt egyértelműen kiderül – semmi egyéb, mint a mítikus értelmű szederfa, a költő-profétának ma is irányító fárosza: „Ki a népek babiloni toronyát elrontottam, / vagyok torony s terebély, radar-műveknél különb. / Hová másztái volna földszintes gyerekkorodban? / Derekamon törekedté, vándoroltál ágaimon...”, „...lakomázz a fehér szederből, / meg ne utáld a szegények eledelét...” Mit kíván ez az Úr, az emberség jóra törekvő erejének, folttalan becsületének foglalatosa az ő harcosától? Ezt: „... midőn a fatetőről a Filiszteusok lábdobogását hallod,) oktanlan röhejüket, hogy ime, elszéledt a pásztori had: / Menj rájuk Dávid!... / A te erődöt a szegények eledele táplálja...” – Kardot vont, komoly angyal áll előttünk, eszméiben tántoríthatatlan, nem alkuvó – ilyen volt eddig is, – de szívébe az emberi sors tragikus alapélményeinek megtapasztalása valami egyszerű, végső szeretetet virágoztatott ki. Nem az elnézés langyosságát, a harcos, kemény szeretet életet igazoló szükségességét. – „Csak az élt, aki szeretett. Csak az létezett, akit láttak, / kit a Szereiem Csilaga / magarávallalt” – mondja a *Szent Búborék*-ban, amiben az emberi lét különös szimbólumát teremti meg. Léttünket a búborék színes, külvilágot visszautkröző, szívárványos megfoghatatlanságával hozza összefüggésbe; másik tartalmi rokonság a kettő között a belső mag-nélküliség („Fénylünk mi idegen csodát, s bur-

koljuk a magányt, a semmit"). Ennek a komoran negatív jelentésnek adna végül feloldást a szeretet-magvúság kimondása, de a vers egészében annyival több színnel, párhuzammal, képpel erősíti „életbe-bolondult” voltunk szolgálai és mindent befogadni kész utáncat-jellegét, hogy a kiegyenlítő lezárás kissé deus ex machina-ként érkezik. A vers itt szerkezetében tolódik negatív irányba. Visszont más, hasonlóan az emberiség sorsával, életével széles-általánosan foglalkozó versben találkozunk a lét-lehetőségek *megjavihatatlanságának*, illetve *kilátástalanságának* mondanivalójával is. Régi, gyakori fogalma a „liliom”, most szimbólumá nő, melybe arról való vélekedését sűriti, hogy a nemes, tiszta elvek és az eltorzult cselekvés átka örökkön együtt jár a világban; a liliom a szándékot, szót értékelő, a tetteket feledő társadalmi felületesség jelentésével is bír Földünk, bolygónk zászlójaként: *(A liliomos bolygó)* „Ő: az örök-tiszta szándék, / ember-máglyán fehér árnyék, / örült kezében hatalom, / meggyilkolónk: a liliom”. A világnak nincs jobbulása, az igazságnak kiforrása, mert „a földön nincs hasadás, / marad virág-kérgű tojás, / márvány ellenállás, kibe / göndörré-csorbul az Ige –” Egy másik bibliás-ének mintegy a Genezis visszafelé olvasataképpen kétségbeejtő látomást szit fel az emberi világ felbomlásáról. A tudományos, fizikai világképben ábrázolja a „jövőt”, mikor „Leszünk: a Mindenütt Jelenvalók. / Szétrombolt testünk, világunk mindenütt lebeg . . .”, illetve: „minden hely foglalt lesz a semmi-ben / s nem vész el semmi: ott szunnyad a mozgás, / bölcsönk, koporsónk, vágyunk, mindenünk, / angyal-pupillánk miriád fotonban, / s a vak sugárzás betölt mindene-keket”. A vigasztalanul emberietlen perspektíva teljesen kizárja az ember tudatos környezetét, társadalmi „folytatását”, az emberi megvalósulásának egyetlen lehetséges létsíkját, ahol az életnek és halálnak egyedül lelhetjük értelmét. Ezeknek a verseknek a sötét reménytelensége nyilvánvalóan opponál a kardos angyal tüzes szeretetével, aminek Szécsi Margit lírájában nemcsak mélyebbek a gyökerei, de hitele is teljesebb.

Szécsi Margitról szólva a recenziók szinte kötelességüknek tartják emlékeztetni a Nagy Lászlóval való szoros emberi-művészi kapcsolatára, hogy aztán elhárítsák felőle a költői másodlagosság gyanúját. A kérdés

emlegetése azért pletykaizú, mert a Nagy László-i hatás igazán nem Szécsi Margit költészetét „jegyzí” (másokét sokkal inkább), és tulajdonképpen nem is támadhat gyanú eredetiségét illetően. Am van olyan hatás, ami – meglehet Nagy László közvetítésével – már-már tényleg nyomasztóan jelentkezik verseiben: – *Adyé*. A bibliás Ady hangját, szövelezésait, verszenéjét a Szécsi költészetében is központi jelentőségű bibliás jelképek és szerepek vonzzák, ez nyilvánvaló. Mégsem lehet pl. a *Szent Bűborék* utolsó négy strófáját rokonságra, érintkezésre hivatkozva fölmenteni az utánérzésig menő stílusimitálás alól. Korszakos nagy alkotók nyomában kialakulnak a költészet „védett területei”, ahová aztán aligha lehet másnak büntetlenül lépni. *A Bibliás Tenger* szimbóluma Adynál sosem fordul elő szó szerinti, de ennek a képzetkapcsolásnak az asszociációs körét az ő költészete mégis érvényes hatállyal tartalmazza, és ha másutt – itt – találkozunk vele, az áthallás több, mint reminiscencia. Kivált ha a szóhasználat még erősíti is, pl. „Meghal ez a vízió / az én lélekes szememmel . . .”, „Minden bor megidva hát? / Minden ige váltott testté?” – Szécsi Margit verseinek nyelvi szövetét mindig jellemezte bizonyos vakmerőség; szóalkotási, alakítási és használati váratlanság, ami gyakran nagy nyelvi erőt, szépségeket eredményezett, de nem volt mentes a modorosság veszélyétől sem. Ez mindig felerősödik, amikor vékony vagy ismétlődő gondolat kerül a tollára; ilyenkor gátat szakító szózuhataggal bokrozza a verset, teleszórva meghökentető szócsavarásokkal. Most főképp a bibliás-énekekben találkozunk ilyenekkel, de általában is a nagysodród, széles kompozíciók gyakori hibája, hogy ellentétben van a vékony mondandó a bőszerű kimondással.

Az új kötet nem jelent Szécsi Margit költészetében fordulópontot, nem jelent mér-földkövet, csak ennek a vonzó, nagyon sajátos lírának a továbbépülését jelenti: újabb életélmények, és az évek hatására bársonyosabbá mélyülő tónusait. És ne feledjük el: néhány nagyon szép versét! – amelyek maradéktalanul betöltik hivatásukat, amelyekre maradéktalanul érvényes az értékek megmaradásának igaz törvénye, ahogy költőjük írta:

mind ami lét volt: lenni megmarad,
csak elburjánzik, dolgait leróván

FUTAKY HAJNA

AZ IRGALOM ÁGAI

Amikor Galambsosi László első verseivel jelentkezett, mindenekelőtt barokkos gazdagságával hatott, s képeinek áradó bősége, az egymásra festett színek harsánysága fiatalos szertelenségnek tűnt. Az újabb és újabb versek azonban inkább azt mutatták, hogy korán felismerte világát, úgy is mondhatnám, fallal vette körül ezt az egyszemélyes kozmoszt, melynek lényegén azonban mit sem változtatott. Színei tompábbak, hangja tisztább, megfontoltabb lett, képei immár nem kergetik egymást, de most is úgy nézzük, mint egy távoli és rejtelmes világot, melyben minden ismerős, az otthon meghittségét ígéri, s mégis elérhetetlenül távoli. Mert ezek a versek nem tudásunkhoz és tapasztalatunkhoz szólnak, hanem érzékszerveinkhez: pontosan tudjuk, hogy „miről szólnak”, de nincs „tartalmuk”, nem elmondanak valamit, hanem vallanak, egy világról és egy költőről, aki megfogalmazza ezt a világot. Egy kicsit úgy vagyunk vele, mint a távoli csillaggal, melynek ismerjük fényét, pályáját, keringési idejét, de felszínén járva, csodái fénytörésében, minden fizikai ismeret elveszti jelentőségét.

Egyszeri világ ez; Galambsosi nem fog iskolát teremteni, jóllehet ő maga sokat merített a kortárs-költőkből. De amit tanult, csak arra volt jó, hogy beépítse saját világának falaiba. Bár az sem biztos, hogy olyan sokat tanult volna. Formailag semmit: ha a szabadvers nem oldja föl sorait, a legegyszerűbb megoldásokat választja. Inkább – Weöresre, Juhász Ferencre gondolok – a lira szabad, gáttalan áradását tanulta meg, azt, hogy nem kell hagyományos képekké szelidíteni látomásai világát, s nem kell megrettennie saját erejétől.

Riedl külön tanulmányt írt Arany költészetének flórájától és faunájáról. Galambsosi verseinek is megvan a saját állat- és növényvilága; huszonnégyfejű csödör, Napfejű ló, Tündért-örzö-tőgyű tehén, aztán hajnal-lovas, kékárnyékú király él ebben a világban árnyéktalan krizantémok között, a fű hullámot vet, akár a bárányok gypaja, valaki sarkantyút csorgat az égből, s

akácvirág villogással nő a babák foga. S a költő?

Feje virágból, teste halból, szárnya
madárból:
fölmerül a fekete iszapból,
menekül a sárkánypofájú lángból.
(A költő)

Nem mindig „tudjuk” ezeket a verseket, Galambsosi nem jelképrendszerekkel dolgozik, amelyekhez elég lenne megtalálni a kulcsot, inkább pontos, a maga módján valóság-hű leírások ezek arról, hogy mit látott meg s mit formált át a valamennyi-önk számára közös valóságból. Néha talán nagyon is homályos értelmén túli valósága:

Az éjjel harkály-városokban jártam.
Sarjadó zöldet tükrözött a szárnyam.
Koppant a csőr.
A tollas ör
gallyat nyitott a surrogó homályban.
(Surrogó homályban)

Olyanok ezek a versek, mint egy-egy távoli táj, ahonnan csak félig megfejthető üzenet érkezik, de a szó varázslata valamit mindig megnyit a titokból, a „gallyat nyitó” ör nekünk is feltár egy keveset a tájból.

Ez a költészet mindent átfogalmaz s szublimált világában közös élményeink is titkos értelmet kapnak.

Az erdők mélyén lila vihar táncol.
Fejszéje csattog. Hullanak az ágak.
A cinke parány tilinkóját rejtve
dermedten ütődik a holdsugarának.
(Tél)

Ez a négy nagyon szép sor Galambsosi költői leleményének egyik ékes bizonyítéka, s egyben módszeréről is árulkodik: a hasonlat a valóság elemévé lesz, s számunkra nem marad más, mint tudomásul venni a cinke tilinkóját, az anyagivá változott holdsugarat. De azért ennek is vannak veszélyei. Ezt a folyton tárgyiasulni akaró képzeletet néha már saját tehetetlenségi ereje viszi tovább, s ilyenkor veszít erejéből:

Xilofonját vállravitve
szirmok közé lép a lepke.
Venyige dől vaskaróra.
Éjt mutat a csillagóra.
(Hazafelé)

– ahol a kép nem vonz magához, inkább enyhe mesterkéeltségét érezzük, mint meggyőző erejét. Pedig Galambosi lírájának alapvető tulajdonsága az erő, mert ez a pusztulással, gyásszal, elmúlással viaskodó költészet, minden kozmikus fájdalma ellenére is az élet mindenhatóságában hisz, s ha nem tehet mást, hát az irgalom ágai alatt keres menedéket. Résztvéte, rokonérzése mindent átjár, s a képtelen és meseszerű is emberi méretűvé válik, mint a nagymamát idéző versben:

Nagyon kemények az égi répák? Milyen mélyen süppednek a sugarak közé? A kukorica bajusza biztosan aranyból. Levele meg a csillagmadarak tollát utánozza. A kutak olyan mélyek lehetnek, hogy nem látnám bennük a vizet. Mohátlanok és simák s fehérek, mint az Isten homloka.

(Ugye megvendégsz?)

Vagy az apát gyászoló vers fájdalommal átszőtt szeretete, ahol a már-már naturalista képek után szívbe markolóan egyszerű lesz minden:

Leszáll majd melléd anyám is, a hófehér hajú sirató, a bizonytalan szívdobogású, hogy elmondja üzenetünket.

A sárgaorrú lámpa némán függ fölöttem.

A város végén halottait számolja a temető.

A fenyőfa alatt szomorkodó vaskerítés rozsdásán öleli Krisztus mohába merevedett lábát. (Gyász)

Ez a szeretet lengi át Galambosi László költészetét, s bármennyire lehatárolt is fájdalomtól font világa, mindig van szava az öröme is, mert gyászra és megpróbáltatásra, kínra és csüggedésre a hit hangja felel, az élni-érdemes világ hitének és felelősségének ríme.

Örködjetek próféták és írástudók!

kiált fel egyik versében, s az utolsó sor fordulata szinte a feladatot parancsolja:

Énekeljetek, írástudók!

Galambosi László így énekel, tiszta hangon, s aki figyelemmel kísérte indulásától, örömmel tapasztalja, hogy szava egyre biztosabb, mind messzebbre hangzik. Új könyve, Az irgalom ágai, ennek bizonyossága.

CSÁNYI LÁSZLÓ

Berda József:

SZÁGULDJ, SZABADSÁG!

1902-ben született és 1966-ban halt meg Berda József. Amíg élt – főleg a felszabadulás előtti években – afféle csodabogarát, vagy fenegyereket láttak benne: az élet testi örömeinek szabadszájú énekesét. Ennél azonban sokkal több volt. Nem hiába méltatta őt barátságára Kosztolányi Dezső, csakúgy, mint József Attila, Fodor József vagy Kassák Lajos, nem hiába kapott 1944 elején Baumgarten-, 1965-ben József Attila-díjat. Egyre többen kezdtek rájönni, milyen jelentős alakja Berda a XX. századi magyar költészetnek. Ennek a növekvő értékelésnek, érdeklődésnek és megbecsülésnek jegyében jelent meg egy évvel halála előtt, 1965-ben, a *Magamhoz méltóan* című válogatás, most pedig – Kovalovszky Miklós és Mátyás Ferenc szerkesztésében – az előttünk fekvő kötet. Kovalovszky, a jótollú kritikus, akit sajnos évekig elhódított az irodalomtól a nyelvészet, utószavában (*Berdáról – az utánunk jövőknek*) elmondja: a költő sűrűn megjelent füzeteiben kezeletlen 1100 vers jelent meg. Gazdag a kéziratok hagyatéka is: a válogatásba azonban mindössze 467 verset vettek föl. Kovalovszky ezt elfogadhatóan meg is indokolja, mégis, remélünk kell – elsősorban a XX. századi magyar irodalom kutatásának érdekében –, hogy egyszer egy teljes, kritikai Berda-kiadás is megjelenik, hiszen bizonyos, hogy egy jelentős költőnek látszólag gyengébb művei sem értéktelenek az utókor számára. Amikor ezt megállapítjuk, ezzel nem csökkentjük Kovalovszky és Mátyás szerkesztői-kiadói érdemeit: a kötet így is teljes, mondhatni jól körülhatárolt képet ad Berdáról, s egyúttal posztumusz elégtétel is a nehéz körülmények közt „égő-elégő” költőnek.

Igen, Berda élete nehéz volt, s szinte csak utolsó éveiben jutott embersége-sebb körülmények közé. Erre most csupán utalunk: a kötetben közölt önéletrajzi töredék, valamint Kovalovszky minden szempontból nagyon tanulságos utószava bővebben tájékoztat. Személyes élményekről is beszélhetnénk: e sorok írója találkozott Berdával a felszabadulás előtt Budapesten, utána Pécsen és Szentendrén. Most azon-

ban sem biográfiát, sem emlékezést nem akarunk írni, hanem a berdai életmű néhány lényeges vonását kitapintani.

Ha ennek a látszólagos ellentmondásokban gazdag életműnek közös nevezőjét akarnók megkeresni, akkor ezt a paradox megfogalmazást kellene használnunk: *po-gány katolicizmus*. Vallási motívumok és reminiscenciák nagy szerepet játszanak Berda költészetében – jellemző már az az apró tény is, hogy sok verse, még a profánabb hangúak is, az *amen* szóval zárul –, ezzel együtt jár azonban az életöröm, a testi és természeti szépség, a finom ételek-italok iránti rajongás. Helyet kap aztán a berdai életmű spektrumában az önmagában-nézés – a katolikus *soliloquium!* – az elhagyatottság felpanaszolása, s ugyanakkor az emberiség, az igazság kultusza, a szocialista igényű elkötelezettség. Nem maradhat ki a művészet világával való kapcsolat sem: Berda olyan alkotókkal tartott barátságot, mint Aba-Novák Vilmos, Rudnay Gyula, Gadányi Jenő, Szönyi István, Borsos Miklós, vagy az esztéta Kállai Ernő, a modern művészet jeles elméletirője. Kállai emlékének szentelt versét (*Arról, ki a szomorúság szárnyán szállt el*) a maga teljességében idézzük, mert Berda költészetének egyik igen tipikus darabja:

A szépség titokzatának, a merészebb lendületének káprázatos képzeletektől kigyulladt, nyughatatlan kutatója, szinte felfedezője voltál, te kopaszágodban is kedves kamasz, szenvedélyes és vidám vitatkozó!

Úgy égetted el magad végül igazságok irgalmatlan kimondójaként, mint aki hitt az öröm örökkévalóságában – ide-oda tántorgásunk örvényei közepette is!

S most itt nyugszol Aquincum ma is sugárzó romjainak köze'ében, a legméltóbb környezet karjaiban, hol végre kipihenheted magad végtelenül hosszú fáradalmaid után. – Aludj, aludj kimerült barátunk, mindaddig, míg virágzó valóságga nem válnak látomásaid itt és másutt, szerte az egész, emberségre vágó világon, ámen.

Jól megfigyelhető ebben a szép költeményben Berda sajátos verstechnikája: a gondolatrítmusra felépített szabadvers (bár,

jegyezzük meg, a válogatásban sok rimes verset is találunk!), az *enjambement* és az alliteráció nagy szerepe (ebben a versben a szókezdő *k* hang dominál!), a bőven használt birtokos és jelzős szerkezetek, azután pedig Berda költészetének bizonyos vissza-visszatérő kulcsszavai: *szépség, kigyulladt, öröm, sugárzó, legméltóbb, emberség*. Költőnk szinte egész opuszáról tanulmányt lehetne írni ezeknek a fogalmaknak középpontba-helyezésével.

Amikor ezt a Berda-válogatást olvastuk, egy név jutott eszünkbe: Veres Péter. Látszólag mekkora ellentét: a bohém természetű, az élet örömeire vágódó Berda és a szigorú, puritán, már-már asketikus Veres! Aztán rálapoztunk a 368. oldalra, ahol egy Berda-vers kezdődik, csupán ezzel a címmel: *V. P.* Olvasva a verset, kétségtelenné válik, hogy a kezdőbetűk Veres Péter nevét rejtik:

Túlzottan óvakodtam, már-már féltem tőled. Nem tudtam, merre tartsz!
Most már útitársad vagyok mindabban, ami mindig igaz marad. Elvetni a fertelmes rosszat, ami volt: ki nem ért ebben egyet? De mi nyelvünk, észjárásunk természetes törvényei szerint akarunk élni s Te ebben példamutatóvá magasodtál! Hát élj, légy erős, mondd ki halálodig az igazat; csak így élhet e sokat szenvedett nép sokáig!

A balmazújvárosi szegénysor és az angyalföldi proletárnegyed fiának tehát végül is azonos ideálja van: népben-nemzetben gondolkozni. Ezt a gondolatot Berda más verseiben is felhasználja vagy variálja. Persze, vannak különbségek nemcsak az emberi, hanem az írói alkatban is: Berda elsősorban költő, Veres prózaíró. Közös azonban bennük, hogy mindketten autodidakták voltak, s mégis felküzdötték magukat az európai és magyar kultúra és gondolat magaslataira. Még az olyan apróság is jellemző, hogy mindkettőjükre nagy hatást tett *Bulgária*. Veres nyilatkozatai ismertek, de Berda is járt Bulgáriában – alighanem ez volt életének egyetlen külföldi útja! – és szép versében „szívemhez méltóbb módomban, az ércek hangján” köszönti ezt a rokonszenves országot. – Elmondhatjuk: Veres is, Berda is a népből

emelkedett ki, s a nemzet nagy alkotója lett. Ezzel a gondolattal tesszük le ezt az értékes válogatást. (*Magvető Könyvkiadó*)

ANGYAL ENDRE

NE MONDJ LE SEMMIRŐL !

A Ne mondj le semmiről! c. antológia a Szépirodalmi Könyvkiadó immár harmadik vállalkozása költők csoportos útnak indítására. A harmadik, s egyben a legellentmondásosabb az eddigiek közül. A könyv fűlészövege szerint „antológiánk nem valamely költői irányzat, nem egy csoport bemutatására vállalkozik: azokat a fiatal költőket kívánjuk megismertetni az olvasóval... akik tehetséges, ígéretes versekkel jelentkeztek az utóbbi években.”

Kezdjük a nem is leglényegesebb ellentmondással: az antológia egyes szerzői nem nevezhetők fiatalnak. Ezt azért kell leszögezni, mert a „fiatal költő” megállapítás elsődlegesen életkori behatároltságot jelent, még ha manapság elterjedt is „pályakezdő” értelemben használni. Negyven év körüli szerzőket viszont nem kell fiatalnak nevezni. Hogy pályakezdésük miért tolódot ki, annak elemzése nem lehet e recenzió feladata.

A kötet legnagyobb ellentmondása az, hogy a benne szereplő költők önnön költői fejlődésük különböző szakaszán állnak. Nem arra gondolok, hogy különböző stílusú, alkatú, költői világképet alkotó, egymástól eltérő tehetségű költők kerültek egy antológiába, hanem arra, hogy sejthető útjuk más és más szakaszán állnak. Egyeseknél kétséges, hogy bejárják-e útjukat, akár azért, mert más műnemre váltanak (váltottak?) át (Spiró György), akár azért, mert itt mutatott teljesítményük nem tűnik elegendő fedezetnek (Kiss Irén). Mások világnézeti, költői fejlődésük során minden biztonnal továbblépnek az itt bemutatott verseiken (Bratka László, Banos János), s elképzelhető, hogy más lírát írnak majd néhány év múlva.

De mellőzve a kockázatos jóslatokat, nemcsak életkor szerint, hanem ami sokkal lényegesebb, a mai magyar lírában is megfigyelhető kristályosodási pontok alapján is csoportosíthatjuk a szerzőket.

A legkézenfekvőbb a hagyományörzőkkel

kezdeni, bár ilyen egybevonásuk leegyszerűsítés, lévén, hogy a személyes líra más és más válfaját gyakorolják (Banos János, Kartal Zsuzsa, Sikó Zsuzsa, Litauszky István). Sikó Zsuzsa verseit túlságosan megköti a költői formák, a mesterség tisztelete. Az olvasó kíváncsi lenne, hogy az önként vállalt, de visszatartó fegyelmet levetve, vajon képes lenne-e szárnyalni is ez a költészet. Kartal Zsuzsa sokfelé próbálkozik. Nem ez a baj, hanem inkább a versbeszéd pongyolaságai, a laza versmondatok, a meg-megdöccenő sorok. Napégett testek c. versében remek telitalálatok vannak – és főlősleges ballasztok, töltelék-részletek. Litauszky Istvánt korábban egy prózai kötet avatta pályakezdővé. Eredendően a dal a kedves formája, műfaja – amelyet ritka érzékenységgel fedez föl újra. Am a versek keletkezési idejét kutatva, elfogja az embert a félsz: van-e még a tarsolyában ezekből a szép versekből, avagy csak az évtizedekkel ezelőtti kamaszkor búcsúzott bennük.

A tudatosan vállalt „kismesteri” szerep miatt sorolható ide Czilczér Olga. A „kismester” megjelölést korántsem pejorativ értelemben használnám, hiszen arra vonatkozik: költőjük a saját határain belül mindent kiaknáz. Más kérdés, hogy határai kissé szűkösek.

Az antológia egyik erős csoportját alkotják a – jobb szó híján – „közérzet-költészetet” művelők. Alapélményük a korunkkal szembeni elégedetlenség, amelyet hol groteszk módon, hol már-már cinizmusba hajló attitűddel, hol az antilíra eszközeivel próbálnak kifejezni (Bratka László, Spiró György, Hajas Tibor).

Az alábbi idézet lehetne jellemző rájuk:

... végre megvolt:

csak már nem tudtam, mi.

Így minden remény végleg odalett.

(Hajas Tibor: (Kilencedik) történet)

Vagy ugyancsak Hajas Tibor egy mondata a prózai önvallomásából: „A függetlenség lehetősége: az önellentmondás.”

Bratka László a köznyelvet, sőt, nyugodtan mondhatjuk, a hétköznapit próbálja bevonni a költészet határain belülre. Mindvégig kétséges, hogy mindez költészet-e. Még akkor is, ha tudjuk, hogy a világirodalomnak már megvannak a klasszikusai, akik a költőietlenből teremtettek új esztétikai ér-

tékeket, új költőiséget. De Bratka verseiben a partikularitás veszélye érződik, az alkotás, mint tevékenység esetlegessége, s az egész vállalkozás időhöz kötöttsége. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha a költő világnézetileg átmenetinek tekinthető állapotából kijut, valószínűleg ars poeticájában is lemérhetőek lesznek ennek eredményei.

Spiró György Karinthy-szellemesséű író. Szándékosan nem használnám a költő kifejezést, s nemcsak a prózai írásában tett kijelentéséért, miszerint drámákat ír elsősorban. Nagy beleérző-beleélté készsége van, helyenként szinte finom paródiáknak hatnak a versei, de éppen emiatt mintha itt bemutatott anyaga mögül a költészetbe vetett hit hiányozna, amely nélkül viszont miért vegye őt komolyan az olvasó, hiszen a költő önmaga teljesítményét sem kezeli kellő komolysággal.

A „közérzet-költészet” legfőbb hiányossága, hogy a lírát pusztán a rossz közérzet levezető csatornájának tekintik, holott a líra, az igazán komoly, értékeremtő költészet egyben világot is épít, s a valóság igazi vagy vélt zürzavarát ezáltal haladja meg.

Bár Hajas Tibort a „közérzet-költészet” képviselői között említettem, de az antilírával kacérkodó megoldásai is vannak. Egyébként több költőnél is kivethető az a versépítkezés, amely legtökéletesebb, legkidolgozottabb formájában Tandori Dezsőnél figyelhető meg.

Kemenczky Judit meglepő biztonsággal alkalmazza a neoavantgarde eszközeit, de éppen emiatt nehéz megállapítani, hogy mennyi bennük a rutinos biztonság, s mennyi a hitelt érdemlő költői lelemény.

A kötet két legkiegyensúlyozottabb, legkiérleltebb költője Szilágyi Ákos és Várady Szabolcs. Mindent tudnak a modern versről, bár nem akarnak modernkedni. Emberi világuk sokrétű, gazdag. Ha ők tűnnek az önálló kötetre legérettebbeknek, akkor az arányoktól még érzékelhetőbb az antológia elolvasása nyomán keletkező hiányérzet.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

FÉNYTESTŰ SZERELMESEK

A sor egyik végén *Örkény István* áll, a másikon *Vámos Miklós*. Közöttük még tizennyolc név. Összesen húsz író egy-egy

novelláját tartalmazza a *Fénytestű szerelmek* című antológia, amely a Móra Kiadó Kosmosz-műhelyének gondozásában jelent meg. A novellákat láthatóan íróik életkorának sorrendjében tartalmazza a kötet, a meghatározó és összefogó motívum mégsem ez. A kötet attól antológia és jellegének egységességét az adja, hogy mind a húsz novella, írta azt akár ötvenöt vagy huszonöt éves író, fiatalokról szól. A legközelebbi múltban megélt évek, mondhatjuk tehát, hogy napjaink fiataljairól, vágyaikról és törekvéseikről, gondjaikról és gátjaikról, tetteikről és gondolkodásukról, mindarról, ami együtt jár ezzel a szóval: ifjúság. Ezt az ifjúságot pedig, az életét, nem önmagában, hanem történelmi, társadalmi és emberi összefüggéseiben mutatják az egyes írások, s így a kötet egésze. Ezzel, azt hiszem, mindjárt kimondtam véleményem is: sikerült, jó antológia a *Fénytestű szerelmek*, megjelenetése nem volt indokolatlan.

Nem új írásokat tartalmaz, mindegyiket ismerjük már, a legtöbbet írójuk önálló kötetéből, illetve még korábban irodalmi folyóiratok lapjairól. Céлом és feladatomból ezért nem is lehet most az egyes írások értékelése, megtörtént az az említett önálló kötetek megjelenésekor. Ezért ha a következőkben címeket mondok, azokat csak példának szánom. Mit adnak ezek az írások együtt, két közös borítólapon közé kötve? Megmutatják azt, hogyan élt, gondolkozott és cselekedett az a több százezernyi fiú és lány, aki itt Magyarországon érte el az úgynevezett ifjúkor határait az elmúlt öt-hat évben. S mutatja itt-ott azt is, hogyan viselkedett velük szemben és vélekedett róluk a társadalom, amelynek tagjai. Mutatja továbbá, hogyan tükröződik mindez az irodalomban, pontosabban a novella műfajában, ezzel pedig egyúttal az is adott, miként látják íróink a ma ifjúságát. S itt, ezen a ponton jól segíti ez az antológia is elosztalni azokat a hamis előítéleteket, amelyeket hol a hozzá nem értés, hol az átgondoltság hiánya, hol a fölényes véleménynyilvánítás szült.

Cáfolja ez az antológia, hogy idősödő korban ne lehetne pontosan megérteni a fiatalokat, megismerni őket s beleélni bárkinek is magát helyzetükbe, gondolkodásmódjukba. (Felbukkannak időnként ugyanilyen vélemények.) Már hogyan lehetne, mindennél ékesebben bizonyítja ezt a kötetben *Örkény István*, *Vészi Endre*, *Mándy*

Iván, Szeberényi Lehel írása. Cáfolja, hogy létezik olyan állapot és csoport, amelyet és amit „mai fiatal írók”-nak lehet nevezni, s hogy ezek csaknem egy kaptafára ugyanazt az életérzést írják meg. (Mert sajnos efféle kijelentések is elhangzottak nemegyszer.) Tessék csak elolvasni a kötetben a *Marosi Gyulától* vagy akár már *Császár Istvántól Vámos Miklósig* terjedő, mintegy nyolc-kilenc író novelláját, s ezek mutatják, hogy szó sincs azonos témákról, s nincs fiatal vagy nem fiatal író, csak író van, ha az írás jó. Végül cáfolja a kötet azt is – nem egyszer hallottam, olvastam –, hogy visszaszorulóban a novella műfaja. Ezt a kötet önmagában cáfolja, azzal, hogy egyetlen témakörben – az ifjúságról szóló novellákból – ilyen színvonalas könyvet lehetett összeállítani. Örülni kell ezeknek a cáfolatoknak.

Kezdhethetnek most mérlegelni, dekáztatni, kákán csomót, azaz a kötetben apró hibá-

kat keresni. Mondhatnám, hogy az *Allványokon* című novella lehetne feszesebbre fogott, a *Kettős verseny hegedűre és írógépre* pedig befejezettebb, és így tovább néhány hasonló kifogást. Nem sokat és nem lényegbevágókat, mert e hűsz írás novella voltához és az antológiának, mint kötetnek a megszerkesztettségéhez kétség nem férhet. Ezért szükségtelen az aprólékos, dekázó mérlegelés. A Fénytestű szerelmesek című antológia sokoldalúbban, teljesebben mutatja meg a mai fiatalokat, mint azt egyetlen, mégoly tehetséges író önálló kötete megtehetné. Értéke ebben áll. Mindabban pedig, amit elmondtam a jó novellák íróin kívül jelentős része van a kötet szakmailag felkészült szerkesztőjének, *Gáll Istvánnak* is. Meggyőződéssel nevezhetjük a könyvet az 1974-es év irodalmi életében jelentős, maradandó nyomot hagyó gyűjteménynek.

MÁTYÁS ISTVÁN

